

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра обліку та економіко-правового забезпечення
агропромислового бізнесу**

СОБОЛЄВА (ГАДЗЕМАН) ЮЛІЯ СЕРГІЇВНА

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПІДПРИЄМСТВА
ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF THE
AGRICULTURAL ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY**

**Спеціальність 071 – облік і оподаткування
Магістерська програма –
Облік і правове забезпечення агропромислового бізнесу**

Студентки групи ОПЗзм - 21
Ю. С. Соболева (Гадземан)

(підпис)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент **М. С. Палюх**

(підпис)

**Дипломну роботу допущено
до захисту:**

**Завідувач кафедри
д.е.н., професор Бруханський Р.Ф.**

(підпис)

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	7
1.1. Особливості формування теорії економічної безпеки підприємства в умовах трансформації вітчизняної економіки	7
1.2. Теоретико-методологічний інструментарій формування та забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства.....	20
1.3. Теоретичні основи використання обліку та аналізу при забезпеченні економічної безпеки підприємства.....	32
Висновки до розділу 1.....	49
РОЗДІЛ 2. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	51
2.1. Обліково-аналітичне забезпечення як об'єкт наукових досліджень та складова функціонування системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.....	51
2.2. Обліково-аналітична діяльність в системі забезпечення економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.....	63
2.3. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник у забезпеченні економічної безпеки сільськогосподарського підприємства.....	68
Висновки до розділу 2.....	83
РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	84
3.1. Бухгалтерський облік як інструмент управління підприємницькими ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства.....	84
3.2. Вплив професійних ризиків бухгалтера на стан економічної безпеки підприємства.....	94
3.3. Удосконалення теоретичних основ підготовки інформації бухгалтерського обліку при забезпеченні економічної безпеки підприємства.....	107
Висновки до розділу 3.....	122
ВИСНОВКИ	124
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	128
ДОДАТКИ	141

ВСТУП

Актуальність теми. Економічна безпека України – це насамперед безпека економічних взаємовідносин вітчизняних суб'єктів господарювання, що характеризується результативністю їх діяльності. Разом з тим реалії сьогодення вказують на загострення протиріч у сфері економіки, які проявляються у зростанні недобросовісної конкуренції, корупції та хабарництва, шахрайстві, маніпулюванні фінансовими показниками тощо. За результатами

В умовах необхідності посилення контролю за діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання виникає нагальна потреба модернізації системи забезпечення їх економічної безпеки, здатної управляти ризиками шахрайства в середині підприємства та зловживаннями з боку контрагентів. Стрижневим елементом такої модернізації повинно стати запровадження обліково-аналітичних технологій при забезпеченні інформаційних потреб економічної безпеки підприємства.

Значний внесок у дослідження проблеми обліково-аналітичного забезпечення процесу управління зробили такі вчені: Р.Ф. Бруханський, І.М. Белова, М.Я. Дем'яненко, Т.В. Дідоренко, Г.Г. Кірейєв, Я.Д. Крупка, М.С. Палюх, М.С. Пушкар, П.Т. Саблук, П.Я. Хомин та інші.

Відаючи належне науковій та практичній значущості праць згаданих учених, слід зазначити, що у вітчизняній і зарубіжній літературі дотепер не знайшли відповідного відображення деякі важливі аспекти здійснення обліково-аналітичного забезпечення процесу гарантування економічної безпеки підприємства.

Наявність цих та інших проблем зумовлює актуальність досліджень, спрямованих, з одного боку, на пошук новітніх методик забезпечення економічної безпеки на основі обліково-аналітичного інструментарію, а з іншого – на удосконалення самої обліково-аналітичної системи, як

інформаційної основи для прийняття рішень щодо безпечного функціонування сільськогосподарського підприємства.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне розв'язання проблем розвитку бухгалтерського обліку та аналізу господарської діяльності шляхом розробки теоретичних і практичних рекомендацій, що ґрунтуються на засадах соціально-орієнтованої економіки і спрямовані на забезпечення інформаційних потреб функціонування системи економічної безпеки підприємства. Для досягнення цієї мети в роботі сформульовані та вирішені наступні завдання:

- розкрити основи формування теорії економічної безпеки підприємства та дослідити еволюцію сутності економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в умовах трансформації вітчизняної економіки;

- охарактеризувати сучасний стан та визначити перспективи удосконалення складових забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства як основи його ефективної та стабільної діяльності;

- обґрунтувати необхідність здійснення обліково-аналітичної діяльності фахівцями з економічної безпеки,;

- дослідити вплив ризиків підприємницької діяльності на економічну безпеку підприємства, а також розкрити роль бухгалтерського обліку як інструмента управління ними;

- визначити напрями економічної політики підприємства в частині управління професійним ризиком бухгалтера в системі економічної безпеки підприємства.

- **Об'єктом дослідження** є процеси забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства на основі використання технологій обліку та аналізу.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та прикладних засад формування обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства як інформаційного підґрунтя прийняття рішень щодо його безпечного та стійкого функціонування.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та емпіричні методи пізнання явищ та процесів забезпечення економічної безпеки підприємства на основі використання обліково-аналітичних технологій. У ході дослідження теоретичних аспектів цього складного процесу використано методи аналізу, синтезу та порівняння для деталізації об'єкта дослідження; історичний і діалектичний – для аналізу генези економічної безпеки та виявлення особливостей розвитку управління цього процесу на сучасному етапі; статистичний – для аналізу динаміки фінансово-економічних показників, що складають систему індикаторів економічної безпеки; методи економіко-математичного моделювання і експертних оцінок – для оцінювання ефективності здійснення процесів із забезпечення безпеки.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти, Міжнародні стандарти фінансової звітності, Національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку, наукова монографічна література, статистичні дані Державного комітету статистики України та Міністерства фінансів України. Емпіричною базою забезпечення доказовості теоретичних положень, достовірності висновків та рекомендацій, обґрунтування граничних значень окремих аналітичних індикаторів стала фінансова та внутрішня звітність суб'єктів господарської діяльності, їх первинні документи та облікові реєстри.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в отриманні нових науково-теоретичних та практичних результатів, які в сукупності розв'язують важливу наукову проблему – обґрунтування необхідності використання обліково-аналітичних технологій при забезпеченні інформаційних потреб економічної безпеки суб'єктів господарювання та формування обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати можуть бути використані аграрними підприємствами та органами

державного управління агропромисловим розвитком в процесі формування та вдосконалення політики дотримання економічної безпеки аграрних підприємств, при розробці конкретних програм та проектів в аграрній сфері.

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на 147 сторінках комп'ютерного тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який включає 118 найменувань. Робота містить 13 таблиць, 14 рисунків, 4 додатки

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Особливості формування теорії економічної безпеки підприємства в умовах трансформації вітчизняної економіки

Безпека національної економіки – це насамперед безпека економічних взаємовідносин вітчизняних суб'єктів господарювання, що характеризується результативністю їх діяльності. Відтак, підвищена увага суспільства до проблем економічної безпеки обумовлена, в першу чергу, посиленням загроз і ризиків у суспільно-політичному й економічному житті, які носять глобальний характер і чинять вплив на діяльність підприємств.

Економічна безпека підприємства не існує ізольовано, вона тісно пов'язана з усіма сторонами його життя, основними завданнями якого є самозбереження та розвиток. Розуміння механізмів розвитку підприємства є найважливішою теоретичною та методологічною основою у вивченні процесів забезпечення економічної безпеки.

Гносеологічне коріння категорії "економічна безпека" проявляється через розгляд взаємозв'язку між розвитком і безпекою, що носить складний діалектичний характер. Категорія розвитку імпліцитно містить у собі категорію безпеки, без якої не може існувати. Тому розвиток та безпека - це дві сторони загального процесу життя суспільства, а отже і існування підприємства, що функціонує в цьому суспільстві.

Перші наукові публікації в світі, що стосуються економічної безпеки підприємства датуються серединою 70-х років ХХ століття. Однак найбільший інтерес до цієї проблематики виник наприкінці 80-90 років. Саме в цей час з'являються перші розробки, в яких робляться спроби систематизувати розпорошені знання в цій сфері і надати їм вигляду єдиної теорії. В результаті цього сформувалася самостійна наука, яка визначає проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства – екосесент (від

англ. *economic security of enterprise*). Відтак, наука про економічну безпеку – це сукупність знань, що поєднують різні концепції економічної безпеки, її категоріальний апарат, методологію, а також цілі, технології й методи забезпечення економічної безпеки.

В Україні перші наукові розробки присвячені проблемам забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності почали з'являтися лише на початку 2000-х років та за перше десятиріччя XXI століття набрали значних обертів щодо теоретичного обґрунтування та прикладних розробок у висвітленні питань, пов'язаних зі стійким функціонуванням вітчизняних суб'єктів господарювання. До найбільш серйозних досліджень у цьому напрямі слід віднести праці Г.В. Козаченко та В.П. Пономарьова [60], О.Я. Кравчука [60], О.А.Кириченка та П.Я. Пригунова [102], А.О. Єпіфанова [52], О.М. Ляшенко [67], В.І Франчука [104], де з позицій системного підходу здійснена спроба визначення сутності економічної безпеки, побудови механізму її забезпечення та оцінювання досягнутого підприємством стану безпеки.

Основу будь-якої науки і науки про економічну безпеку підприємства зокрема складає понятійний апарат. Разом з тим, в сучасній науковій думці існують різні точки зору на визначення як самої категорії “економічна безпека підприємства”, так і суміжних з нею понять таких як ”система економічної безпеки підприємства”, “забезпечення економічної безпеки підприємства”, що суттєво гальмує процес формування теоретичних засад безпечного функціонування підприємства.

Дослідження поглядів окремих науковців на сутність категорії “економічна безпека підприємства” дозволило виділити наступну залежність. Частина із них [55] розглядає економічну безпеку як стан захищеності підприємства від впливу загроз, при якому забезпечується досягнення поставлених цілей навіть в ситуації невизначеності зовнішнього середовища та прийняття ризикованих управлінських рішень.

Інші дослідники [52] вважають економічну безпеку сукупністю процесів щодо ефективного використання ресурсів підприємства шляхом здійснення заходів спеціального, фінансово-економічного, організаційного й соціального характеру для досягнення підприємством стану стабільного функціонування та розвитку.

Можна виділити декілька підходів різних авторів до визначення ЕБП [64]:

1) як захист проти економічних злочинів. Дуже часто забезпечення ЕБП зводять до протистояння, захисту від різного роду економічних злочинів (крадіжки, шахрайство, фальсифікації, промислове шпигунство і т.д.). Поза сумнівом, ці загрози дуже важливі і повинні постійно аналізуватися і враховуватися, але зводити ЕБП лише до цього не можна. Це поняття ширше і більш ємке [71];

2) як стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Підприємство – це в першу чергу – об'єкт економічних відносин. Власник підприємства, в першу чергу ставить результатом діяльності підприємства – досягнення поставленої ним мети, яка, як правило, носить економічний характер. Чи виникатимуть в процесі цього досягнення які-небудь загрози, чи вестиметься з ними боротьба, як вона вестиметься – власникові, швидше за все, однаково. Боротьба з загрозами, як така, найчастіше не є метою створення і володіння підприємством, ведення ним економічної діяльності. Втім, міркування про економічну доцільність ведення боротьби з загрозами напевно викличе інтерес власника, оскільки це безпосередньо зачіпає його матеріальні інтереси, оскільки ведення цієї боротьби вимагає здійснення витрат, а виграш є неочевидним [80];

3) як стан ефективного використання ресурсів або потенціалу. Підхід, який намагається уникнути вживання поняття загрози у визначенні ЕБП, базується на економічних поняттях досягнення мети, функціонування підприємства, тобто є ресурсно-функціональним підходом. У визначенні економічної безпеки підприємства з точки зору цього підходу не згадана

можливість використання некорпоративних ресурсів забезпечення ЕБП, наприклад, державних правоохоронних органів, системи регулювання торгових та виробничих відносин. Також неможливо визначити чи є швидкий, динамічний розвиток підприємства або навпаки, застій, стабільним функціонуванням;

4) як наявність конкурентних переваг. Підхід, прихильники якого вважають, що наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і завданням забезпечать йому певний рівень економічної безпеки [22]. Але сам факт наявності переваг і потенціалу, без їх використання і реалізації, не гарантує підприємству економічної безпеки;

5) як реалізація і захист економічних інтересів. Відносно більш новий підхід, що заснований на реалізації і захисті економічних інтересів підприємства визначає ЕБП як захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз, тобто захист підприємства, його кадрового і інтелектуального потенціалу, інформації, технологій, капіталу і прибутку.

На функціонування системи економічної безпеки підприємства мають взаємозалежний безпосередній або опосередкований вплив різні чинники та умови, які можуть визначати прогресивний або регресивний розвиток підприємства в цілому. Наприклад, зростання продуктивності праці, перехід на ресурсозберігаючі технології – є прогресивними умовами.

Чинник слід розуміти як сукупність взаємообумовлених активних економічних обставин і процесів, що визначають розвиток самостійних економічних напрямів діяльності, життєво важливих для забезпечення економічної безпеки підприємства. Дані процеси, залежно від характеру впливу на розвиток підприємства, прийнято розділяти на позитивні (конструктивні) і негативні (деструктивні). До позитивних відносять процеси, що забезпечують реалізацію інтересів власника і втілення

стратегічних планів. Негативні процеси перешкоджають їх реалізації і є загрозою економічній безпеці підприємства.

Крім того, чинники, які впливають на стан економічної безпеки підприємства, можна розділити на зовнішні і внутрішні.

Внутрішні чинники економічної безпеки пов'язані з розвитком економічних сфер на основі використання власних ресурсів. Система внутрішніх чинників включає наступні:

- структурні, що впливають на пропорційність і збалансованість розвитку окремих складових за напрямками діяльності (основна операційна, інвестиційна, фінансова, інноваційна, соціальна, екологічна тощо);
- правові (наскільки підприємство залежне від чинної правової бази);
- галузеві умови виробництва і реалізації продукції та виробничого обслуговування (ціни, умови зберігання і доставки ресурсів);
- науково-технічного розвитку (рівень розвитку високих технологій, рівень модернізації виробництва, ступінь захисту прав інтелектуальної власності);
- організаційно-управлінські (організація виробництва, методи економічного і правового регулювання);
- техногенні (технічний стан основних виробничих засобів, наявність техногенних загроз, рівень техногенного ризику, наявність систем контролю і діагностики за станом техносфери);
- соціально-економічні та чинники використання трудових ресурсів (структура використання робочої сили, рівень кваліфікації і освіти працівників);
- інформаційного забезпечення (рівень організації системи бухгалтерського обліку на підприємстві).

Зовнішні чинники пов'язані із залученням ресурсів ззовні, необхідних для стабільного розвитку підприємства, що особливо є актуальним в умовах їх обмежених запасів та невизначеності. Також слід відзначити із зовнішніх чинників економічної безпеки підприємства такі, що визначають

привабливість підприємства для іноземних інвестицій та для окремих владних структур.

Для удосконалення сутнісного наповнення категорії “економічна безпека підприємства” з позицій узгодження інтересів та нейтралізації загроз економічну безпеку розглядають як багаторівневу структуру, що представлена у вигляді “мішені” і включає такі складові:

- а) економічну безпеку підприємства як специфічної соціальної організації;
 - б) економічну безпеку підприємства як суб’єкта основного виду діяльності;
 - в) економічну безпеку підприємства як суб’єкта господарської діяльності;
- економічну безпеку підприємства як складову національної безпеки в економічній сфері (рис.1.1).

Кожна з цих складових має свої можливості формування зовнішніх і внутрішніх загроз для діяльності підприємства та передбачає напрями узгодження інтересів, що істотно впливає на використання методів забезпечення безпеки.

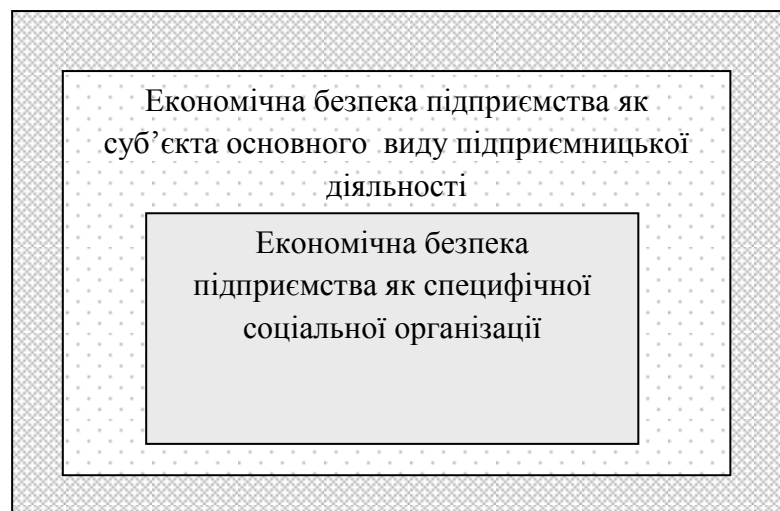

Рис.1.1. Структурна модель діалектичного пізнання економічної безпеки підприємства

Зокрема, економічна безпека підприємства як специфічної соціальної організації визначається самою природою підприємства як соціальної системи. Вона характеризується узгодженістю інтересів підприємства та найманого персоналу, що має різний професійний та соціальний статус, різну

мотивацію до якісного виконання покладених на нього обов'язків. Відтак, основні завдання економічної безпеки на цьому рівні полягають у забезпеченні умов для підвищення рівня надійності та лояльності персоналу підприємства, оцінюванні стану задоволеності персоналу заробітною платою, морально – психологічним кліматом.

Діяльність фахівців з економічної безпеки при забезпеченні даного рівня безпеки направлена на мінімізацію загроз з боку персоналу підприємства, який одночасно може бути як об'єктом захисту, так і загрозою діяльності підприємства. При цьому вони повинні чітко усвідомлювати, що командний підхід до управління персоналом навряд чи зможе заставити його бути реальними суб'єктами забезпечення безпеки на своєму підприємстві. Тому необхідно шукати нові підходи до управління, що дозволять розглядати безпеку як корпоративну цінність на підприємстві, орієнтуючи кожного працівника на її забезпечення. Це досягається шляхом встановлення відповідних принципів і методів забезпечення безпеки та організації контролю за чітким їх виконанням.

Економічна безпека підприємства як суб'єкта основного виду підприємницької діяльності визначається ефективністю здійснення цього виду діяльності. Відповідно до національного законодавства основна діяльність – це діяльність, пов'язана з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), яка є визначальною метою створення підприємства і забезпечує основну частину його прибутку [75]. Відтак, безпечність основного виду діяльності характеризується сумою прибутку, який виступає мірилом узгодженості інтересів підприємства з інтересами внутрішніх та зовнішніх суб'єктів, що вступають у взаємодію з ним при здійсненні основної діяльності. За відсутності прибутку не можна говорити про збалансованість інтересів підприємства, а значить і про те, що воно знаходиться в економічній безпеці.

Досягнення даного рівня економічної безпеки передбачає поряд із забезпеченням лояльних взаємовідносин з персоналом підприємства для

недопущення внутрішніх загроз кадрового характеру ще й здійснення заходів щодо мінімізації підприємницьких ризиків та загроз через механізми моніторингу та оцінювання економічної надійності контрагентів, стану ринку, визначення потенційних збитків спричинених невиконанням обсягів реалізації, оцінюванням конкурентних переваг інших агентів ринку тощо. Якщо основний вид господарської діяльності підприємства має надійний захист та відповідний рівень економічної безпеки – воно забезпечує своє стабільне існування та утворює умови для сталого розвитку.

Економічна безпека підприємства як суб'єкта господарської діяльності обґрунтована, визначенням ролі та місця підприємства в системі суспільно-виробничих відносин. На цьому рівні завданнями економічної безпеки окрім сприяння отриманню підприємством прибутку є ще й протидія недобросовісній конкуренції, корупції, рейдерству, організація захисту інтересів засновників підприємства, його акціонерів.

Крім того економічна безпека підприємства як суб'єкта господарської діяльності показує наскільки безпечними є господарські взаємовідносини з даним підприємством зовнішніх контрагентів (постачальників – щодо сплати за поставлені товари чи послуги, кредиторів – щодо вчасного повернення наданих їм грошових коштів, інвесторів – щодо отримання дивідендів на вкладений капітал). Тому досягнення економічної безпеки на цьому рівні характеризуватиметься високими показниками ліквідності та платоспроможності підприємства, його фінансової стійкості та ефективності діяльності.

Економічна безпека підприємства як складової національної безпеки в економічній сфері показує місце підприємства в системі економічних показників галузі, регіону, держави. Основними оцінюючими показниками даного рівня економічної безпеки будуть узагальнюючі показники, що характеризують діяльність підприємства в цілому, які зібрані у відповідних формах фінансової звітності які встановлені та затвердженні на державному рівні.

Розгляд теоретичних основ економічної безпеки не можливий без визначення цілей та завдань. Основною метою економічної безпеки є підтримання стійкого та ефективного функціонування підприємства в умовах сьогодення та забезпечення високого потенціалу його розвитку і зростання в майбутньому. Для реалізації зазначеної мети мають виконуватися такі завдання:

- а) забезпечення стійкого фінансово-економічного стану підприємства;
- б) контроль за ефективним використанням корпоративних ресурсів суб'єкта господарської діяльності;
- в) виявлення на ранніх стадіях проблемних місць в діяльності підприємства;
- г) нейтралізація кризових явищ та запобігання банкрутству;
- д) підтримання збалансованості інтересів усіх груп зацікавлених осіб як в середині підприємства, так і поза його межами.

Функції управління при забезпеченні економічної безпеки можна об'єднати у дві основні групи:

1. Функції, характерні для будь-якої системи управління.
2. Функції системи управління як спеціалізованого напрямку менеджменту.

До першої групи відносять наступні функції управління економічною безпекою суб'єкта господарської діяльності:

- а) формування повної та достовірної інформації, необхідної для прийняття адекватних, ефективних і законних рішень у сфері забезпечення економічної безпеки;
- б) створення системи обліково-аналітичного забезпечення діагностики стану економічної безпеки суб'єкта господарської діяльності, що дозволила б визначати ступень деструктивного впливу економічного середовища на фінансово-економічні пріоритети підприємства;

в) створення системи стимулів і заохочень для менеджерів за прийняття ефективних управлінських рішень і системи санкцій за неспроможність їх дій;

г) організація системи контрольних заходів з метою виявлення порушень та невідповідностей встановленим вимогам при прийнятті управлінських рішень.

До другої групи відносять такі функції управління:

а) розробка стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства на основі стратегії його довгострокового й поточного планування;

б) управління корпоративними ресурсами підприємства;

в) забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності підприємства;

г) управління підприємницькими ризиками з метою мінімізації їх наслідків.

Крім цього не можливо здійснювати дослідження проблем економічної безпеки на рівні суб'єктів господарської діяльності, використовуючи лише економічні методи досліджень без урахування впливу національної економіки на рівень їх безпеки і навпаки. Адже національна безпека у сфері економіки прямо залежить від рівня економічної безпеки всіх і кожного окремого суб'єкта господарської діяльності, сукупність яких і становить національну економіку.

Напрями досліджень економічної безпеки підприємства в контексті її обліково-аналітичного забезпечення надано на рис. 1.2.

Методика побудови системи економічної безпеки підприємства охоплює такі етапи:

- вивчення специфіки бізнесу підприємства, сегмента, який воно займає на ринку, штатного розпису, а також знайомство з персоналом;

- аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства та вивчення інформації про кризові ситуації, їхні причини і шляхи врегулювання;

- аудит наявних засобів із забезпечення безпеки й аналіз їх відповідності виявленим загрозам;

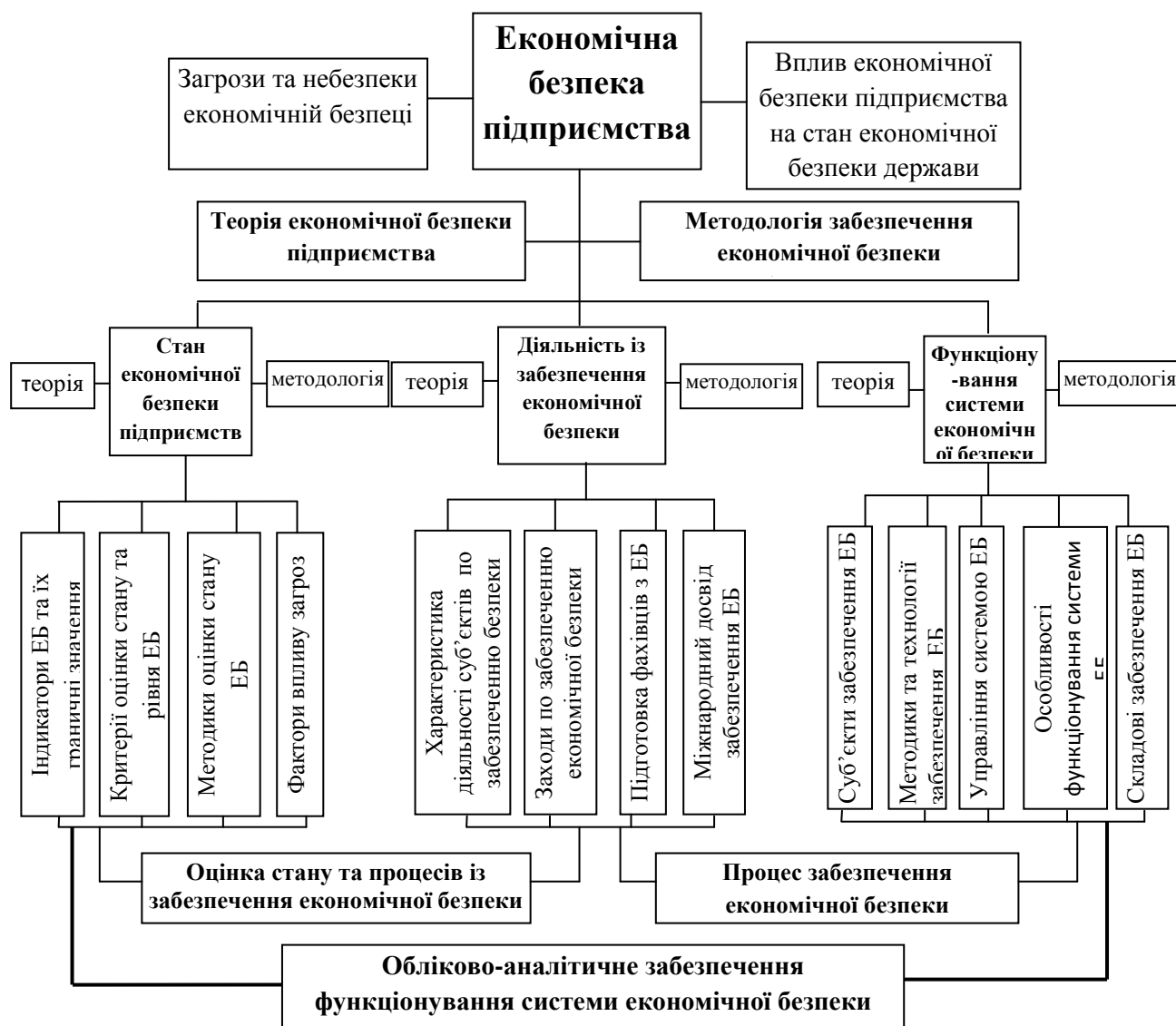

Рис. 1.2. Напрями (об'єкти) досліджень економічної безпеки підприємства в контексті її обліково-аналітичного забезпечення

- моделювання нової системи економічної безпеки підприємства: розроблення плану усунення виявлених під час аудиту недоліків; підготовка пропозицій щодо удосконалення системи економічної безпеки (у т.ч. створення служби безпеки на підприємстві, якщо такої не існувало, чи системи безпеки на її базі, визначення механізмів її забезпечення та

розроблення організаційної структури управління системою), розрахунок усіх видів необхідних ресурсів; планування щомісячних витрат на забезпечення функціонування системи економічної безпеки (бюджет);

- затвердження керівництвом моделі нової системи та бюджету на її утримання;

- формування нової системи економічної безпеки;

- оцінка ефективності сформованої системи, а також її удосконалення.

Основне значення системи економічної безпеки підприємства полягає в тому, що вона повинна мати попереджувальний характер, а основними критеріями оцінки її надійності та ефективності є:

- забезпечення стабільної роботи підприємства, збереження і примноження фінансів і матеріальних цінностей;

- попередження кризових ситуацій, у тому числі різних надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю “зовнішніх” або “внутрішніх супротивників” [112].

Організаційними заходами, що забезпечують реалізацію стратегії економічної безпеки, є:

- 1) створення координаційного центру на чолі з керівником організації, оперативним органом якого є служба безпеки;

- 2) розроблення і затвердження наказом по підприємству нормативно-методичного забезпечення стратегії;

- 3) ресурсне забезпечення і цільове використанням ресурсів.

Комплексна система економічної безпеки підприємства – це комплекс взаємозв'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних утрат та забезпечення економічного зростання в майбутньому.

Основними групами заходів, які здійснюються керівництвом підприємства в процесі управління економічною безпекою, є такі:

а) кадрові – система заходів для усунення ризиків у зв'язку з володінням певною частиною персоналу інформацією, що може розцінюватися як комерційна таємниця, недостатнім кваліфікаційно-освітнім рівнем працівників, помилками та зловживаннями (управління кадровими ризиками, вдосконалення кадрових технологій);

б) інформаційно-аналітичні – система заходів, що проводяться з метою прийняття ефективних та дієвих управлінських рішень, що стосуються стратегії і тактики розвитку підприємства; прийняття превентивних заходів і попередження реальних та можливих загроз економічній безпеці;

в) фінансово-економічні – система заходів, до яких належать: забезпечення економічної ефективності господарської діяльності суб'єкта господарювання; забезпечення фінансової стабільності та фінансової незалежності; забезпечення високої конкурентоспроможності продукції, товарів та послуг на основі ефективного менеджменту та маркетингу фірми тощо;

г) правові – дії, спрямовані на відслідковування нових законодавчих актів, що приймаються у сфері економічної безпеки, та активне застосування усіх законів та підзаконних актів України у боротьбі за інтереси конкретного суб'єкта господарювання;

д) техніко-технологічні – заходи, спрямовані на досягнення відповідного рівня освоєння виробничої потужності, інноваційну політику підприємства, своєчасне оновлення основних виробничих фондів тощо;

е) ресурсні – система заходів, що проводяться з метою забезпечення виробництва основними ресурсами: фінансовими, матеріальними, трудовими та ін

Отже, економічна безпека є необхідною умовою існування будь-якого підприємства, вона забезпечує захищеність його життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз та виступає підґрунтям стійкого

функціонування в умовах сьогодення та динамічного розвитку в майбутньому. Підтримання стану безпеки є безперервним процесом, породженим існуванням невизначеності чи ворожості навколишнього середовища.

1.2. Теоретико-методологічний інструментарій формування та забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства

Створення необхідних передумов для забезпечення економічної безпеки має базуватися на ефективній системі заходів із необхідним правовим, фінансовим, організаційним та інформаційним підґрунтям, що в свою чергу передбачає формування оптимальної системи економічної безпеки підприємства, яка враховуючи особистісні властивості підприємства та характер його взаємозв'язків з суб'єктами зовнішнього середовища, забезпечуватиме оптимальні умови його стійкому існуванню з моменту заснування до моменту ліквідації.

Формування системи економічної безпеки підприємства та організація її успішного функціонування повинні спиратися на положення наукової теорії та методологічний інструментарій екосесенту, що потребує з'ясування категоріального навантаження, мети і завдань, які виконує дана система, а також основоположних підходів до її формування.

На сьогоднішній день, метою системи економічної безпеки підприємства є забезпечення такого рівня безпеки (захищеності), при якому воно матиме змогу ефективно функціонувати та розвиватися на шляху до досягнення стратегічних цілей бізнесу, запобігаючи реалізації ризиків та потенційних загроз.

Досягнення цієї мети передбачає виконання комплексу заходів, серед яких:

- а) захист законних прав та інтересів підприємства та його

співробітників;

б) встановлення рівня економічної надійності партнерів, клієнтів та конкурентів;

в) своєчасне виявлення реальних та потенційних ризиків та загроз безпеці підприємства;

г) збір та підготовка інформації, необхідної для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності підприємства;

д) виявлення, попередження та припинення можливої протиправної або іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його економічним інтересам;

е) забезпечення збереження матеріальних цінностей та відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства, а також запобігання витоку такої інформації;

є) сприяння ефективному використанню корпоративних ресурсів з метою забезпечення стабільного функціонування підприємства на сучасному етапі та стійкого розвитку у майбутньому;

ж) створення та забезпечення діяльності власної служби економічної безпеки.

Розкриваючи особливості формування системи економічної безпеки підприємства, в роботі встановлено, що в основу її створення покладено системний підхід, використання якого передбачає забезпечення наступних системотворчих положень.

По-перше, система економічної безпеки підприємства, як і будь-яка система, включає множину взаємопов'язаних елементів, що забезпечують стійке функціонування та досягнення ним цілей бізнесу. Відповідно до загальної теорії систем, ці елементи мають тісний діалектичний зв'язок, а їх сукупність дозволяє отримати нову системну якість. Від того, яким буде набір елементів у системі безпеки, залежить рівень її захисних властивостей. Модель системи економічної безпеки підприємства показано на рис.1.3.

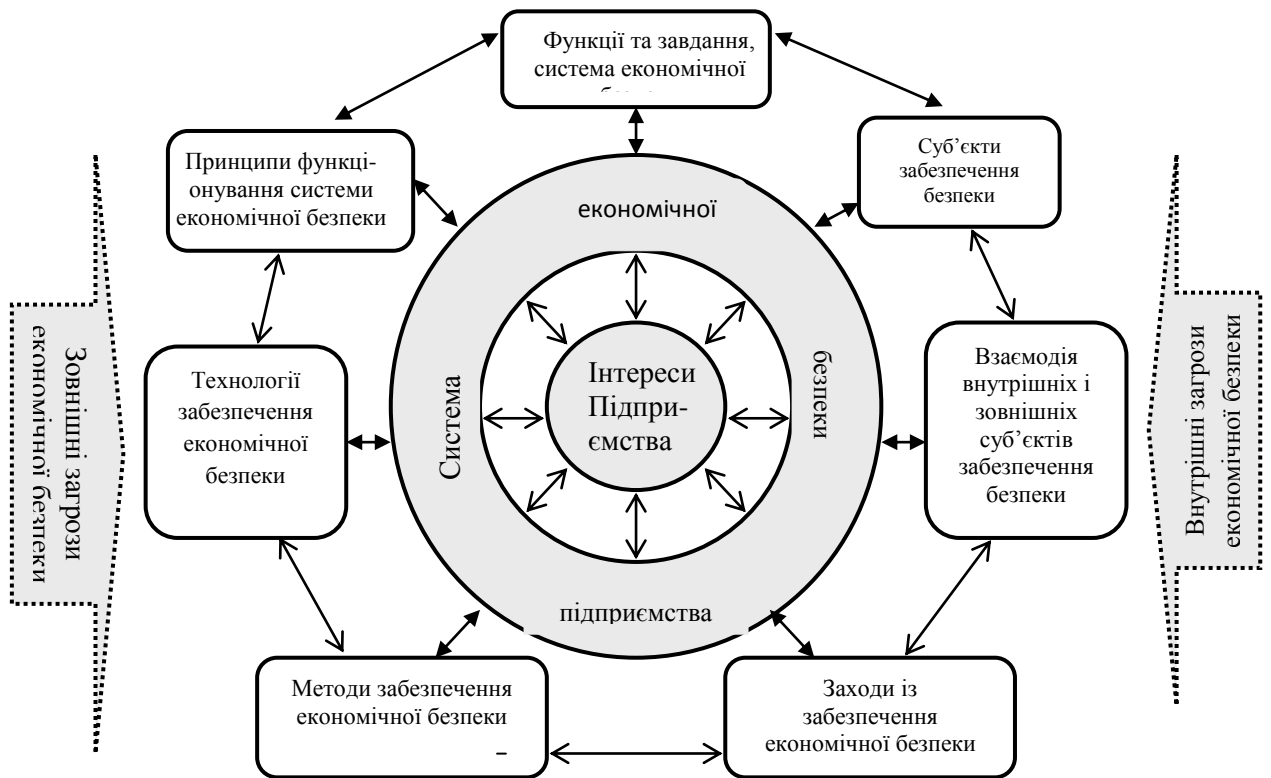

Рис.1.3. Модель системи економічної безпеки підприємства

По-друге, система економічної безпеки підприємства не може бути шаблонною. Вона унікальна на кожному підприємстві, тому що залежить від рівня розвитку і структури виробничого потенціалу, ефективності його використання та галузевої специфіки, кваліфікації кадрів, виробничих зв'язків підприємства, конкурентного середовища, ризикованості діяльності тощо.

По-третє, система економічної безпеки підприємства є самостійною, відособленою від аналогічних систем інших господарських одиниць. Але її відособленість відносна, тому що система безпеки підприємства – це складова безпеки більш високого рівня: міста, регіону, країни в цілому.

По-четверте, система економічної безпеки підприємства є функціональною системою, яка відбиває процеси взаємодії інтересів і загроз, її утворюють теоретичні та методичні компоненти реалізації функцій безпеки, спрямовані на захист інтересів суб'єктів господарювання від існуючих загроз.

Роль системи економічної безпеки підприємства вимірюється тим наскільки ефективно суб'єктам забезпечення безпеки вдається вирішувати завдання з виявлення та локалізації загроз, а також усунення збитків від негативних впливів внутрішнього та зовнішнього середовища на різні аспекти економічної безпеки. Підтримання економічної безпеки це складний процес, у якому беруть участь, як внутрішні, так і зовнішні суб'єкти забезпечення економічної безпеки, які мають чітко встановлені функції та повноваження. При цьому внутрішніми суб'єктами забезпечення економічної безпеки є керівники (власники) підприємства, штатний підрозділ економічної безпеки, керівники і персонал всіх його структурних підрозділів.

До зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки відносяться органи державної влади та управління, правоохоронні органи, суб'єкти недержавної системи безпеки (охоронні підприємства, консалтингові фірми, що спеціалізуються в галузі інформаційно-аналітичного забезпечення системи безпеки, центри маркетингових досліджень, детективні організації), системи безпеки підприємств-партнерів тощо.

Формат організації взаємодії внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки, насамперед, залежить від розмірів підприємства та завдань, що висуваються до системи економічної безпеки. Відтак, малим підприємствам, розмір капіталу та розгалуженість діяльності яких є незначними, рекомендовано для задоволення потреб економічної безпеки використовувати послуги зовнішніх спеціалізованих суб'єктів забезпечення безпеки, оскільки створення власної служби безпеки є недоцільним.

Потреби в діяльності фахівців з економічної безпеки передусім визначені розумінням сутності економічної безпеки підприємства як соціально-економічного явища. Здійснений аналіз сучасних концепцій у розумінні економічної безпеки підприємства уможливив визначення еволюції наукових думок щодо змісту діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Узагальнення підходів щодо формування змісту діяльності із забезпечення економічної безпеки підприємства

Концепція економічної безпеки	Мета діяльності фахівців з безпеки	Засоби досягнення мети
Захист комерційної таємниці	Захист та створення сприятливих економічних умов існування підприємства переважно через збереження комерційної таємниці	Використання сучасних інформаційних технологій та важелів психологічного впливу на персонал підприємства з метою захисту невиправданого витоку інформації, що становить комерційну таємницю
Захист економічних інтересів підприємства	Забезпечення збалансованості інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища	Узгодження економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, які здійснюють прямий вплив на підприємство
Ресурсно-функціональний	Створення умов для ефективного використання корпоративних ресурсів та упередження внутрішніх та зовнішніх загроз з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку підприємства	Аналіз розподілу та використання ресурсів підприємства, дослідження індикаторів економічної безпеки за всіма функціональними складовими діяльності підприємства та розробка заходів щодо їх покращення.
Фінансовий	Забезпечення фінансової стійкості	Створення дієвого механізму фінансової безпеки підприємства
Діяльнісний	Оптимізація використання корпоративних ресурсів підприємства та нівелювання впливу внутрішніх та зовнішніх загроз з метою збільшення вартості його капіталу на основі вживання сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур	Поєднання стратегії та тактики діяльності структурних підрозділів підприємства в частині упередження виникнення небезпек та загроз шляхом їх виявлення та ідентифікації в обліково-аналітичній системі, а також здійснення превентивних дій через діяльність суб'єктів забезпечення безпеки

Тривалий час діяльність, пов'язана із забезпеченням економічної безпеки ототожнювалася із захистом від різноманітних економічних злочинів (крадіжок, шахрайства), промисловим шпигунством (економічною розвідкою), інформаційною безпекою, чи збереженням комерційної таємниці.

Так, на початку 90-х років ХХ сторіччя економічну безпеку розглядали як забезпечення умов для зберігання та захисту комерційної таємниці. Такий підхід потребував розроблення та запровадження заходів із захисту інформації. На практиці для цього застосовувалися дворівневі системи. Перший рівень – організація служби безпеки, другий рівень – створення сприятливого клімату в колективі, тобто психологічної атмосфери "пильності та максимальної відповідальності". Визнаючи, важливість збереження інформації як одного з аспектів забезпечення економічної безпеки підприємства, вважаємо, що зведення завдань економічної безпеки тільки до захисту комерційної таємниці є занадто спрощеним варіантом рушення такої проблеми, що не враховує всього спектра впливу зовнішнього середовища як основного джерела небезпек для діяльності підприємства. Відтак, в умовах сьогодення такий підхід втратив свою актуальність.

Останнім часом поняття економічної безпеки набуло нових ознак. Воно відбиває такий стан економічних відносин підприємства, який забезпечує його спроможність протистояти негативним впливам із зовнішнього середовища. У цьому зв'язку економічна безпека підприємства стала розглядатися як можливість забезпечення його стійкості в різноманітних, у тому числі й у несприятливих умовах, що складаються в зовнішньому середовищі, що спричинило зміну поглядів на діяльність із забезпечення безпеки, яка стала орієнтуватися на сприяння узгодженості внутрішніх інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища та на швидке усунення загроз, котрі існують як у внутрішньому так і зовнішньому середовищі підприємства.

Найоптимальнішим з позицій узгодженості інтересів підприємства та його корпоративних можливостей щодо захисту цих інтересів є ресурсно-функціональний підхід. Згідно з яким економічна безпека визначається як стан найефективнішого використання економічних ресурсів при якому здійснюється запобігання впливу загроз і забезпечується стійке функціонування підприємства в умовах сьогодення та в майбутньому. Для

досягнення стану безпеки досліджується сукупність процесів, що відбуваються в економічній системі, визначаються їх особливості та взаємозв'язки, з точки зору функціональної ролі цих процесів в забезпеченні економічної безпеки.

Головною перевагою ресурсно-функціонального підходу у порівнянні з іншими підходами є його комплексний характер, оскільки в рамках цього підходу визначаються основні процеси, що впливають на рівень забезпечення економічної безпеки, проводиться аналіз розподілу та використання ресурсів підприємства, розглядаються економічні індикатори, що відбивають досягнутий рівень забезпечення економічної безпеки та розробляються заходи щодо стійкого функціонування та розвитку підприємства.

Запровадження ресурсно-функціонального підходу в практичну діяльність підприємств спричинило появу вузькофункціональних підходів до розуміння економічної безпеки. Серед них фінансовий підхід, який передбачає забезпечення діяльності щодо оцінювання фінансової складової економічної безпеки підприємства, а сама економічна безпека асоціюється зі станом фінансової стійкості та незалежності.

Крім цього слід виділити підходи до економічної безпеки з позицій окремого аспекту (процесу) діяльності підприємства. Саме цей підхід покладений в основу розроблення обліково-аналітичного забезпечення підтримання безпечного функціонування підприємства. Обґрунтовуючи його ми виходили з того, що бухгалтерський облік та аналіз фінансово-господарської діяльності є одними із основних спеціальних функцій управління, “спрямованих на забезпечення економічної безпеки підприємства” [50, с. 319]. Відтак, вони володіють методиками та технологіями, що можуть бути використаними фахівцями з економічної безпеки з метою оптимізації використання корпоративних ресурсів підприємства та нівелювання впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на розмір його капіталу.

Виконання діяльності із забезпечення безпеки потребує чіткого дотримання принципів, покладених в основу функціонування системи економічної безпеки підприємства. Узагальнення наукових думок [3; 35] стосовно комплексу принципів, що забезпечують ефективне функціонування системи економічної безпеки підприємства, уможливило виділення основних з них, які відображені на рис. 1.4.

Рис. 1.4. Основні принципи функціонування системи економічної безпеки підприємства

Принцип законності полягає в тому, що система безпеки повинна будуватися і здійснювати свою діяльність виключно в правовому полі на основі нормативно-правових документів українського законодавства із застосуванням дозволених методів та засобів забезпечення безпеки.

Принцип економічної доцільності полягає в тому, що система економічної безпеки повинна будуватися з урахуванням можливих втрат підприємства у зв'язку з реалізацією реальних або потенційних загроз чи ризиків, а також наявності фінансових ресурсів. Видатки на створення системи безпеки повинні покриватися прибутком, який отримано підприємством в результаті протидії загрозам та ризикам.

Принцип комплексності полягає в тому, що при забезпеченні безпеки здійснюється взаємодія між спеціалістами штатної служби та

співробітниками інших структурних підрозділів підприємства або зовнішніми суб'єктами забезпечення економічної безпеки.

Принцип своєчасності полягає в тому, що система економічної безпеки повинна негайно реагувати на небезпеки, загрози та ризики. При цьому пріоритетність надається превентивним діям з метою недопущення реалізації потенційно можливих загроз.

Принцип безперервності полягає в тому, що система економічної безпеки підприємства повинна мати безперервний характер. Це обумовлюється тим, що в умовах ринкової економіки небезпеки, загрози та ризики носять перманентний характер.

Принцип спеціалізації і професіоналізму полягає в тому, що спеціалісти підрозділу безпеки повинні мати високий професійний рівень та спеціальну підготовку в різних сферах забезпечення безпеки.

Принцип активності полягає в тому, що система безпеки підприємства повинна завжди працювати у активному режимі та спрямовувати свої зусилля на протидію всім загрозам, ризикам і небезпекам в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства.

Принцип закритості і гласності полягає в тому, що система безпеки повинна працювати гласно. Директор підприємства, керівники структурних підрозділів, а також трудовий колектив повинні постійно інформуватися спеціалістами служби безпеки про загрози та ризики і своєчасно отримувати рекомендації щодо протидії ним.

Система економічної безпеки ефективна, коли вона є нею керованою, тобто підтримується її стабільне функціонування на всіх рівнях, з метою упередження (недопущення) прорахунків в управлінні сталим розвитком підприємства, витоку конфіденційної економічної інформації, порушення комерційної таємниці, економічних диверсій тощо.

Для ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства необхідне її належне забезпечення, що потребує системного підходу у формуванні.

Критичний аналіз наукових поглядів на сутнісне наповнення категорії “забезпечення економічної безпеки”, здійснений в таблиці 1.2, дозволив виділити два підходи у її розумінні:

Таблиця 1.2

Критична оцінка сучасних наукових поглядів на визначення категорії “забезпечення економічної безпеки підприємства”

Суть використовуваного терміну	Автор	Примітка
1	2	3
Забезпечення економічної безпеки підприємства - механізм вироблення та реалізації стратегії і тактики у сфері економічної безпеки за допомогою координованої діяльності державних і недержавних структур	Донець Л.І., Ващенко Н.В. [42, с. 62]	Не розкриваються завдання забезпечення безпеки та заходи, що їх втілюють
Забезпечення економічної безпеки підприємства – сукупність взаємопов’язаних заходів організаційно-економічного і правового характеру, здійснюваних з метою захисту діяльності підприємства від реальних або потенційних дій фізичних чи юридичних осіб, які можуть призвести до економічних втрат.	Молдаванцев О.О. [72]	Визначаючи комплексний характер забезпечення безпеки, недоречно обмежувати спектр заходів тільки двома зазначеними, адже не менш важливими є заходи технічного, та соціального характеру.
Забезпечення економічної безпеки – це сукупність необхідних взаємопов’язаних елементів, діяльність яких спрямована на протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам з метою захисту корпоративних економічних інтересів та створення безпечних умов розвитку	Франчук В.І. [104, с. 129]	Чітко встановлено мету та комплексний характер проведення заходів з безпеки, але не визначено суб’єктів забезпечення безпеки.
Забезпечення економічної безпеки – взаємопов’язана сукупність спеціальних охоронних органів, напрямів, форм та засобів протидії загрозам економічним інтересам бізнесу.	Шарий Л.Д. [3, с. 64]	Призначення забезпечення безпеки не тільки у протидії загрозам, але й у зниженні їх впливу на фінансовий результат підприємства

а) механізм вироблення, перетворення та реалізації стратегії і тактики у сфері економічної безпеки за допомогою координованої діяльності державних і недержавних структур;

б) сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для вирішення завдань щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Відтак, під забезпеченням економічної безпеки підприємства слід розуміти сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки, що мають загальні цілі, ресурси, технології, форми й методи протидії реальним і потенційним небезпекам і загрозам внутрішнього й зовнішнього середовища.

З огляду на системний (комплексний) підхід у формуванні, забезпечення економічної безпеки має включати окремі складові, що найбільш повно розкривають методологічне, технічне та організаційне підґрунтя функціонування системи економічної безпеки підприємства. Узагальнення наукових думок [35; 60] стосовно окремих складових забезпечення та їх сутнісного наповнення для всебічного управління системою економічної безпеки, уможливило виділення основних з них, які відображені на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Основні складові забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства

Кадрове забезпечення передбачає політику підприємства щодо визначення професійних навичок у фахівців, які безпосередньо зайняті у сфері економічної безпеки. При цьому значна увага приділяється виявленню психологічних чинників формування негативного відношення такого роду фахівців до своєї діяльності, а також психологічному супроводженні діяльності фахівців по забезпеченню безпеки на підприємстві протягом усього терміну перебування ними на займаній посаді.

Організаційне забезпечення полягає у визначенні організаційних структур існування як самої системи економічної безпеки на підприємстві, так і організаційних форм, у яких проявлятиметься діяльність суб'єктів безпеки, а також в організації оптимального управління системою безпеки з урахуванням особливостей діяльності її суб'єктів в структурі загального управління підприємством.

Фінансове забезпечення передбачає наявність коштів, які спрямовуються на організацію та забезпечення функціонування системи економічної безпеки підприємства та суб'єктів її забезпечення.

Техніко-технологічне забезпечення полягає у використанні різноманітних технік та технологій, зокрема і спеціальних, при забезпеченні безпеки суб'єктів господарювання та передбачає формування сучасної матеріально – технічної бази, необхідної для виконання функціональних обов'язків персоналу по забезпеченню безпеки на підприємстві.

Правове забезпечення передбачає формування правового поля для діяльності суб'єктів забезпечення безпеки на підприємстві.

Стрижневим елементом забезпечення економічної безпеки в контексті проведених досліджень виступає інформаційна складова, що передбачає збір інформації про чинники зовнішнього та внутрішнього середовища з метою формування стратегії і тактики протидії загрозам діяльності підприємства та його сталому розвитку. Проте узагальнення досвіду використання інформації як чинника у забезпеченні економічної безпеки показало безсистемність у

отриманні, узагальненні та оцінюванні достовірності даних фахівцями з економічної безпеки. Як наслідок, низька їх пристосованість до потреб економічної безпеки, що спричиняє зростання інформаційних ризиків при прийнятті рішень щодо стійкого функціонування та розвитку підприємства.

З урахуванням цього вважаємо за необхідне запровадження в систему інформаційного забезпечення технологій обліку та аналізу для формування обліково-аналітичних даних, що використовуються фахівцями з економічної безпеки при прийнятті рішень щодо безпечного функціонування підприємства в умовах нестійкого зовнішнього середовища та існування перманентних ризиків і небезпек у його внутрішніх бізнес-процесах, а отже виокремлення окремого компонента забезпечення економічної безпеки підприємства – обліково-аналітичного забезпечення.

1.3. Теоретичні основи використання обліку та аналізу при забезпеченні економічної безпеки підприємства

Вчасне та достовірне інформування зацікавлених осіб, що приймають бізнес-рішення є найважливішим фактором підвищення економічної життєздатності підприємства. Тому в системі забезпечення економічної безпеки гостро стоїть питання формування повної та достовірної інформації, адаптованої до конкретних завдань, пов'язаних із підтриманням ефективного та безперервного здійснення статутної діяльності підприємства на основі застосування сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур, що дозволять оптимізувати використання його корпоративних ресурсів з метою збільшення вартості капіталу (рис. 1.6).

Зміст обліково-аналітичного забезпеченні економічної безпеки підприємства головним чином розкривається через розуміння економічної природи оперативного, бухгалтерського обліку та аналізу фінансово-господарської діяльності. Охарактеризуємо сутність зазначених категорій та їх призначення в процесі підготовки інформації для потреб економічної

безпеки у вигляді структурно-логічної схеми, наданої на рис. 1.7.

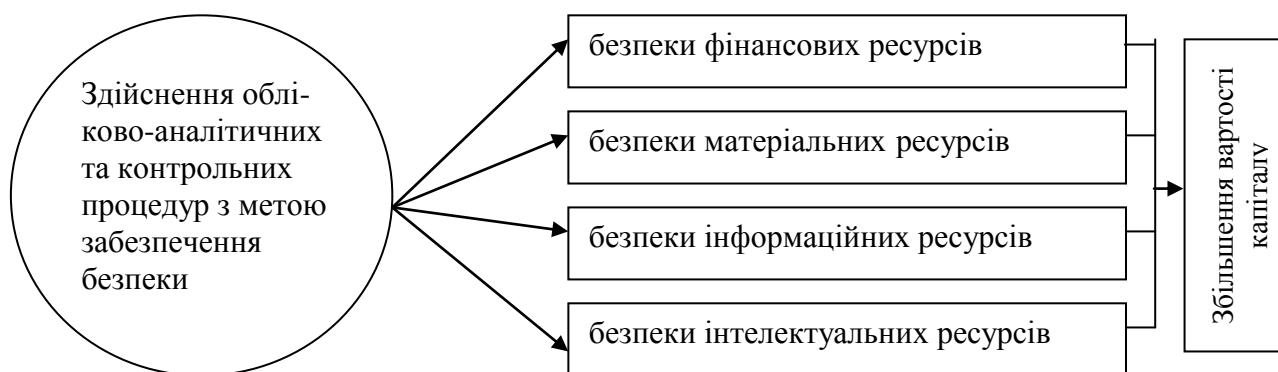

Рис. 1.6. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства

Як показано на рис. 1.7, для поточного управління процесами ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства в системі забезпечення економічної безпеки необхідний оперативний облік.

Досліджуючи проблеми методичного обґрунтування оперативного обліку з метою забезпечення економічної безпеки підприємства, в першу чергу, слід визначитися з розумінням оперативного обліку як складової обліково-аналітичної системи.

В.Ф. Палій зазначає, що оперативний облік ”визначається як облік окремих господарських фактів, господарських процесів, ресурсів та істотних виробничих факторів за окремими ділянками та підприємством в цілому. Це облік того, що не відображається в інших видах обліку, але безпосередньо пов’язане з оперативним плануванням, регулюванням та організацією виробництва” [77, с. 25].

Грабова Н.М., розширюючи інформаційне поле оперативного обліку, вказує, що цей вид обліку використовується для спостереження і контролю за найважливішими операціями господарської діяльності з метою управління ними в момент їх здійснення. Зокрема, за допомогою оперативного обліку реалізується контроль за виконанням договорів поставки товарно-

матеріальних цінностей, розрахунків з дебіторами, використанням робочого часу, випуском та реалізацією продукції тощо [15, с. 7].

Рис. 1.7. Основні складові обліково-аналітичної системи підприємства при забезпеченні його безпеки

Відмінною особливістю оперативного обліку є оперативність отримання даних, що є важливим для системи економічної безпеки, адже

впливати на зміни у господарських процесах можна лише володіючи своєчасною інформацією. Крім цього даний вид обліку передбачає вимірювання операцій та процесів натуральними показниками, що робить інформацію оперативного обліку корисною при оцінці ефективного використання ресурсів та пошуку внутрішніх резервів підвищення вартості підприємства та його конкурентних переваг.

Визначаючи місце оперативного обліку в системі обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки, слід виділити його наступні властивості:

- а) оперативність та швидкість отримання облікових даних;
- б) відображення господарських операцій безпосередньо в ході їх протікання, що дозволяє оперативно виявляти негативні тенденції, а також визначати внутрішні резерви, які здатні збільшити конкурентні переваги підприємства;
- в) формування інформації безпосередньо в місцях її виникнення, що дозволяє визначити об'єкти обліку, які потребують підвищеної уваги спеціалістів з економічної безпеки;
- г) простота отримання даних шляхом спостереження, ведення сигнальної документації, використання анкет-опитувальників, що уможливорює на превентивному рівні визначати ризики в господарській діяльності підприємства;
- д) високі комунікаційні властивості, що дають право використовувати інформацію оперативного обліку як засіб у бізнес-спілкуванні між спеціалістами підрозділу економічної безпеки та іншими підрозділами підприємства;
- е) нерегламентована форма надання даних (навіть без документального підтвердження), яка залежить лише від доцільності забезпечення інформаційних потреб.

Нерегламентованість у відображенні даних є особливо важливою при забезпеченні різноманітних потреб економічної безпеки, інформаційні

завдання якої простягаються значно ширше, ніж їх може вирішити традиційна система бухгалтерського обліку, що базується на принципах суцільного документування. Разом з тим, більша частина трансакційних витрат (які характеризуються особливостями опортуністичної поведінки учасників ринку, що є однією з загроз економічній безпеці підприємства) не мають документального підтвердження, а отже не можуть бути відображені в фінансовому обліку, це ж саме можна сказати й про інформацію добуту з використанням спеціальних методів забезпечення економічної безпеки.

Оперативний облік передбачає відображення та контроль за окремими господарськими операціями безпосередньо в момент їх здійснення. Тому його головним завданням при забезпеченні економічної безпеки є надання своєчасної інформації з метою контролю за ефективним використанням ресурсів підприємства та виявлення його внутрішніх резервів і конкурентних переваг. В зв'язку з цим процедури із забезпечення безпеки слід розділити на три групи: контроль за раціональним використанням ресурсів, контроль дій персоналу, контроль взаємозв'язків з контрагентами, кожна з яких потребує відповідного інформаційного підґрунтя. При цьому оперативні дані можуть бути отримані на основі даних фінансового обліку, податкової звітності, кадрового, виробничо-технічного, статистичного обліку, зовнішніх джерел інформації, а також інформації, генерованої безпосередньо підрозділом економічної безпеки.

Разом з тим дані оперативного обліку не вирізняються особливою точністю, що потребує від спеціалістів з економічної безпеки зважених підходів до оцінювання їх достовірності.

На відміну від оперативного, бухгалтерський облік генерує достовірні і багатофункціональні дані для забезпечення інформаційних потреб окремих груп користувачів. Цей вид обліку знаходиться на перетині інформаційних потоків, що надходять від різних підрозділів підприємства, і практично тільки він може формувати корисну інформацію про реальний стан економічних відносин для його власників та персоналу. З іншого боку, не

менш важливою є роль звітних даних як джерела достовірної та об'єктивної інформації про фінансово-господарський стан підприємства для зовнішніх користувачів при визначенні його економічної надійності, конкурентоздатності, кредитоспроможності тощо. Тому не випадково дані бухгалтерського обліку мають найвищу питому вагу в інформаційному забезпеченні підприємства (близько 70% як зазначає С.Ф. Голов [32]).

Характерними особливостями бухгалтерського обліку є: реєстрація усіх без винятку господарських операцій (суцільне спостереження), правдиве їх документування, наявність спеціальних прийомів та способів обробки первинної інформації з метою надання узагальнюючих даних окремим групам користувачів, що робить його "...найправдивішим суддею минулого, найефективнішим керівником сучасного та надійним консультантом майбутнього кожного підприємства" [44, с.15].

Н.І. Красноступ, говорить, що "бухгалтерський облік – це система безперервного спостереження і контролю за діяльністю підприємства для отримання інформації про використання ресурсів, фінансові результати діяльності та майновий стан підприємства з метою обґрунтування управлінських рішень та задоволення інформаційних потреб зовнішніх та внутрішніх користувачів" [103, с. 10].

Бухгалтерський облік розглядається як окремий елемент управління процесами із забезпечення стійкого функціонування підприємства, який, з одного боку задовольняє інформаційні потреби спеціалістів з економічної безпеки при здійсненні контролю та аналізу фактів господарської діяльності, а з іншого – сам виступає інструментом контролю та аналізу в системі економічної безпеки.

Відмінності в змісті та структурі інформації, що використовується різними користувачами породжують формування окремих підсистем бухгалтерського обліку. Відповідно до законодавства України [84] система бухгалтерського обліку включає дві підсистеми: фінансову та управлінську. Разом з тим окремі автори виділяють також як автономні складові

бухгалтерського обліку: облік з метою оподаткування [59], креативний облік [88], стратегічний облік [65].

Виділення в окрему підсистему обліку з метою оподаткування було актуальним до прийняття в Україні Податкового кодексу. Адже норми формування облікової інформації з метою оподаткування суттєво відрізнялися від норм бухгалтерського законодавства. Введення в дію Податкового кодексу передбачає максимальне наближення методичних засад формування показників податкової та фінансової звітності, що, на нашу думку, не потребує окремого узагальнення облікових даних.

Головний ідеолог запровадження креативного обліку в практику вітчизняних підприємств М.С. Пушкар під креативним обліком розуміє багатоцільовий облік, який потребує від облікових працівників підприємства фактів та правил їх групування, виходячи з інтересів менеджменту з метою отримання знань про нові об'єкти спостереження [88, с. 90].

Разом з тим креативність (творчий підхід) це одна з властивостей бухгалтерського обліку. Адже для того, щоб задовольняти потреби зацікавлених осіб бухгалтерський облік повинен бути гнучкою та динамічною інформаційною системою, що реагує на зміни та ускладнення видів господарської діяльності підприємства, а також появу нових форм взаємозв'язків із зовнішнім середовищем. Інформація бухгалтерського обліку формується для потреб окремих користувачів, набуває властивостей процесів що відбуваються на конкретному підприємстві та відображає дані в тому розрізі як того потребують зацікавлені в ній особи. Крім цього у вітчизняній практиці термін "креативний облік" асоціюється з маніпуляціями обліковими даними в залежності від мети, що переслідує персонал бухгалтерії при отриманні додаткових вигод для власників підприємства чи для себе, а відтак сприймається негативно.

Тому погоджуємося з думкою В. В. Євдокимова, який вважає, що "креативний облік не можна розглядати як окремий вид обліку. Це лише підхід до обліку, який в сучасних умовах використовується під час ведення

бухгалтерського обліку з метою складання фінансової звітності для надання певним користувачам даних залежно від очікуваного результату” [50, с. 162]

Визначення стратегічного обліку як відокремленої складової також, на наше переконання, є не зовсім виправданим. У цьому зв’язку ми погоджуємося з думками тих авторів, котрі вважають його окремою формою управлінського обліку, в якій основний акцент зроблено на інформації, пов’язаній з зовнішніми чинниками, що впливають на підприємство [44] та розробленням стратегії власного бізнесу [32]. Ці дослідники називають стратегію тією ланкою, що зв’язує управлінський та фінансовий облік. Таким чином, з одного боку, дані управлінського обліку забезпечують інформацією про процеси, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі з метою визначення стратегії діяльності підприємства, а з іншого – фінансова звітність є інформаційним відображенням втілення цієї стратегії в життя.

З позицій забезпечення економічної безпеки фінансовий облік відображає інформацію про минулі події, що вплинули на результати діяльності підприємства та призвели до змін у його фінансово-майновому стані. Ця інформація може використовуватися спеціалістами з економічної безпеки при визначенні динаміки окремих статей звітності з метою оцінки економічної надійності зовнішніх контрагентів, контролю за втіленням стратегічних цілей підприємства, а також при превентивній діагностиці кризових явищ власного підприємства та встановленні напрямів упередження виявлених ризиків і небезпек його стабільній діяльності.

Завдяки тому, що фінансовий облік регламентований на державному рівні, він дає можливість формувати уніфіковану звітність, яка є зрозумілою та порівняльною як в галузевому, так і в трендовому розрізі. Це дозволяє спеціалістам з економічної безпеки знизити інформаційний ризик при виборі оптимального варіанту взаємодії з окремими групами контрагентів. А сам фінансовий облік у цьому випадку виступає інструментом забезпечення інформаційної безпеки підприємства.

Крім того фінансовий облік передбачає суцільне спостереження та відображення у звітності усіх фактів господарської діяльності, як тих, що мали місце, так і тих, які з високим ступенем імовірності можуть відбутися протягом звітного періоду, що робить фінансову звітність джерелом ідентифікації підприємницьких ризиків.

Разом з тим, використання даних фінансового обліку з метою забезпечення економічної безпеки носить обмежений характер. Це пов'язано з тим, що:

а) показники фінансової звітності мають відкритий характер, тоді як більшість інформації, яка відображає напрями забезпечення економічної безпеки носить закритий характер (є комерційною таємницею);

б) фінансовий облік у своїй переважній більшості відображає події, що мали місце в минулому, і які ніяким чином не можуть бути зміненими, тоді як операції із забезпечення економічної безпеки носять упереджувальний характер, тому потребують прогностичної інформації;

в) регламентована на державному рівні фінансова звітність не забезпечує інтереси усіх груп користувачів, оскільки вона орієнтована передусім на потреби інвесторів та власників підприємства, тоді як при забезпеченні економічної безпеки коло зацікавлених осіб значно ширше;

г) в основі формування показників фінансової звітності лежить фінансова концепція збереження капіталу зорієнтована на показник прибутку. Разом з тим з метою забезпечення економічної безпеки більш доцільною є інформація про вартість підприємства та вплив ризиків на вартість його активів, що базується на фізичній концепції збереження капіталу;

д) принципи відображення інформації у фінансовій звітності не дозволяють показувати в ній окремі види ресурсів, які з позицій забезпечення економічної безпеки втілюють у собі конкурентні переваги підприємства (інтелектуальний капітал).

В зв'язку з цим більш корисною з позицій забезпечення економічної безпеки є інформація, відображена в управлінському обліку.

Застосування даних бухгалтерського обліку з метою складання управлінської звітності при забезпеченні економічної безпеки передбачає визначення обсягів, форм та періодичності подання внутрішніх форм звітності, що стосуються оцінки впливу ризиків на стан капіталу підприємства, узгодженості ключових економічних показників, які виступають індикаторами рівня економічної безпеки підприємства, розрахунку ефективності функціонування підрозділу економічної безпеки, оцінювання вигод від упереджених загроз та небезпек тощо. Таким чином, управлінська звітність забезпечує спеціалістів з економічної безпеки обліковою інформацією (у своїй більшості оперативною та прогнозною) для використання її в цілях аналізу ситуації, що склалася у внутрішньому та зовнішньому бізнес-середовищі, планування заходів по упередженню виявлених загроз та контролю за ефективним виконанням цих заходів.

Підкреслюючи переваги управлінського обліку при забезпеченні інформаційних потреб спеціалістів з економічної безпеки перед іншими підсистемами бухгалтерського обліку, Е. Аткинсон зазначає, що це “процес накопичення, вимірювання та планування фінансової і нефінансової інформації, який координує дії менеджменту, мотивує поведінку персоналу з метою досягнення стратегічних та тактичних цілей організації” [2, с. 26]. Таким чином, управлінський облік поряд з функціями спостереження та оцінювання даних виконує прогностичні функції, що не характерні для фінансового обліку, при цьому оперує окрім фінансових показників ще й нефінансовою інформацією. Як зазначає М.Г. Чумаченко, управлінський облік “...приєднує до себе необлікові функції, такі як планування, використання нефінансових чинників та прийняття рішень” [110, с. 45].

Ще більш цікавими з позицій інформаційного забезпечення економічної безпеки є наступні висловлювання стосовно властивостей управлінського обліку. Зокрема, Ж. Рішар вважає, що управлінський

(аналітичний, внутрішній) облік є різновидом бухгалтерського, метою якого є збереження комерційної таємниці [91, с. 110]. А відповідно до офіційної термінології Інституту управлінських бухгалтерів Великої Британії (СІМА) управлінський облік трактується як процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та подання фінансової та нефінансової інформації, що використовується керівництвом для планування, оцінки і управління в організації та забезпечення оптимального використання ресурсів. Крім цього дане джерело зазначає, що управлінський облік окрім формування внутрішньої інформації передбачає підготовку фінансових звітів для окремих груп зовнішніх користувачів, що, на наш погляд, суттєво змінює традиційне уявлення про управлінський облік як облік виключно для внутрішніх потреб і дозволяє зробити припущення, що його дані можуть бути використаними при складанні відкритої корпоративної звітності.

В основі усіх наведених визначень управлінського обліку лежать концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства, що підкреслює його корисність при підготовці управлінських рішень стосовно ефективного використання корпоративних ресурсів для створення доданої вартості в інтересах усіх учасників, які залучені до господарських процесів.

Теоретичним підґрунтям використання управлінської інформації при забезпеченні економічної безпеки є сукупність наукових поглядів на функціональне навантаження управлінського обліку, пов'язаних з:

- а) використанням ресурсів та створенням вартості;
- б) формуванням результату;
- г) процесом і технологією.

Перша група концепцій передбачає, що управлінський облік зосереджує увагу на ефективному перетворенні ресурсів з однієї форми в іншу в процесі господарської діяльності підприємства. При цьому ефективність використання ресурсів оцінюється, виходячи зі створення доданої вартості для задоволення потреб різних груп учасників: на ринках

продукції чи послуг для клієнтів, на ринках капіталу для інвесторів та власників, в процесі операційної діяльності для забезпечення фінансових потреб персоналу.

Друга група концепцій пов'язана з формуванням результатів діяльності в системі управлінського обліку з точки зору підзвітності, результативності та порівняння з еталоном. Як зазначає Н. І. Красноступ, однією з найважливіших цілей управлінського обліку є персоніфікація відповідальності менеджерів усіх рівнів управління за отриманий рівень витрат та досягнутий рівень доходів [103, с. 27]. Це означає, що результати окремих сегментів (менеджерів) оцінюються, виходячи з доданої ними вартості, яка виступає мірою досягнення поставлених цілей. При цьому визначені в системі управлінського обліку ключові показники є еталоном у середині підприємства.

Третя група концепцій пояснює зв'язок управлінського обліку з іншими процесами управління, що дозволяє використовувати його методики та технології формування інформації в якості інструментів упередження та протидії загрозам внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища.

До найбільш розповсюджених методик управлінського обліку, що використовують в якості інформаційного підґрунтя економічної безпеки відносять:

- а) аналіз беззбитковості (при визначенні чутливості прибутку підприємства до факторів ризику);
- б) облік та оцінка за центрами відповідальності (при здійсненні оцінювання ефективності діяльності підрозділу безпеки підприємства);
- в) бюджетування (при розробці заходів із забезпечення економічної безпеки та подальшого контролю їх виконання);
- г) рівняння витрат та вигод (при порівнянні використаних ресурсів та створеної доданої вартості);
- д) збалансована система економічних показників (при оцінюванні стану та рівня економічної безпеки підприємства).

Ще більше підсилюється вплив управлінського обліку на формування облікової інформації при забезпеченні економічної безпеки, коли мова йде про стратегічний управлінський облік. На підтвердження цього висновку скористаємося теоретичними основами цього виду обліку, сформованими у своїх дослідженнях зарубіжними та вітчизняними авторами.

Зокрема, за свідченням В.І. Ткача та М.В. Ткача головним призначенням стратегічного управлінського обліку є визначення фінансового стану підприємства у перспективі [99, с.5]. Цим самим автори підкреслюють зміни у меті здійснення обліку. На відміну від фінансового обліку та більш ранніх форм управлінського обліку стратегічний облік налаштований на перспективу, генеруючи дані про вірогідні варіанти розвитку підприємства. З цією думкою погоджується і Д. Іннз [115], трактуючи стратегічний управлінський облік як надання інформації, що забезпечує підтримку ухвалення та організації виконання стратегічних рішень в середині підприємства.

В свою чергу К. Друрі [44], підкреслюючи розширення сфери застосування бухгалтерського обліку за рахунок відображення показників не лише внутрішнього, але й зовнішнього бізнес-середовища, зазначає, що стратегічний управлінський облік це збір та аналіз даних про власний бізнес і бізнес конкурентів для розробки та відстеження стратегії власного бізнесу.

Отже, застосування стратегічного обліку при забезпеченні економічної безпеки передбачає якісно новий підхід до побудови облікової системи, що дозволить, використовуючи зовнішню і внутрішню інформацію, а також принципи стратегічного планування та бюджетування при узгодженні інтересів усіх зацікавлених сторін, здійснювати аналіз діяльності підприємства з урахуванням його поточних і довгострокових цілей розвитку та безпеки.

Головним завданням стратегічного управлінського обліку в контексті забезпечення економічної безпеки є надання інформації, необхідної для

реалізації стратегії розвитку та безпеки підприємства та моніторингу його зовнішнього середовища з метою упередження виявлених загроз та небезпек.

Спираючись на теоретичні розробки інформаційного забезпечення стратегії розвитку підприємства, можемо виділити основні етапи стратегії забезпечення його безпеки:

а) розробка адекватної інформаційної системи для здійснення моніторингу внутрішніх бізнес-процесів та зовнішнього середовища з метою визначення ключових напрямів забезпечення безпеки та встановлення їх пріоритетності;

б) розробка індикаторів (еталонних показників) оцінки виконання стратегічних напрямів забезпечення безпеки;

в) складання звітності про результати реалізації стратегічних напрямів здійснення безпеки з метою контролю фактичного виконання запланованих заходів.

Серед методик стратегічного управлінського обліку найбільш корисною з позицій інформаційного забезпечення управлінських дій у сфері економічної безпеки є система збалансованих показників (СЗП), яку її творці (американські фахівці Д. Нортон і Р. Каплан [58]) назвали системою стратегічного управління, що дозволяє сформулювати місію та стратегію компанії за допомогою комплексу інтегрованих ключових показників.

Як показала практика діяльності суб'єктів господарювання в умовах жорсткої конкуренції та невизначеності у зовнішньому середовищі одних лише фінансових параметрів недостатньо для оцінки вартості їх капіталу, а отже потрібний інтегрований підхід до оцінювання на основі фінансових та нефінансових показників, що концентрують увагу на ключових аспектах розвитку та безпеки підприємства. В якості таких аспектів (перспектив) використовують чотири складові : фінанси (фінансові результати), внутрішні бізнес-процеси, клієнти, удосконалення професійних навичок.

Узагальнюючи інформаційні властивості системи збалансованих економічних показників П. Хорват зазначає, що під нею розуміють

інструмент забезпечення ефективного управління, спрямований на врахування потреб вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів, роботи з персоналом та контрагентами і досягнення необхідного рівня фінансових показників, значна мінливість яких обумовлена змінами як у внутрішньому, так і зовнішньому середовищі [106, с. 18].

Використавши головні ідеї системи збалансованих показників в контексті забезпечення економічної безпеки, можна цілком слушно припустити, що ця система виступає інструментом ефективного управління корпоративними ресурсами та забезпечує узгодженість інтересів і поточних дій персоналу у підтриманні стабільного та ефективного функціонування підприємства, перетворюючи його на суб'єкт забезпечення економічної безпеки.

Для формування політики підприємства в частині забезпечення економічної безпеки важливого значення набуває аналітична інформація отримана на основі технологій аналізу фінансово-економічної діяльності, який дозволяє об'єктивно оцінити стан економічної безпеки підприємства, встановити вплив різних внутрішніх та зовнішніх факторів на показники його фінансової стійкості та ефективності функціонування, визначити економічну надійність контрагентів, а також означити внутрішні резерви підприємства.

Кінцевою метою аналізу фінансово-господарської діяльності при забезпеченні економічної безпеки є надання аналітичних даних зацікавленим особам для прийняття ними адекватних рішень щодо вибору стратегії, яка буде характеризувати перспективи стабільного функціонування та розвитку підприємства. При цьому головною особливістю такого аналізу є його спрямованість на перспективу, на виявлення (раннє діагностування) внутрішніх переваг та слабких сторін, на відповідність потребам зовнішнього середовища та стратегічним завданням підприємства.

Використання аналітичних моделей в системі економічної безпеки потребує перегляду традиційної парадигми аналізу як основної функції управління. Якщо раніше він був націлений, в основному, на оцінку

внутрішніх процесів, пов'язаних з виробництвом, то сьогодні необхідна його маркетингова орієнтація у поєднанні з виявленням внутрішніх можливостей та резервів підприємства.

У відповідності до основних завдань аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, визначених у своїх дослідженнях Т.Б. Бердніковою [11, с.10], було встановлено напрями здійснення аналізу та діагностики в системі економічної безпеки підприємства, що включають:

- а) оцінку фінансового стану та діагностику банкрутства;
- б) оцінку конкурентних переваг підприємства та слабких місць в його діяльності;
- в) оцінку економічної надійності контрагентів підприємства;
- г) оцінку впливу факторів ризику на прибуток підприємства;
- д) оцінку ефективності роботи підрозділу економічної безпеки;
- е) оцінку стану та рівня економічної безпеки підприємства тощо.

Аналіз в системі економічної безпеки виконують в двох розрізах: ретроспективному, що базується на основі історичної інформації і перспективному, що передбачає аналіз прогностичної інформації з метою визначення оптимального варіанту розвитку подій. Як ретроспективний, так і перспективний ракурс аналізу здійснюють з метою визначення напрямів забезпечення безпеки в майбутньому.

Основні компоненти аналізу фінансово-господарської діяльності, що використовуються при забезпеченні економічної безпеки надано на рис.1.8.

Головною особливістю групування компонентів аналізу, зазначених на рисунку 1.8, є те, що вони подані в двох розрізах: з позицій аналізу внутрішніх бізнес-процесів та їх фінансового відображення, що дозволяє оцінити фінансово-економічний стан підприємства з погляду на його безпечне функціонування, а також з позицій оцінки зовнішнього середовища, що забезпечує уникнення від співпраці з економічно ненадійними клієнтами та постачальниками.

Рис. 1.8. Основні компоненти аналізу фінансово-господарської діяльності, що використовуються при забезпеченні економічної безпеки

В якості нижньої межі кризового стану підприємства як у вітчизняній, так і зарубіжній практиці використовується показник поточної ліквідності. Тому деякі автори [43], при здійсненні діагностики в системі економічної безпеки, оцінку ступеня близькості підприємства до банкрутства пов'язують з аналізом неплатоспроможності (ліквідності). При цьому виділяють наступні види аналізу неплатоспроможності:

а) зовнішній аналіз, що базується на офіційній бухгалтерській та статистичній звітності. Метою зовнішнього аналізу є визначення причин неплатоспроможності підприємства та вибір антикризових процедур. Досягнення мети здійснення аналізу відбувається шляхом використання балансового методу, методу фінансових коефіцієнтів, порівняльного

фінансового аналізу тощо;

б) внутрішній аналіз базується на даних оперативного (внутрішньогосподарського) обліку. Метою здійснення такого аналізу є оцінювання внутрішніх резервів відновлення платоспроможності підприємства. Досягнення мети здійснення аналізу відбувається шляхом використання факторного аналізу, аналізу ланцюгових підстановок тощо.

Такі підходи є певною мірою виправданими, адже головною метою антикризового аналізу та рейтингової оцінки є забезпечення своєчасної та об'єктивної оцінки фінансової стійкості підприємства та економічної надійності його партнерів для обґрунтування комплексу заходів щодо прогнозування кризових ситуацій та виходу з них. Разом з тим, економічна безпека це значно ширша категорія ніж антикризовий менеджмент, вона включає в себе і елементи ризик-менеджменту та безпосередньо безпеки і потребує системності аналітичних моделей, що виступають інформаційним підґрунтям напрямів її забезпечення. При цьому ці моделі повинні носити упереджувальний характер і базуватися на показниках не лише фінансової звітності, а включати і нефінансові дані.

Висновки до розділу 1

Підвищена увага суспільства до проблем економічної безпеки обумовлена, в першу чергу, посиленням загроз і ризиків у суспільно-політичному й економічному житті, що носять глобальний характер. Тому перед науковцями постає нагальне завдання формування теорії економічної безпеки підприємства, що дозволила б здійснити наукове обґрунтування її змісту, завдань, які повинні вирішувати фахівці з економічної безпеки та визначати методологію забезпечення системи економічної безпеки.

У сучасному розумінні наука про економічну безпеку – це сукупність знань, що поєднують різні концепції економічної безпеки, її категоріальний

апарат, методологію, а також цілі, технології й методи забезпечення економічної безпеки.

З метою виокремлення обліково-аналітичної складової у забезпеченні процесів з підтримання стану безпеки підприємства уточнено визначення поняття "економічна безпека підприємства", яке тлумачиться як здатність суб'єкта господарювання ефективно та безперервно здійснювати свою діяльність на основі вживання сукупності взаємопов'язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур, що дозволять оптимізувати використання корпоративних ресурсів підприємства та нівелювати вплив загроз внутрішнього та зовнішнього середовища з метою збільшення вартості його капіталу.

Забезпечення стійкого функціонування та розвитку підприємства потребує створення власної системи безпеки. Під системою економічної безпеки підприємства в дослідженні розуміється комплекс теоретичних підходів і практичних дій, що визначають максимально повний захист життєво-важливих інтересів підприємства від загроз, породжених його внутрішніми бізнес-процесами та зовнішнім середовищем.

РОЗДІЛ 2

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Обліково-аналітичне забезпечення як складова функціонування системи економічної безпеки сільськогосподарського підприємства

Для обґрунтування теоретичної основи системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки наведемо точки зору окремих науковців до визначення понятійного апарату елементів, що її формують, а саме: “обліково-аналітична система”, “забезпечення” та “обліково-аналітичне забезпечення”.

В найбільш широкому розумінні обліково-аналітична система – це система, яка базується на бухгалтерській інформації, що включає оперативні дані і використовує для економічного аналізу статистичну, технічну, соціальну та інші види інформації, необхідну для прийняття управлінських рішень на макро- та мікрорівнях [82, с. 43].

Забезпечення – це сукупність заходів та засобів, створення умов, які сприяють нормальному протіканню економічних процесів, підтриманню стабільного функціонування економічної системи та її об’єктів, упередженню внутрішніх та зовнішніх загроз діяльності [92, с. 67].

І.О. Бланк визначає обліково-аналітичне забезпечення як систему, що базується на даних бухгалтерського обліку, включаючи оперативні дані, і використовує для узагальнення та аналізу статистичну, технічну, довідкову та інші види інформації [13, с.112].

Більш ґрунтовно з позицій задоволення користувачів інформації до визначення обліково-аналітичного забезпечення підійшла С.М. Галузіна, яка характеризує його “як здійснення облікових та аналітичних процедур у режимі реального часу, виявлення відхилень від запланованих показників і використання отриманих результатів для прийняття управлінських рішень” [23, с.137].

Найбільш вдалим з позицій забезпечення інформаційних потреб спеціалістів з економічної безпеки є визначення надане Н.О. Тичининою, яка вважає, що обліково-аналітичне забезпечення являє собою єдність систем обліку та аналізу, об'єднаних інформаційними потоками для управління економічними процесами при виборі напрямів стійкого розвитку підприємства і варіантів їх фінансування [100, с.104].

Спираючись на теоретичні засади щодо формування обліково-аналітичного забезпечення та враховуючи вимоги, які висуваються до нього системою економічної безпеки, вважаємо, що під обліково-аналітичним забезпеченням економічної безпеки слід розуміти цілісну інформаційну систему, що об'єднує методи та технології усіх видів обліку, аналізу та безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам безпечному функціонуванню підприємства та його сталому розвитку.

Виходячи з наукового обґрунтування концептуальних підходів до формування інформаційних систем, охарактеризуємо властивості системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки.

По-перше, система обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки виступає частиною загальної інформаційної системи управління підприємством, або є інформаційною системою другого порядку, яка перетворює первинні дані на “продукт”, призначений для задоволення потреб економічної безпеки. Відтак її внутрішня структура (складові) формується під впливом вимог, що висуваються до вихідної інформації окремими рівнями управління в середині підприємства чи зовнішніми користувачами.

По-друге, система обліково-аналітичного забезпечення є інтегрованою системою, що складається з трьох взаємопов'язаних підсистем (складових), що існують в єдиному інформаційному просторі: облікової, аналітичної та спеціального забезпечення. В результаті взаємозв'язку та взаємодії цих підсистем система обліково-аналітичного забезпечення набуває нових властивостей, відмінних від властивостей кожної з підсистем (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Складові обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства

По-третє, система обліково-аналітичного забезпечення характеризується великою кількістю багатоаспектних внутрішніх зв'язків (в тому числі зворотних) між підсистемами та стійкістю до впливу зовнішніх факторів, що визначає її як складну та динамічну систему. У таких системах одна і та ж дія може викликати різні результати, кожен з яких настає з певною ймовірністю.

По-четверте, для кожної із підсистем системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства характерні три основні рівні: методичний, технологічний (технічний) та організаційний. На методичному рівні здійснюється перетворення первинної (вхідної) інформації на узагальнені дані у відповідності до потреб окремих груп користувачів. На

технологічному рівні визначаються форми надання такої інформації, а на організаційному – встановлюється порядок взаємодії окремих суб'єктів, що задіяні при підготовці обліково-аналітичних даних, які використовуються в подальшому для прийняття рішень в системі економічної безпеки підприємства.

Базовою в системі обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки є облікова система, адже саме на основі її інформації здійснюється аналіз діяльності підприємства. Вона забезпечує формування, накопичення, класифікацію та узагальнення необхідної інформації. Ці процедури здійснюються у відповідності до встановленої методології та технології обліку.

Аналітична складова обліково-аналітичного забезпечення надає кількісну та якісну оцінку змін, що відбуваються з досліджуваним об'єктом. Вона дозволяє завчасно відстежити тенденції розвитку як небажаних, так і позитивних явищ. Використовуючи різноманітні методики аналізу, розробляються варіанти управлінських рішень, що дозволяють нівелювати вплив негативних тенденцій та створити сприятливі умови для безпечного функціонування та сталого розвитку підприємства.

Облікова та аналітична складові забезпечення економічної безпеки передбачають збір та узагальнення даних про чинники зовнішнього і внутрішнього середовища з метою оцінки рівня та стану економічної безпеки власного підприємства, економічної надійності потенційних партнерів, формування стратегії й тактики протидії загрозам діяльності підприємства та його сталому розвитку, а також визначення заходів щодо збереження цілісності інформації, що містить комерційну таємницю.

Обліково-аналітична інформація може виступати як внутрішнім ресурсом при забезпеченні економічної безпеки, так і загрозою безпечному функціонуванню підприємства. Тому у відповідності до концептуальних основ економічної безпеки в обліковій політиці суб'єкта господарювання повинні бути чітко визначені такі питання:

а) створення системи захисту обліково-аналітичної інформації з метою недопущення її знищення, фальсифікації, розголошення чи використання в цілях нанесення матеріальної та іншої шкоди підприємству та її власникам. Останнє стосується лише тих даних, що містять комерційну таємницю;

б) обліково-аналітична інформація повинна використовуватися для попередження небажаних зовнішніх та внутрішніх загроз щодо ефективної діяльності, фінансової стійкості та незалежності підприємства, а отже вона має бути достовірною і відображати реальний фінансово-майновий стан суб'єкта господарювання.

Тому, перш ніж застосовувати інформацію, що надійшла від зовнішніх контрагентів або відповідних економічних служб в середині підприємства, для прийняття управлінських рішень в сфері економічної безпеки необхідно впевнитися в її достовірності. В основу механізму оцінки достовірності повинні бути покладені способи отримання альтернативних даних, що підтверджують правдивість наданої інформації, а також технології описування її характеристик з метою побудови шкали достовірності. Ці методики та технології перевірки формують підсистему спеціального забезпечення.

Сформовані теоретичні підходи до системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства, дають можливість стверджувати, що головною метою її функціонування є надання достовірної та релевантної інформації для управління економічними процесами підприємства при виборі напрямів підтримання його безпеки та стійкого розвитку. Виходячи з цього, основними завданнями здійснення обліково-аналітичного забезпечення є:

а) максимально повне та достовірне інформаційне забезпечення функціонування системи економічної безпеки;

б) діагностика фінансово-господарського стану підприємства з метою упередження його неспроможності (банкрутства);

- в) оцінка стану та рівня економічної безпеки власного підприємства;
- г) оцінка рівня економічної надійності контрагентів підприємства;
- д) підготовка інформації для обґрунтування управлінських рішень про доцільність здійснення заходів з нівелювання впливу виявлених загроз та небезпек;
- е) надання інформації для оцінки заходів по забезпеченню стратегії економічної безпеки підприємства;
- є) контроль за збереженням та ефективним використанням корпоративних ресурсів підприємства;
- ж) ідентифікація підприємницьких ризиків і пов'язаних з ними потенційних загроз в системі бухгалтерського обліку;
- з) мінімізація інформаційних ризиків;
- и) узагальнення даних про діяльність підрозділу економічної безпеки та оцінка ефективності його функціонування;
- і) забезпечення захисту отриманої інформації, яка відноситься до комерційної таємниці підприємства.

Значне різноманіття завдань, що висувуються перед обліково-аналітичним забезпеченням спеціалістами з економічної безпеки передбачає перегляд традиційних підходів до узагальнення облікової інформації. В основу її формування повинна бути покладена парадигма багатоцільового бухгалтерського обліку, що забезпечувала б узгодженість інформаційних інтересів різних груп користувачів. Підґрунтям такого обліку мають стати прийоми фінансового, управлінського (внутрішнього) та стратегічного обліку, які в своїй сукупності сприятимуть зниженню інформаційного ризику для користувачів та забезпечуватимуть достовірне відображення інформації про окремі параметри господарської діяльності в ретроспективному та перспективному розрізах. У поєднанні з аналітичною системою та системою спеціального забезпечення, система багатоцільового бухгалтерського обліку повинна стати основою інформаційного забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Основним призначенням такої системи

повинно стати планування майбутньої стратегії й тактики безпечного функціонування та динамічного розвитку підприємства, вимірювання стану та рівня його економічної безпеки.

Для ефективного використання будь-якої інформаційної системи, зокрема і системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки, необхідно визначити механізм її функціонування. Цей механізм являє собою сукупність законодавчих актів, внутрішніх правових норм, спонукальних мотивів і стимулів, методів та засобів, за допомогою яких здійснюється цілеспрямована діяльність в галузі забезпечення економічної безпеки. Він визначається галузевими особливостями діяльності підприємства, його організаційно-правовою формою, стратегією розвитку та безпеки, завданнями, що ставляться перед службою економічної безпеки, підготовленістю персоналу та низкою інших умов. Даний механізм забезпечує збір інформації, оцінку її достовірності, способи узагальнення, а також технології надання безпосереднім користувачам з метою визначення рівня та стану економічної безпеки підприємства як для його власників чи персоналу, так і для інших зацікавлених у його діяльності осіб.

Розглядаючи механізм обліково-аналітичного забезпечення як невід'ємного компонента функціонування системи економічної безпеки підприємства, визначено його функціональні складові: правову, методичну, технологічну та організаційну, що проявляється у здійсненні обліково-аналітичної діяльності по забезпеченню економічної безпеки підприємства (рис. 2.2).

Правова складова передбачає формування організаційно-правового механізму функціонування системи обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства, який включає три рівні:

1. Діюче законодавство України, що регламентує здійснення господарської та підприємницької діяльності, збору та отримання інформації, ведення бухгалтерського обліку, забезпечення безпеки тощо.

2. Постанови Кабінету міністрів України, які стосуються визначення порядку отримання і надання інформації, її відображення в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також віднесення до комерційної таємниці тощо.

3. Внутрішні нормативні документи підприємства (накази, інструкції, положення, розпорядження тощо), які стосуються організації та здійснення діяльності по забезпеченню економічної безпеки власне на підприємстві.

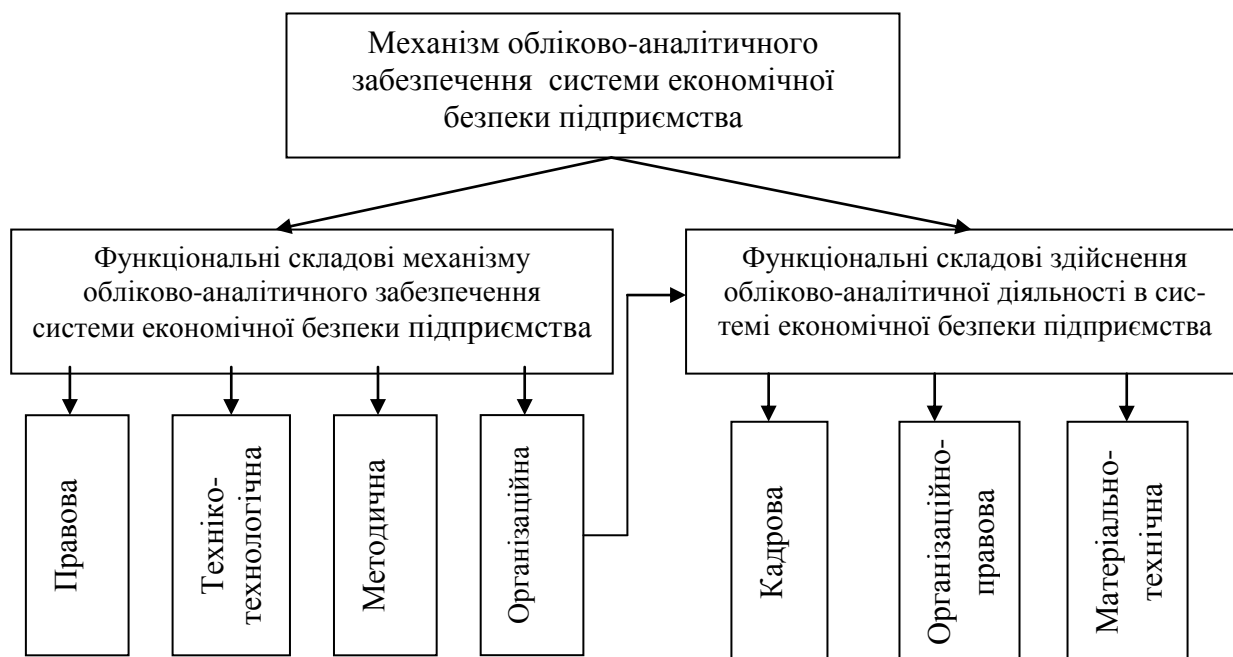

Рис. 2.2. Механізм обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки підприємства

Технологічна складова обліково-аналітичного забезпечення включає в себе набір технологій (процедур), якими володіють облікові працівники чи фахівці з економічної безпеки для отримання, обробки та надання необхідної інформації безпосереднім користувачам. Це передбачає впровадження на підприємствах автоматизованих інформаційних систем, застосування яких спонукає до використання різноманітного програмного забезпечення, сучасних засобів обчислювальної техніки та зв'язку.

Разом з тим високий ступінь автоматизації обліково-аналітичної інформації посилює ризик зниження її безпеки, а також підвищує уразливість до деструктивних дій конкурентів та інших зацікавлених осіб. У зв'язку з цим, впроваджуючи автоматизовані інформаційні технології при формуванні та передачі обліково-аналітичних даних окремим групам користувачів, потрібно забезпечити і відповідні системи їх захисту [13, с. 120].

Якісна комп'ютерна система повинна виконувати наступні функції щодо захисту обліково-аналітичної інформації: поділ доступу до функцій і даних системи шляхом авторизації користувачів за паролем; шифрування даних; наявність контролю за входом до системи даних; контроль за періодичністю створення резервних (архівних) копій інформації тощо. Однак, сучасні комп'ютерні програми бухгалтерського обліку, які пропонуються на ринку, зазвичай, не володіють подібними можливостями.

Тому, як зазначає А. Дикий, в якості альтернативи на вітчизняних підприємствах доцільно розробляти внутрішні графіки електронного документопотоку з використанням електронного цифрового підпису, що унеможливить несанкціонований доступ до інформації та попередить її розголошення [36, с. 11]. Або встановлювати паралельно з комп'ютерними програмами бухгалтерського обліку спеціальне програмне забезпечення (McAfee Host Data Loss Prevention, McAfee Network DLP, Symantec Data Loss Prevention, Websense Data Security Suite (DSS), Контур информационной безопасности), що дозволить окреслити контури захисту даних, які становлять комерційну таємницю у відповідності до потреб окремих груп користувачів.

В основу технології обробки та надання обліково-аналітичної інформації покладено певну методику її перетворення. В економічній науці метод трактується як "...система правил і прийомів до вивчення явищ і закономірностей; ...шлях, спосіб досягнення певних результатів у пізнанні і

практиці; ...прийом теоретичного дослідження або тактичного здійснення чого-небудь” [93, с. 72].

Методи представлені безліччю різних способів та прийомів, що дозволяють упорядкувати й ефективно організувати виконання функцій управління. Зокрема, при здійсненні обліково-аналітичного забезпечення безпечного функціонування та розвитку підприємства використовують:

- а) способи та прийоми здійснення оперативного обліку;
- б) способи та прийоми ведення фінансового та управлінського (стратегічного) обліку;
- в) способи та прийоми проведення аналізу фінансово-господарської діяльності;
- г) спеціальні способи та прийоми отримання, перевірки та збереження інформації, необхідної для забезпечення економічної безпеки підприємства.

В основу функціонування обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки покладено систему принципів організації обліку (зокрема бухгалтерського) та забезпечення безпеки, що не суперечать один-одному (табл. 2.1).

Дослідження потреб економічної безпеки вітчизняних підприємств, дозволило встановити, що відповідно до цілей, які вирішуються їх власниками, обліково-аналітичного забезпечення розглядається як один з механізмів стратегічного управління або інструмент розробки управлінських рішень стосовно функціонування та розвитку підприємства в умовах потенційних та реальних загроз його діяльності. Для власників, у першу чергу, важливою є інформація, що дозволяє визначити стратегію діяльності та розвитку власного підприємства з урахуванням негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища через утворену систему економічної безпеки.

Тоді як для фахівців з економічної безпеки (найманих менеджерів) обліково-аналітичне забезпечення виступає інформаційним підґрунтям розробки тактичних рішень в сфері забезпечення безпеки підприємств, де

вони працюють, оскільки їх діяльність спрямована на розв'язання поточних завдань в сфері мінімізації ризиків та недопущення прояву загроз.

Таблиця 2.1

Принципи організації бухгалтерського обліку з метою забезпечення економічної безпеки підприємства

Принципи організації бухгалтерського обліку	Суть принципу організації бухгалтерського обліку	Принципи забезпечення економічної безпеки
Цілісності	Передбачає розгляд системи обліково-аналітичних даних як цілісного інформаційного організму для забезпечення стабільного функціонування системи економічної безпеки підприємства	Комплексності
Всебічності	Передбачає врахування усіх внутрішніх зв'язків в обліково-аналітичній системі, а також усіх факторів, що впливають на її функціонування	
Випереджувального відображення	Передбачає попереднє прогнозування найбільш вірогідного стану досліджуваних об'єктів, що чинять суттєвий вплив на фінансово-майновий стан підприємства	Своєчасності
Дієвості	Передбачає своєчасне реагування на інформацію та підвищення оперативності обліку з метою створення інформаційного середовища для поліпшення збереження майна, ефективного використання ресурсів, забезпечення прибутковості діяльності	
Законності	Передбачає формування обліково-аналітичних даних на основі нормативно-правових документів українського законодавства із застосуванням дозволених методів та засобів інформаційного забезпечення безпеки	Законності
Прямоточності	Передбачає раціональну організацію інформаційних потоків між учасниками обліково-аналітичного процесу	Координації та взаємодії
Субординації	Передбачає ієрархічну побудову організаційних зв'язків за чітко встановленими критеріями	
Динамічності	Передбачає розгляд обліково-аналітичної системи з позицій її динамічного розвитку, пов'язаного з удосконалення форм і методів її організації	Активності
Компетентності	Передбачає професіоналізм у вирішенні питань з обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки	Спеціалізації та професіоналізму
Універсальності	Передбачає визнання обліково-аналітичної діяльності як виду професійної діяльності спрямованої на забезпечення інформаційних потреб управління підприємством	
Безперервності	Передбачає послідовну побудову обліково-аналітичного процесу при розв'язанні завдань в системі економічної безпеки	Безперервності
Безпеки та контролю облікових даних	Передбачає розмежування інформації за сферами доступу з метою запобігання загрозам при існуванні заходів закритого характеру, відомих обмежених кількості фахівців	Поєднання відкритості з закритістю

До найпріоритетніших завдань здійснення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки власники підприємств віднесли:

- надання інформації для оцінки заходів по забезпеченню стратегії економічної безпеки підприємства;
- ідентифікація підприємницьких ризиків і пов'язаних з ними потенційних загроз в системі бухгалтерського обліку;
- підготовка інформації для обґрунтування управлінських рішень про доцільність здійснення заходів з нівелювання впливу виявлених загроз та небезпек.

Що стосується відповідей представників другої групи, то до основних завдань здійснення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки вони віднесли:

- мінімізацію інформаційних ризиків;
- здійснення оцінки стану та рівня економічної безпеки власного підприємства;
- здійснення оцінки рівня економічної надійності контрагентів підприємства.

Значна різноманітність завдань, що вирішуються фахівцями з економічної безпеки потребує узагальнення обліково-аналітичної інформації в єдиному інформаційному центрі, який міг би об'єднати збір даних, перевірку їх достовірності, обробку та надання відомостей окремим групам користувачів в залежності від потреби в них. Разом з тим, як зазначають М.С.Пушкар та М.Г.Чумаченко “видається досить сумнівним, що такий центр можна організувати в рамках традиційної бухгалтерії, оскільки її працівники зорієнтовані виключно на свої вузькі функції з підготовки фінансової звітності і в основній своїй масі не спроможні надати неформалізовані дані та перетворити їх на інформацію корисну при забезпеченні економічної безпеки підприємства” [109, с. 13].

Тому постає нагальне завдання визначення найбільш обґрунтованого підходу до організації інформаційного центру, що надавав би узагальнюючі

дані, необхідні для забезпечення потреб економічної безпеки та встановлення функціональних обов'язків відповідних спеціалістів при здійсненні обліково-аналітичної діяльності по їх формуванню. Така діяльність, виступаючи складовою частиною системи економічної безпеки, повинна полягати у професійно організованій роботі фахівців з економічної безпеки, спрямованій на отримання, аналіз та оцінку даних, які максимально повно задовольнятимуть інформаційні потреби керівництва для прийняття ними управлінських рішень в сфері забезпечення безпеки підприємства, що функціонує в умовах реальних та латентних ризиків і загроз.

2.2. Обліково-аналітична діяльність в системі забезпечення економічної безпеки підприємства

В умовах сьогодення безпека підприємств пролягає перш за все в площині фінансово-економічних відносин та інтересів і вимагає від фахівців базових знань з економіки, фінансів, обліку [75, с. 123]. Знання з оперативної-розшукової діяльності є додатковими й не відіграють головну роль у забезпеченні безпеки підприємства. Тобто, фахівець з економічної безпеки повинен мати спеціальну фінансово-економічну освіту у цій галузі.

Відтак окремі дослідники [30; 84] вважають, що в ролі основних суб'єктів обліково-аналітичної діяльності при забезпеченні економічної безпеки можуть виступати бухгалтери, фінансові аналітики, внутрішні аудитори, керівники підприємств. З такими висновками можна погодитися лише в тому випадку, якщо зазначені категорії персоналу окрім економічних знань володіють ще й навичками забезпечення безпеки.

Отже, виконання обов'язків з формування інформаційного (зокрема і обліково-аналітичного) забезпечення економічної безпеки повинне бути покладено на спеціальну категорію персоналу – аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки, які будуть спроможні отримувати

неформалізовані дані про об'єкт потенційного захисту й перетворювати їх на інформацію для менеджерів за складовими економічної безпеки.

Запровадження посади аналітика з питань фінансово-економічної безпеки аргументувало необхідність визначення знань навичок та вмінь, що формують його професійні компетенції. У відповідності до вимог, що висуваються до аналітика з питань фінансово-економічної безпеки, щоб здійснювати обліково-аналітичну діяльність, він повинен володіти знаннями з бухгалтерського обліку, аналізу фінансово-господарської діяльності, фінансового менеджменту та основами забезпечення безпеки.

Аналітики при здійсненні обліково-аналітичної діяльності повинні взаємодіяти з фахівцями, які забезпечують безпеку на підприємстві, зокрема з фінансово-економічної безпеки, з інформаційної безпеки, фахівцями з організації майнової безпеки [74], а також з керівниками та провідними спеціалістами структурних підрозділів, де формується обліково-аналітична інформація, яка може використовуватись для вирішення завдань, пов'язаних з функціонуванням системи економічної безпеки. Регламентація такої співпраці здійснюється на основі Положення про взаємодію суб'єктів забезпечення економічної безпеки, витяг з якого в частині співробітництва аналітиків та працівників бухгалтерії надано в додатку Б.

Діяльність пов'язана з обліково-аналітичним забезпеченням економічної безпеки характеризується суб'єктами, об'єктами, формами реалізації та напрямками здійснення. Зміст такої діяльності можна відобразити у вигляді структурної схеми наданої на рис. 2.3.

Виходячи з функціонального навантаження діяльності аналітика з питань фінансово-економічної безпеки, встановлено, що об'єктом його діяльності є інформаційне забезпечення ефективного функціонування системи економічної безпеки підприємства. Своєю чергою, предметом діяльності аналітика є економічне обґрунтування індикаторів і критеріїв оцінювання стану та рівня економічної безпеки підприємства, визначення економічної надійності окремих контрагентів, розроблення стратегії

гармонізації економічних та соціальних відносин з зовнішніми та внутрішніми суб'єктами діяльності з метою виявлення та упередження загроз, що впливають на безпечність функціонування суб'єкта господарювання.

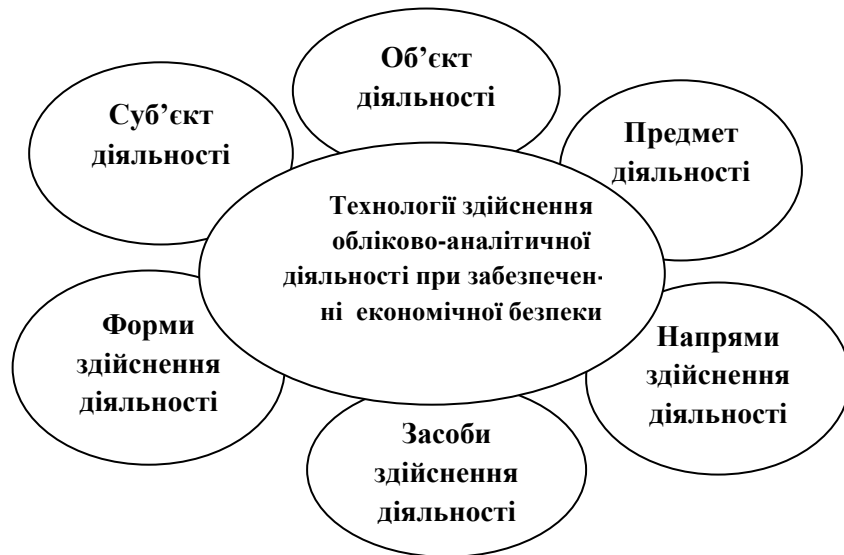

Рис. 2.3. Зміст обліково-аналітичної діяльності в системі забезпечення економічної безпеки підприємства

Формами здійснення обліково-аналітичної діяльності є організаційно – правові форми, які дозволяють реалізовувати завдання обліково-аналітичного забезпечення в системі економічної безпеки підприємства. При цьому керівництво підприємства самостійно встановлює у якій формі буде здійснюватись така діяльність. Для цього створюються організаційні структури, визначаються права та обов'язки осіб які безпосередньо здійснюють обліково-аналітичне забезпечення (або сприяють його здійсненню), розробляються механізми отримання необхідної для здійснення цього забезпечення інформації.

Дослідження організаційних структур, в яких може запроваджуватися діяльність по забезпеченню безпеки підприємства, дозволило стверджувати, що обліково-аналітичну діяльність доцільно здійснювати у відокремленому

підрозділі (відділі, групі, секторі), що входить до складу управління інформаційним забезпеченням безпеки. З цією думкою погоджуються 100 % респондентів, які засвідчують, що така діяльність повинна носити централізований характер, здійснюватися в окремому підрозділі департаменту економічної безпеки, а фахівці, які її втілюють мусять бути штатними працівниками цього підрозділу [1].

Місце підрозділу обліково-аналітичного забезпечення в організаційній структурі департаменту безпеки та характер його взаємозв'язків з іншими структурними одиницями цього департаменту відображено в Додатку В.

Враховуючи першочерговість завдань здійснення обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки, встановлено, що основні (пріоритетні) напрями діяльності аналітика з питань фінансово-економічної безпеки при виконанні цих завдань будуть полягати у:

а) вмілому застосовуванні облікових та аналітичних технології при оцінюванні впливу підприємницьких ризиків на стан капіталу підприємства;

б) інформаційному забезпеченні стратегії діяльності та розвитку підприємства з урахуванням негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища;

в) запровадженні методичного забезпечення оцінювання стану та рівня економічної безпеки власного підприємства, яке враховувало б специфіку діяльності підприємства, а отже давало найбільш коректні результати щодо оцінку стану та рівня його економічної безпеки;

г) встановленні економічно обґрунтованих індикаторів економічної безпеки;

д) здійсненні оцінювання економічної надійності контрагентів підприємства.

Саме ці напрями здійснення обліково-аналітичної діяльності при забезпеченні функціонування системи економічної безпеки визначають в якості першочергових більшість опитаних нами фахівців з економічної безпеки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Пріоритетність напрямів здійснення обліково-аналітичної діяльності при забезпеченні функціонування системи економічної безпеки (у % та рангових місцях) [1]

№ n/n	Напрями здійснення обліково-аналітичної діяльності по забезпеченню функціонування системи економічної безпеки промислових підприємств-членів УСПП	Власники (перша група)		Менеджери (друга група)	
		у %	ранг	у %	ранг
1	Розробка методики здійснення обліково-аналітичної діяльності в системі забезпечення економічної безпеки	8	8	2	8-9
2	Визначення критеріїв та індикаторів оцінки економічної безпеки	11	5	10	4
3	Діагностика фінансово-господарської діяльності підприємства з метою упередження його банкрутства	9	7	5	6
4	Оцінка стану та рівня економічної безпеки власного підприємства	12	3-4	12	3
5	Оцінка рівня економічної надійності контрагентів	12	3-4	9	5
6	Розробка заходів щодо мінімізації (недопущення) впливу інформаційних ризиків на прийняття рішень при забезпеченні економічної безпеки	10	6	4	7
7	Застосовуванні облікових та аналітичних технологій при оцінюванні впливу підприємницьких ризиків на стан капіталу підприємства	19	1	32	1
8	Інформаційне забезпечення стратегії діяльності та розвитку підприємства з урахуванням негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища	13	2	24	2
9	Розробка заходів щодо виходу з кризових ситуацій	6	9	2	8-9
10	Інший напрям діяльності	0	10	0	10

В умовах сьогодення інформація виступає лоцманом будь-якого бізнесу, що допомагає правильно оцінити умови бізнес-середовища, усвідомити мету і завдання майбутньої діяльності, відшукати нові шляхи та способи їх розв'язання. Вона характеризується здатністю зменшувати ступінь невизначеності досліджуваного явища і є вирішальним чинником, що розкриває рівень ризику підприємницької діяльності. Більш висока поінформованість (за умови, що інформація достовірна) дозволяє мінімізувати ризики та створити конкурентну перевагу.

2.3. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник у забезпеченні економічної безпеки підприємства

У перекладі з латинської мови “інформація” – це повідомлення про будь-який факт, явище, чи роз’яснення чого-небудь [114]. У подальшому завдяки процесам обробки, узагальнення та використання первинні дані про явища та факти трансформуються у певні знання про досліджуваний об’єкт. З метою забезпечення економічної безпеки під інформацією слід розуміти певний арсенал відомостей про фінансово-господарську діяльність суб’єкта господарювання та його зовнішнє середовище, які складають основу прийняття управлінських рішень щодо окремих аспектів його безпечного функціонування та динамічного розвитку.

Центральне місце у складі інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємства відводиться обліково-аналітичній інформації, під якою розуміють економічні відомості про осіб, факти, явища та процеси, що відбуваються у будь-якому господарюючому суб’єкті, отримані в результаті обліку, аналізу і синтезу [82, с. 42]. При цьому облік є базою для аналізу, а результати аналізу, у свою чергу, служать підставою для проведення синтезу та надання відомостей потенційному користувачеві цієї інформації для прийняття ним рішень у сфері забезпечення безпеки.

Обліково-аналітична інформація представляє економічну модель взаємозв’язку між системою економічної безпеки, інформаційним ресурсом якої вона є та інформаційними процесами в середині підприємства. В якості інформаційного ресурсу обліково-аналітична інформація виступає у двох основних ролях: з одного боку вона розкриває структуру функціонування системи економічної безпеки і лежить в основі діяльності фахівців з безпеки, а з іншого – визначає характер процесів, що протікають в цій системі.

З позицій забезпечення економічної безпеки обліково-аналітична інформація, відображає технологічні особливості діяльності підприємства, вона розкриває економічні, технічні та соціальні параметри організації

внутрішніх бізнес-зв'язків та відносин із зовнішніми контрагентами і є мірилом узгодженості інтересів при розподілі його корпоративних ресурсів.

Обліково-аналітична інформація в системі економічної безпеки базується на обліковій (бухгалтерській) інформації, що включає оперативні дані, статистичній інформації та даних аудиту, що поряд з обліковими показниками використовуються для аналізу при прийнятті рішень щодо безпечного функціонування підприємства. Нерозривність облікових та аналітичних процесів при підготовці таких даних знайшла своє відображення і в самому терміні “обліково-аналітична інформація”, який з'явився в результаті словотворення за правилами української мови.

Зміст категорії “обліково-аналітична інформація” розкривається, головним чином, через зміст понять “облікова інформація” та “аналітична інформація”.

Згідно з Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, облікова інформація являє собою інформацію про стан, структуру та рух майна організації і джерела його утворення, господарські процеси, та результати фінансової та виробничо-господарської діяльності організації [75]. В свою чергу, під аналітичною інформацією розуміють відомості про забезпеченість і використання ресурсів підприємства та ефективну організацію його процесів [56, с. 10].

Виходячи з загальновизнаного положення, про те, що облікова інформація є базою для аналізу та синтезу, під аналітичною інформацією для цілей даного дослідження будемо розуміти лише ту її частину, яка утворилася в процесі аналізу та синтезу облікової інформації (включаючи дані аудиту). Таким чином, формування аналітичної інформації відбувається на основі облікової інформації та даних аудиту про внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства, а аналітичні показники, в свою чергу, служать основою для економічного обґрунтування тактичних та стратегічних управлінських рішень в сфері забезпечення економічної безпеки підприємства.

Оскільки обліково-аналітична інформація є віддзеркаленням подій та фактів, пов'язаних з забезпеченням економічної безпеки підприємства, вона повинна відповідати концептуальним засадам щодо здійснення такої діяльності. Як відомо, головною метою здійснення діяльності по забезпеченню економічної безпеки є узгодженість інтересів усіх груп зацікавлених осіб (як зовнішніх так і внутрішніх), ефективне використання корпоративних ресурсів, підтримання стабільного функціонування та розвитку (створення доданої вартості) підприємства. Тому обліково-аналітична інформація повинна бути репрезентативною, тобто задовольняти вимоги усіх груп зацікавлених користувачів, сприяти ефективному використанню корпоративних ресурсів, мати прогностичний характер, що дозволяв би завчасно оцінювати перспективність прийнятих тактичних управлінських рішень. Крім того ця інформація має бути відповідним чином захищена, носити закритий характер, що дозволить використовувати її як джерело конкурентних переваг при вирішенні стратегічних завдань в сфері забезпечення безпеки підприємства.

В залежності від вимог, що висуваються до обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки, вона може володіти різними комбінаціями притаманних їй якісних властивостей і відрізнятися характерними особливостями.

Обліково-аналітична інформація в системі забезпечення економічної безпеки є особливим видом економічної інформації, що виступає поряд з фінансовими, матеріальними та інтелектуальними ресурсами корпоративним ресурсом підприємства. А тому її властивості слід розглядати в контексті корисності для прийняття рішень щодо збільшення конкурентних переваг суб'єкта господарської діяльності.

Існує три аспекти узагальнення властивостей обліково-аналітичної інформації: спеціальні властивості, технічні властивості, соціальні властивості (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Узагальнення якісних властивостей обліково-аналітичної інформації
в системі забезпечення економічної безпеки підприємства

Якісні властивості обліково- аналітичної інформації	<i>Спеціальні властивості інформації</i>	<i>Технічні властивості інформації</i>	<i>Соціальні властивості інформації</i>
	достовірність	оперативність	конфіденційність
	своєчасність	цілісність	релевантність
	повнота	багатофункціональність	адекватність
	конкурентоспроможність		

Саме достовірність є основною якісною характеристикою обліково-аналітичної інформації, що сприяє зниженню ризику впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на економічну безпеку підприємства. При цьому інформація вважається достовірною, якщо вона не містить суттєвих помилок, є неупередженою (позбавленою суб'єктивізму), а фахівці з економічної безпеки можуть покластися на неї настільки, наскільки вона відображає або, як очікується, буде відображати реальний стан справ щодо безпечного функціонування підприємства. У цьому контексті цікавими є два аспекти у розумінні достовірності інформації: безпомилковість (властивість інформації не мати прихованих випадкових технічних помилок) та істинність (властивість інформації не містити спотворень, спричинених людиною навмисно чи ненавмисно).

Достовірність обліково-аналітичної інформації у першу чергу визначається законодавчими нормами формування облікової інформації як її складової частини. Зокрема у НП(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” зазначено, що головною метою надання інформації бухгалтерського обліку є забезпечення користувачів відкритою, достовірною та повною інформацією про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [75].

Повною є обліково-аналітична інформація, якщо вона відображає усі факти про внутрішні бізнес-процеси та зовнішнє середовище господарюючого суб'єкта, пов'язані з забезпеченням належного рівня економічної безпеки і базується на принципах раціонального ведення обліку.

Своєчасною є обліково-аналітична інформація, якщо вона корисна для прийняття управлінського рішення в системі забезпечення безпеки підприємства і використана перш ніж втратити здатність впливати на це рішення. Своєчасність надання інформації досягається шляхом забезпечення її оперативності (часу обробки інформації) та адекватності (здатності відповідати інформаційним потребам, визначеним соціально-психологічними мотивами користувачів при підтриманні економічної безпеки).

Конкурентоспроможною є обліково-аналітична інформація, що виступає додатковим корпоративним ресурсом підприємства, без якого функціонування системи забезпечення його економічної безпеки не можливе.

До найбільш важливих технічних властивостей обліково-аналітичної інформації при забезпеченні економічної безпеки, як зазначає переважна більшість дослідників, відносять її багатофункціональність. Багатофункціональною є обліково-аналітична інформація, що дохідлива для розуміння користувачам у сфері забезпечення економічної безпеки, які як володіють спеціальною економічною освітою, так і не володіють нею.

Обліково-аналітична інформація (особливо якщо вона сформована за даними управлінського обліку) утримує дані про конкурентні переваги діяльності підприємства, а тому часто є предметом уваги конкурентів. Саме тому така інформація повинна бути першочерговим об'єктом захисту спеціалістами підрозділу економічної безпеки. Захищеність обліково-аналітичної інформації від несанкціонованого доступу з метою навмисної заміни чи викривлення характеризується її цілісністю, під якою розуміють незмінність цієї інформації неавторизованими користувачами як поза межами підприємства, так і серед власного персоналу.

Серед соціальних властивостей обліково-аналітичної інформації при забезпеченні економічної безпеки, перш за все, слід виділити її конфіденційність. Конфіденційною є інформація, що містить у собі перелік відомостей, які становлять комерційну таємницю. Конфіденційність визначає статус обліково-аналітичної інформації для відповідних груп користувачів та

необхідний ступінь її захисту. Адже, як зазначають окремі дослідники, “...необхідність у захисті комерційної таємниці, що міститься в даних бухгалтерського обліку від небажаних зовнішніх впливів та внутрішніх змін є базовою потребою підприємства” [50, с.327]. Це передбачає розмежування облікової інформації у відповідності до обмеженості доступу до неї на інформацію фінансового обліку, яка узагальнюється у фінансовій звітності і є відкритою для зовнішніх користувачів та інформацію управлінського обліку, що фіксується у внутрішній звітності підприємства і забезпечує збереження комерційної таємниці. При цьому дані управлінського обліку носять закритий характер не лише для зовнішніх користувачів інформації, але й для персоналу самого підприємства, який не має прямого відношення до вирішення тієї чи іншої проблеми, що значно підвищує її конфіденційність.

Для прийняття рішень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства важливого значення набуває релевантна обліково-аналітична інформація, під якою розуміють відомості, що можуть бути зміненими під впливом певних управлінських рішень. Така інформація носить прогностичний характер і дозволяє передбачувати наслідки фінансово-господарської діяльності в майбутньому з метою виключення можливості нанесення шкоди фінансовим, матеріальним, інтелектуальним та інформаційним ресурсам суб’єкта господарювання. В основу формування релевантної обліково-аналітичної інформації покладено інформацію, що надає управлінський (внутрішньогосподарський) облік.

Використання принципів управлінського обліку при підготовці обліково-аналітичної інформації в системі економічної безпеки передбачає зміну функціональної спрямованості цієї інформації, перетворюючи її з інструменту, що фіксує події та явища, на інструмент активного впливу на економічну діяльність підприємства з метою “запобігання негативним результатам господарської діяльності організації і виявлення внутрішньогосподарських резервів забезпечення її фінансової стійкості” [84]. Таке бачення обліково-аналітичної інформації вимагає визначення місця та

ролі цього фактора серед інших позитивних чинників забезпечення економічної безпеки та його впливу на захист підприємства від дії руйнівних сил.

Не менш важливою соціальною властивістю обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки є її адекватність. Адекватність інформації полягає у правильному відображенні зв'язків і відносин у внутрішніх бізнес-процесах та зовнішньому середовищі господарюючого суб'єкта.

Сукупність соціальних властивостей обліково-аналітичної інформації характеризує її цінність (корисність) для користувача при узгодженні соціальних відносин, виражених системою інтересів та потреб. Як зазначає М.С. Пушкар, соціальні властивості обліку полягають в забезпеченні інформаційних потреб не лише власної системи управління, а, в першу чергу, зацікавлених сторонніх споживачів [89, с. 111].

Корисність інформації з погляду зовнішніх користувачів зводиться до того, щоб на базі достовірної фінансової, статистичної та податкової звітності, приймати адекватні рішення щодо співпраці з цим підприємством. Проте адекватна інформація про фінансово-майновий стан підприємства сформована для зовнішніх користувачів не завжди вважається корисною з погляду внутрішнього забезпечення процесів економічної безпеки.

Для прийняття обґрунтованих рішень в системі економічної безпеки аналітики повинні володіти як узагальненою інформацією, побудованою на основі офіційної фінансової та статистичної звітності, так і внутрішніми звітами, сформованими на базі інформації управлінського обліку, які дозволяють здійснювати оцінку виявлених резервів зростання капіталу, визначати напрями забезпечення безпеки з урахуванням виявлених загроз стабільному функціонуванню підприємства, діагностувати пріоритетність співпраці з суб'єктами зовнішнього середовища.

Проте, незважаючи на задекларовані на державному рівні принципи достовірності при формуванні облікової інформації як складової обліково-

аналітичного забезпечення підприємства, нагально стоїть проблема неможливості використання облікових даних для упередження інформаційних ризиків при прийнятті управлінських рішень в системі економічної безпеки. Пояснюється це, в першу чергу, тим, що в умовах сьогодення, більшість українських бухгалтерів у своїй практичній діяльності націлені на формування економічних показників, які враховують інтереси керівництва, спотворюючи при цьому інформацію, надану у фінансовій звітності. У результаті, з одного боку, для всіх зацікавлених користувачів показники цієї звітності повністю відкриті а, з іншого, не завжди надають повну і достовірну картину реального стану фінансово-господарської діяльності підприємства, що, на нашу думку, є однією з головних загроз економічній безпеці контрагентів, які з ним співпрацюють.

В зв'язку з цим, при формуванні обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки слід враховувати наступні моменти:

- щоб використовуватися як інструмент упередження небажаних зовнішніх та внутрішніх загроз ефективній діяльності, фінансовій стійкості та незалежності підприємства інформація має бути гнучкою (релевантною) та носити прогностичний характер;

- щоб виступати додатковим корпоративним ресурсом у формуванні конкурентних переваг підприємства інформація повинна носити закритий характер, вона не може розголошуватися чи використовуватися в цілях нанесення матеріальної чи іншої шкоди підприємству та її власникам;

- щоб бути джерелом прийняття управлінських рішень обліково-аналітична інформація не повинна містити викривлень та маніпуляцій, вона має бути достовірною, характеризувати реальну вартість активів та зобов'язань та надавати дані про можливі ризики пов'язані з діяльністю підприємства для потенційних партнерів та інших контрагентів.

Формування обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки відбувається на основі даних, що утворюються як у внутрішній обліковій системі, так і надходять із зовнішніх джерел.

Основними джерелами генерування внутрішніх даних є оперативний, бухгалтерський (фінансовий та управлінський), статистичний облік та внутрішній аудит (контроль). Система внутрішніх інформаційних показників при забезпеченні економічної безпеки підприємства може поділятися на три групи:

1. Показники фінансової звітності підприємства, що широко використовується як зовнішніми, так і внутрішніми користувачами. Вони надають найбільш агреговане уявлення про результати фінансово-господарської діяльності підприємства, а відповідно і стан його безпечного функціонування.

2. Показники управлінського обліку підприємства. Вони використовуються для перспективного та оперативного управління усіма напрямками діяльності підприємства, а отже і діяльності пов'язаної з забезпеченням його економічної безпеки і відображають інформацію про обсяги діяльності, суму і склад витрат та доходів. Для забезпечення економічної безпеки показники управлінського обліку формуються за такими блоками:

- а) в розрізі видів діяльності підприємства;
- б) в розрізі сегментів ринку та груп клієнтів;
- в) в розрізі центрів відповідальності (центрів витрат, доходів, прибутку та інвестицій).

3. Дані оперативного та статистичного обліку. Вони використовуються в процесі оперативного контролю за ходом здійснення заходів щодо підтримання безпечного функціонування підприємства чи узагальнення інформації для визначення макроекономічних показників, що характеризують його місце у забезпеченні національної безпеки країни.

Зовнішня інформація формується на основі даних фінансової звітності контрагентів, статистичних даних, даних незалежного (зовнішнього) аудиту чи інших джерел облікової інформації, що дають можливість оцінити зовнішнє середовище, в якому функціонує підприємство. Цю інформацію зазвичай узагальнюють за наступними групами показників:

1. Показники, що характеризують загальноекономічний розвиток країни. Вони служать основою здійснення моніторингу зовнішнього фінансово-економічного середовища функціонування підприємства при прийнятті стратегічних рішень в галузі економічної безпеки (стратегії забезпечення захисту економічних інтересів від зовнішніх загроз, визначення системи перспективних цільових показників економічної безпеки). Формування системи показників цієї групи ґрунтується на даних, що публікуються органами державної статистики і узагальнюється в дві групи:

- а) показники макроекономічного розвитку;
- б) показники галузевого розвитку.

2. Показники, що характеризують кон'юнктуру фінансового ринку. Їх використовують для прийняття управлінських рішень щодо захисту фінансових інтересів підприємства. Формування системи показників цієї групи базується на офіційних публікаціях фондової і валютної біржі та інших відповідних джерелах інформації.

Інформація, що входить до складу цієї групи ділиться на три категорії:

- а) показники, що характеризують кон'юнктуру окремих сегментів фондового ринку;
- б) показники, що характеризують кон'юнктуру окремих сегментів кредитного ринку;
- в) показники, що характеризують кон'юнктуру окремих сегментів валютного ринку.

3. Показники, що характеризують діяльність контрагентів і конкурентів. Вони використовуються для прийняття оперативних управлінських рішень щодо захисту економічних інтересів від зовнішніх загроз. Ці показники

формується в розрізі наступних блоків: “Банки”; “Страхові компанії”; “Інвестиційні компанії та фонди”; “Постачальники”; “Покупці”; “Конкуренти”. Джерелами утворення показників цієї групи служать дані публічної фінансової звітності, відповідні рейтинги з основними результативними показниками діяльності (за банками, страховими компаніями), а також платні бізнес-довідки, що надаються окремими інформаційними компаніями. Склад показників кожного блоку визначається конкретними завданнями забезпечення функціонування системи економічної безпеки.

4. Нормативно-регулюючі показники в сфері бухгалтерського обліку. Вони враховуються в процесі підготовки рішень в сфері економічної безпеки, пов'язаних з особливостями державного регулювання фінансово-господарської діяльності підприємств.

Зважаючи на те, що обліково-аналітична інформація є визначальним чинником у забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарювання, до її формування висуваються специфічні вимоги, пов'язані з оцінкою достовірності та захищеності. Тому перш ніж використовувати облікові дані, що надійшли із зовнішніх джерел або відповідних економічних служб в середині підприємства як основу для прийняття рішень в сфері забезпечення безпеки, фахівець з економічної безпеки повинен оцінити її достовірність. В основу механізму такої оцінки покладені спеціальні методи та прийоми отримання альтернативних даних (зазвичай необлікового характеру), що застосовуються спеціалістами з інформаційної безпеки. При цьому найширшого розповсюдження в використанні з метою перевірки достовірності облікової інформації отримали: метод конфіденційних стосунків, метод особистого пошуку, метод спеціалізованого опитування, метод конфіденційного спостереження (Додаток А).

Відтак, механізм формування обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки підприємства передбачає, що первинні дані про його фінансово-господарську діяльність, зафіксовані в

системі оперативного та бухгалтерського обліку перетворюються на узагальнюючу облікову інформацію, що міститься у фінансових, статистичних та внутрішніх звітах. Внутрішня облікова інформація та облікова інформація про зовнішнє середовище, надана у фінансовій звітності контрагентів, отримана зі статистичних джерел чи аудиторських висновків після її перевірки щодо достовірності є базою для аналізу та синтезу. Узагальнена належним чином обліково-аналітична інформація служить підґрунтям прийняття управлінських рішень щодо пріоритетності напрямів забезпечення економічної безпеки, доцільності співпраці з контрагентами, мінімізації підприємницьких ризиків, ефективності діяльності підрозділу економічної безпеки тощо (рис. 2.4).

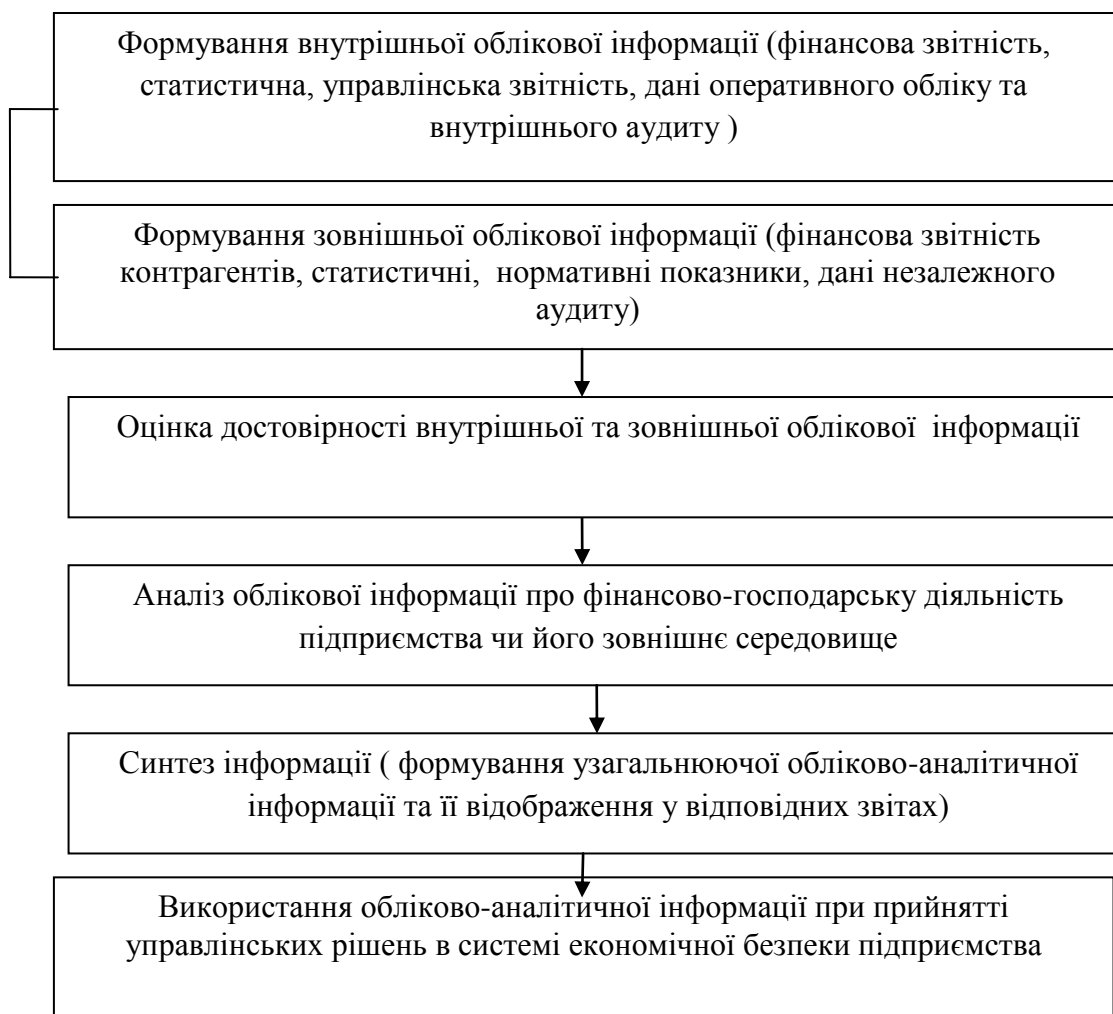

Рис. 2.4. Механізм формування обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки підприємства

Механізм формування обліково-аналітичних даних визначається інформаційними потребами фахівців підрозділу економічної безпеки. Він забезпечує перетворення вхідних облікових даних в результативні обліково-аналітичні показники, які дозволяють формувати відповідні звіти (довідки) про наслідки здійснення заходів щодо підтримання стійкого функціонування підприємства в умовах існуючих ризиків та небезпек його діяльності. Від адаптивності та надійності роботи такого механізму залежить наскільки корисною виявиться результативна інформація при її застосуванні з метою управління процесами забезпечення економічної безпеки.

Створення раціонального потоку обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки підприємства спирається на певні принципи, серед яких основними, на наш погляд, є: виявлення інформаційних потреб фахівців з економічної безпеки та способів найбільш ефективного їх задоволення; об'єктивність відображення процесів по забезпеченню економічної безпеки; єдність інформації, що надходить з різних джерел (бухгалтерського, оперативного, статистичного обліку, аудиту); оперативність; захищеність інформації; підвищення коефіцієнта її достовірності [24, с. 57].

Для прийняття виважених управлінських рішень в системі забезпечення економічної безпеки на основі облікових даних важливого значення набуває економічно обґрунтована класифікація обліково-аналітичної інформації. (табл. 2.4).

В залежності від способів (джерел) отримання обліково-аналітична інформація поділяється на інформацію, що надходить з офіційних і неофіційних джерел.

Основний масив відомостей (80-90%) надходить, як правило, з офіційних джерел. До них відносять: дані публічної фінансової звітності, довідки різного характеру, інформацію, що надходить по відкритих каналах зв'язку з інших організацій, інформацію, яку отримують фахівці в результаті

участі в роботі конференцій, семінарів, нарад, внутрішньовідомча інформація.

Таблиця 2.4

Класифікація обліково-аналітичної інформації в системі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання

№ п/п	Ознаки класифікації	Види обліково-аналітичної інформації
1	За джерелами надходження	1. Зовнішня 2. Внутрішня
2	В залежності від об'єктів захисту	1. Інформація про власне підприємство 2. Інформація про конкурентів та партнерів 3. Інформація про зовнішнє середовище
3	В залежності від способів отримання	1. Офіційна 2. Неофіційна
4	В залежності від мети використання	1. Стратегічна 2. Тактична 3. Оперативна
5	За ступенем відкритості	1. Конфіденційна 2. Відкрита
6	За ступенем деталізації	1. Синтетична 2. Аналітична

Неофіційною є інформація, яка отримана в результаті особистих неофіційних контактів, зовнішнього спостереження та інших неофіційних агентурних джерел.

За ступенем відкритості обліково-аналітичну інформацію поділяють на: конфіденційну (закриту) та відкриту.

Відкрита інформація – це інформація, яка може бути надана за вимогою як внутрішнім так і зовнішнім користувачам. До такої інформації відносять: фінансову, статистичну та податкову звітність; платіжні документи; відомості про чисельність, склад працюючих, їх заробітну плату і умови праці, а також про наявність вільних місць тощо.

Залежно від джерел надходження та об'єктів захисту обліково-аналітична інформація поділяється на внутрішню інформацію про власне підприємство та зовнішню інформацію, що містить дані про партнерів та

конкурентів, а також про зовнішнє середовище у якому функціонує суб'єкт господарювання.

В залежності від потреб використання обліково-аналітична інформація поділяється на стратегічну, тактичну та оперативну.

Стратегічна обліково-аналітична інформація є вищою формою інформаційного продукту. Вона дозволяє виявляти внутрішні та зовнішні загрози стабільному функціонуванню підприємства і своєчасно інформувати про них керівництво. Тактична інформація використовується для розв'язання поточних завдань у системі забезпечення економічної безпеки підприємства. Тоді як оперативна інформація виступає найважливішим елементом забезпечення узгодженості інтересів усіх структурних підрозділів господарюючого суб'єкта як об'єкта захисту.

За ступенем деталізації обліково-аналітична інформація поділяється на синтетичну та аналітичну.

Синтетична інформація являє собою узагальнені відомості про об'єкти та процеси, що відбуваються на підприємстві і відображається у відповідних формах фінансової, внутрішньогосподарської звітності чи аналітичних довідках. Тоді як аналітична інформація є більш деталізованою, основними джерелами якої є дані первинних документів та облікових реєстрів.

Висновки до розділу 2

Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки є цілісною інформаційною системою, що об'єднує методи та технології усіх видів обліку, аналізу та безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам безпечному функціонуванню та сталому розвитку підприємства.

Обліково-аналітичне забезпечення є складовою системи економічної безпеки підприємства і здійснюється з метою надання необхідної обліково-аналітичної інформації для прийняття управлінських рішень стратегічного та тактичного характеру. Сутність цієї системи полягає в об'єднанні облікових та аналітичних операцій в один процес, здійсненні оперативного мікроаналізу та використання його результатів при моделюванні управлінських рішень щодо підтримання економічної безпеки підприємства.

Центральне місце у складі обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства відводиться обліково-аналітичній інформації, під якою в дослідженні розуміється сукупність облікової інформації та аналітичної інформації, отриманої з облікової інформації шляхом аналізу і синтезу. Ця інформація покладена в основу оцінювання рівня і стану економічної безпеки власного підприємства, його потенційних партнерів і конкурентів. Вона представляє собою економічну модель взаємозв'язку між системою економічної безпеки, інформаційним ресурсом, якої є, та інформаційними процесами всередині підприємства.

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Бухгалтерський облік як інструмент управління підприємницькими ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства

Обґрунтування припущення, що бухгалтерський облік може виступати інструментом управління ризиками підприємства потребує вирішення таких взаємопов'язаних завдань:

а) визнання ризику (фактів господарської діяльності, пов'язаних з ризиком) в системі бухгалтерського обліку;

б) оцінку імовірності втрати економічних вигод під впливом дії ризику окремими об'єктами бухгалтерського обліку;

в) вибір методичного інструментарію управління ризиками, притаманного системі бухгалтерського обліку;

г) відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності інформації про підприємницькі ризики і наслідки їх впливу на показники діяльності підприємства.

Розв'язання зазначених завдань обґрунтоване необхідністю розвитку аналітичних функцій бухгалтерського обліку та його взаємодією з системою економічної безпеки на основі обміну інформацією про події, які пов'язані з ризиками. При цьому, якщо менеджмент визнає наявність ризиків і здійснює заходи, спрямовані на управління ними, то і система бухгалтерського обліку повинна відображати інформацію про ризики на бухгалтерських рахунках та/або у звітності. Разом з тим, вирішення поставленої проблеми ускладнюється відсутністю у вітчизняному бухгалтерському законодавстві системності щодо термінології, принципів відображення в системі рахунків та оцінки ймовірності проявів ризику.

Дослідження національних стандартів бухгалтерського обліку показало, що для характеристики ризику, зазвичай, використовується

категорія невизначеності. Це цілком зрозуміло, адже невизначеність неодмінно притаманна фактам господарської діяльності, що знаходять своє відображення у системі бухгалтерському обліку. Але невизначеність це лише передумова ризику. Розробники ж стандартів обліку ототожнюють ризик з невизначеністю і наголошують на відображенні інформації про неї в обліку, а в разі її суттєвості ще й у фінансовій звітності. Тоді як ототожнювати невизначеність з ризиком можна лише за умови, що вона носить прогнозований (повторюваний) характер та має високий ступінь ймовірності настання, що дозволить оцінити (виміряти) рівень її впливу на показники діяльності підприємства та стан його економічної безпеки.

Дослідження сутності ризику та порядку його відображення в системі бухгалтерського обліку уможливило розмежування причин, що спричиняють його виникнення (ризик-причина) та наслідків дії ризику (ризик-наслідок), що дало можливість встановити співвідношення ризик-причини з умовним фактом господарської діяльності, а ризик-наслідку з дійсним (реальним) фактом господарської діяльності (рис. 3.1).

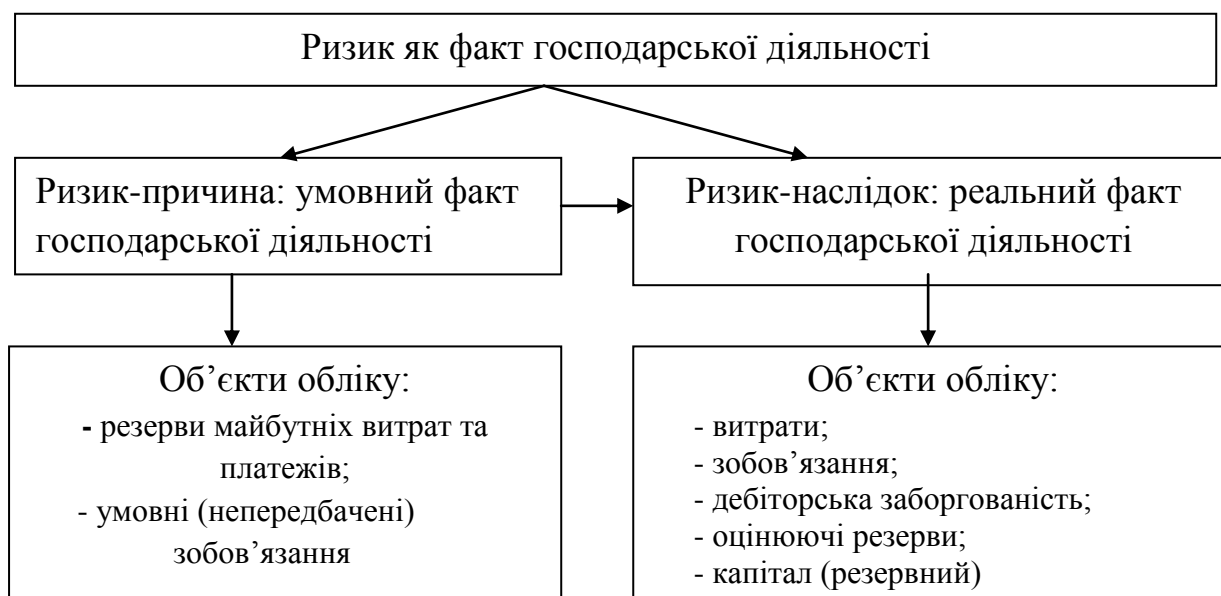

Рис. 3.1. Взаємозв'язок господарських фактів, викликаних підприємницькими ризиками та об'єктів бухгалтерського обліку

В зв'язку з цим дослідницький ракурс слід зосередити на методах експертної оцінки, в основу яких покладено професійне бачення окремими експертами імовірності настання окремих ризиків. Ці методи уможливають встановлення залежності між видами ризику-причини, що існують на підприємствах різних видів економічної діяльності та організаційно-правових форм господарювання та ступенем імовірності їх настання (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Шкала оцінювання (вимірювання) імовірних наслідків ризику
(невизначеності) господарської діяльності підприємства**

Ступінь імовірності наслідків ризику	Характер наслідків	Кількісна оцінка (%)
Дуже висока	Про наслідки майбутньої події можна стверджувати з достатньою впевненістю для підприємств будь-якого виду діяльності чи організаційно-правової форми	90-100
Висока	Наслідки майбутньої події залежать від специфічних особливостей окремих підприємств, але мають високу імовірність настання	50-89
Середня	Імовірність того, що майбутня подія здійсниться вища за мінімальну	10-49
Мала	Імовірність того, що майбутня подія здійсниться дуже мала і носить поодинокий характер	0-9

Використання зазначених підходів дозволило переглянути технології визнання окремих об'єктів обліку та їх відображення в системі бухгалтерських рахунків. Зокрема встановлено, що об'єктом бухгалтерського обліку з метою відображення його в системі балансових рахунків та у фінансовій звітності підприємства є ризик-наслідок та ризик-причина (умовний факт господарської діяльності), що має значну ступінь імовірності настання (50-100%). Невизначеність, яку оцінити не можливо, а отже складно встановити вплив її наслідків на показники діяльності підприємства не слід вважати об'єктом бухгалтерського обліку, завищуючи при цьому значення показників умовних зобов'язань та створюючи для їх забезпечення резерви майбутніх платежів.

Це в свою чергу дасть можливість переглянути правила відображення непередбачених (умовних) зобов'язань в бухгалтерському обліку. Вважаємо, що такі зобов'язання слід показувати в балансі (зі створенням відповідних резервів забезпечення) не на момент їх ідентифікації (виникнення події, що призвела до утворення зобов'язання), а за умови високого ступеню імовірності відтоку активів, пов'язаних з їх погашенням. Непередбачені зобов'язання, що мають незначну ступінь імовірності прояву (10-50%) доцільно відображати поза балансом для здійснення подальшого контролю за їх настанням. Якщо відсоток імовірності їх прояву збільшується, під такі зобов'язання слід формувати резерви наступних виплат та відображати їх в балансі. Непередбачені зобов'язання, що характеризуються мінімальною ймовірністю їх настання (0-10%) вважати істинною невизначеністю, що не відображається в балансі.

І.М.Вигівська пропонує відображати інформацію про невизначеність на позабалансовому рахунку 043 “Невизначеність господарської діяльності” [21, с. 11] з двох причин. По-перше, рахунок 04 у існуючому Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій уже існує і має назву 04 “Непередбачені активи й зобов'язання”. По-друге, щоб відображати невизначеність навіть поза балансом, її потрібно оцінити, що зробити практично не можливо, враховуючи унікальність ситуацій спричинених нею.

Таким чином, з метою управління ризиками в системі бухгалтерського обліку повинні відображатися факти господарської діяльності здійснені в умовах невизначеності, що чинять суттєвий вплив на капітал підприємства, характеризуються своєю повторюваністю (передбачуваністю), а, отже, можуть бути достовірно оцінені чи виміряні. Особливо це стає актуальним тоді, коли облікову інформацію використовують як індикатор оцінювання заходів, пов'язаних з управлінням ризиками.

Поглиблений аналіз вітчизняних стандартів бухгалтерського обліку дозволив стверджувати, що майже за усіма об'єктами обліку передбачено

здійснювати перевірку інформації стосовно впливу на неї невизначеності підприємницької діяльності, що дозволить оцінити чутливість цих об'єктів до дії ризику. Зокрема, вплив невизначеності (ризика) має враховуватися підприємством при визнанні доходу, участі у спільній діяльності, знеціненні активів, створенні резервів майбутніх витрат та платежів, обліку фінансових інструментів, розкритті інформації про діяльність сегментів, пов'язаних сторін, а також діяльність, що припиняється. Вимоги до інформації про ризику (невизначеність), їх визнання та відображення в обліку і звітності за правилами національних стандартів можна розділити на три групи:

1. Формування облікової політики.
2. Подання і розкриття інформації у звітності.
3. Методи бухгалтерського обліку, що застосовуються по відношенню до окремих об'єктів обліку.

Однією з передумов зміни вартості капіталу виступає ризик. Він обумовлюється невизначеністю впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на активи та зобов'язання підприємства, що проявляється через невідповідність їх поточної та історичної вартості. Зокрема, основні засоби, нематеріальні активи, запаси, фінансові інвестиції, дебіторська заборгованість, кредити і позики чутливі, насамперед, до впливу фінансового ризику, який в даному випадку можна визначити як ризик зміни їх грошової оцінки. Грошові кошти схильні до інфляційного та валютного ризику. При розкраданні або псуванні активів виникає майновий ризик, а при надмірному (неефективному) використанні виробничих ресурсів – виробничий ризик.

Для обґрунтування залежності між окремими об'єктами бухгалтерського обліку, що піддаються впливу ризику підприємницької діяльності та вартістю капіталу скористаємося інформацією наданою в додатку Д.

Для управління ризиками в системі економічної безпеки підприємства використовують такі інструменти бухгалтерського обліку як оцінка та резервування.

Відповідно до вітчизняного законодавства оцінка передбачає грошове вимірювання засобів та процесів діяльності підприємства з метою їх відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності [84]. При зарахуванні об'єктів обліку на баланс підприємства їх оцінка здійснюється за первісною (історичною) вартістю. Разом з тим під впливом дії ризику історична вартість значної частини активів (основних засобів, нематеріальних активів, запасів, дебіторської заборгованості, фінансових інвестицій) – змінюється.

Для нівелювання впливу наслідків підприємницьких ризиків пов'язаних зі зміною первісної вартості об'єктів бухгалтерського обліку та з метою надання найбільш достовірної інформації користувачам фінансової звітності, підприємством можуть бути прийняті рішення про подальшу оцінку цих об'єктів за справедливою вартістю, що призводить до їх переоцінки, створення оцінюючих резервів, зменшення вартості з одночасним збільшенням витрат діяльності підприємства.

Введення в облікову практику, поряд з історичною вартістю, методик оцінювання за справедливою вартістю є основною передумовою застосування облікової інформації в системі економічної безпеки підприємства.

Відповідно до норм П(С)БО 19 “Об'єднання підприємств” під справедливою вартістю розуміють суму, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [81]. Таке визначення суттєво обмежує можливості оцінювання із застосуванням справедливої вартості, адже на сьогоднішній день за справедливою вартістю оцінюють не лише операції обміну, але й здійснюють поточну оцінку значної частини об'єктів обліку на момент складання звітності. Із цього випливає, що справедлива вартість характеризує не вид окремої операції, а умови здійснення такої операції.

Виходячи з вказаного визначення, справедлива вартість передбачає наявність трьох умов: незалежності, обізнаності та зацікавленості сторін. Незалежність означає, що сторони не є зв'язаними. Обізнаність передбачає, що сторони володіють інформацією щодо ринкової ситуації та цін. Зацікавленість означає, що обидві сторони не змушені здійснювати операцію під впливом обставин, а чинять це з власної волі. Отже, з впевненістю можна вважати, що справедлива вартість є індикатором оцінки спеціалістами служби економічної безпеки угод між обізнаними сторонами при прийнятті тих чи інших управлінських рішень щодо взаємодій з окремими контрагентами.

Таким чином, з позицій забезпечення економічної безпеки під справедливою вартістю розуміють поточну вартість об'єкта обліку на момент складання звітності (чи укладання угоди) з урахуванням впливу на цей об'єкт факторів зовнішнього середовища. Справедливу вартість визначають, виходячи з ринкових цін придбання чи продажу активів або з теперішньої вартості майбутніх грошових потоків, що склалася з урахуванням ринкової ставки дисконту.

Головною особливістю справедливої вартості є те, що вона ґрунтується на “експертному оцінюванні і потребує професійного судження обізнаної у цьому питанні особи” [32, с. 76].

Професійне судження, що застосовується в процесі переоцінки окремих об'єктів обліку з метою мінімізації латентних ризиків пов'язаних з невідповідністю історичної вартості цих об'єктів їх ринковій вартості повинне ґрунтуватися на знаннях та досвіді необлікових фахівців, зокрема фінансових менеджерів, оцінювачів, аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки.

Л.З. Шнейдманом зазначає, що “професійне судження – це думка, висновок професіонала, що служить основою для прийняття рішення в умовах невизначеності” [113, с. 59].

Таким чином, аналітик з питань фінансово-економічної безпеки може виступати суб'єктом професійного судження щодо вибору облікових процедур для забезпечення отримання достовірної інформації про окремі об'єкти обліку. Саме він найбільш повно володіє альтернативними джерелами інформації, а тому може інтерпретувати майбутні факти господарської діяльності, виникнення яких є найбільш імовірним з високим ступенем достовірності. В подальшому такі професійні судження повинні бути оформлені в Наказі про облікову політику.

Сфера застосування професійного судження аналітика з питань фінансово-економічної безпеки стосовно облікової політики в частині впливу ризику на показники діяльності підприємства надано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Сфера застосування професійного судження стосовно облікової політики в частині управління ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства

Об'єкт професійного судження	Облікова політика
Необоротні активи	<ul style="list-style-type: none"> - періодичність проведення переоцінки необоротних активів; - встановлення справедливої вартості при переоцінці (крім випадків переоцінки основних засобів для приватизації та передачі в оренду державних майнових комплексів, що регламентуються нормами Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні")
Запаси	- встановлення чистої вартості реалізації
Дебіторська заборгованість	<ul style="list-style-type: none"> - методика обчислення резерву сумнівних боргів; - розробка політики щодо періодизації дебіторської заборгованості
Резерви майбутніх витрат та платежів	- оцінка імовірності відтоку ресурсів, що містять в собі економічні вигоди
Сегменти діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення звітних сегментів; - визначення пріоритетного виду сегменту; - ідентифікація ризиків пов'язаних з діяльністю сегментів
Резервний капітал	<ul style="list-style-type: none"> - визначення напрямів використання резервного капіталу; - встановлення економічно обґрунтованого розміру резервного фонду грошових коштів
Умовні факти господарської діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення умовних фактів господарської діяльності; - оцінка імовірності настання окремих непередбачених зобов'язань

Поряд з переоцінкою активів, для зниження впливу ризику на вартість капіталу підприємства та підвищення достовірності облікової інформації створюють резерви, що стосуються визнаних підприємницьких ризиків. При цьому резерви поділяють на оцінюючі та прогнозні.

За своєю економічною сутністю оцінюючі резерви виступають елементом оцінки, пов'язаної з наслідками ризику. Формування оцінюючих резервів можливе у випадку встановленої ймовірності недоотримання очікуваних економічних вигод чи можливих втрат. При створенні оцінюючих резервів інформація про вартість активів розкривається в фінансовій звітності за мінусом вартості створених резервів. Іншими словами, оцінюючі резерви є одним із варіантів формування справедливої (поточної) вартості активів (дебіторської заборгованості) на дату складання звітності. Яскравим представником таких резервів у вітчизняній обліковій практиці виступає резерв сумнівних боргів, який створюють при визначенні ризику непогашення дебіторської заборгованості з метою забезпечення економічної безпеки підприємства.

На відміну від оцінюючих, резерви забезпечення майбутніх витрат та платежів не мають прямого зв'язку з вартісною оцінкою активів та зобов'язань. Однак, їх формування впливає на фінансовий результат підприємства і відповідно на вартість його капіталу, що проявляється за декількома напрямками:

а) зменшує фінансовий результат діяльності у звітному періоді на суму відрахувань в резерв;

б) урівноважує вплив витрат на фінансовий результат діяльності при існуванні значних коливань обсягів діяльності за періодами.

Резерви забезпечення майбутніх витрат і платежів являють собою своєрідну гарантію мінімізації ризику, пов'язаного з можливою втратою економічних вигод за певними напрямками діяльності підприємства: гарантійні виплати окремим категоріям працюючих в разі припинення

діяльності підприємством, погашення податкових зобов'язань, виконання задекларованих гарантій перед покупцями чи іншими контрагентами тощо.

Створення зазначених резервів призводить до збільшення витрат звітного періоду. Тому для їх відображення в системі бухгалтерського обліку необхідно виконання трьох взаємопов'язаних правил:

1. У підприємства виникають суттєві зобов'язання (юридичні або ті, що витікають з практики його діяльності в результаті минулих подій).

2. існує імовірність того, що врегулювання зобов'язань буде потребувати відтоку активів, що містять в собі економічні вигоди;

3. Сума зобов'язань може бути достовірно оцінена.

Відповідно до чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, облік зазначених резервів здійснюють на відповідних субрахунках до рахунку 47 “Забезпечення майбутніх витрат та платежів”. Разом з тим, в сучасній науковій літературі з'являється все більше досліджень пов'язаних з розширенням напрямів резервування забезпечень майбутніх витрат та платежів.

Відповідно до чинного бухгалтерського законодавства джерелами формування резервів є витрати операційної діяльності чи прибуток підприємства. Таким чином, резервний капітал за умови відсутності у підприємства наявних обігових коштів чи високоліквідних активів на момент покриття наслідків ризику з реального інструменту управління ними перетворюється лише в облікову категорію, що віртуально характеризує джерела утворення засобів підприємства.

3.2. Вплив професійних ризиків бухгалтера на стан економічної безпеки підприємства

Крім ризиків підприємницької діяльності, що знаходять своє відображення в системі бухгалтерського обліку на стан економічної безпеки підприємства суттєвий вплив чинять професійні ризики, пов'язані з людським фактором при здійсненні облікових процедур. Високий ступінь ризику в професійній діяльності бухгалтера та його відповідальність перед користувачами звітності потребує визнання в системі професійних ризиків підприємства поняття “професійний ризик бухгалтера” та удосконалення елементів організації бухгалтерського обліку в умовах ризику.

Разом з тим, дослідженню сутності та природи утворення професійних ризиків, пов'язаних з кругообігом облікової інформації приділено недостатньо уваги як у бухгалтерському обліку, так і в ризикознавстві. На думку відомого американського економіста Л. Бернстайна першопричиною виникнення цих ризиків є “... фактор людської природи, а також неточності, властиві основним процесам обліку. Вони також мають місце через наявність альтернативних принципів обліку та нечітких стандартів щодо їх застосування, що спричиняє значний ступінь невизначеності” [12, с. 56]. А російський вчений А.Є. Шевельов підкреслює, що “бухгалтерський ризик пов'язаний з можливими помилками при формуванні бухгалтерською службою економічної інформації про підприємство” [111, с. 102].

Підтримуючи зазначені погляди на сутність бухгалтерських ризиків, вважаємо, що під професійним ризиком бухгалтера слід розуміти інформаційні ризики пов'язані зі спотворенням облікових даних, які виникають у системі бухгалтерського обліку і є наслідком дій або бездіяльності облікового персоналу. Ці ризики спричинені порушенням правил ведення обліку, витоком конфіденційної інформації, низькою кваліфікацією облікових кадрів, викривленням облікової інформації тощо (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Склад факторів, що впливають на виникнення професійних ризиків в системі бухгалтерського обліку

Джерело утворення ризику	Склад факторів, що спонукають виникнення інформаційних ризиків
1	2
Організація праці працівників бухгалтерії	Недостатній рівень знань керівників бухгалтерської служби, що не дозволяє їм організувати ефективну обліково-інформаційну систему підприємства
	Недостатній професійний рівень бухгалтерів
	Витік конфіденційної інформації з вини співробітників бухгалтерії
Методика ведення бухгалтерського обліку	Порушення принципів та правил ведення бухгалтерського обліку
	Фінансові прорахунки при виборі способів обліку, регламентованих стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності
	Маніпуляції з бухгалтерськими даними
Організація та технологія ведення бухгалтерського обліку	Неефективна політика підприємства з організації бухгалтерського обліку
	Застарілі інформаційні технології, що не відповідають сучасним вимогам обробки, збереження та надання облікової інформації окремим групам користувачів

Професійні ризики, які пов'язані з організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку на підприємстві включають:

1. Ризики спотворення інформації. У цю групу відносяться ризики порушення персоналом бухгалтерської служби законодавчих (нормативно-правових) актів, які регулюють фінансово-господарську діяльність підприємства, що спричиняє викривлення достовірності облікової інформації. Зазначені порушення можуть носити як ненавмисний (здійснені внаслідок некомпетентності персоналу) так і навмисний характер (здійснені з метою отримання незаконної вигоди). При виявленні фактів недостовірності (фальшування) інформації наслідками можуть бути санкції з боку податкових та правоохоронних органів, втрата репутації, покупців і, відповідно, зниження ефективності діяльності та економічної безпеки.

2. Ризики пов'язані з порушенням методики ведення бухгалтерського обліку в результаті необґрунтованого вибору облікової політики. Зазвичай такі порушення призводять до того, що:

а) облікова інформація не володіє якостями, необхідними менеджменту для ефективного управління діяльністю підприємства;

б) оприлюднена фінансова звітність спонукає зовнішніх користувачів до прийняття на її основі рішень не вигідних для підприємства;

в) ведення обліку викликатиме зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням трудомісткості облікових операцій.

Наслідком зазначених ризиків є необґрунтована зміна вартісної оцінки активів і капіталу підприємства, що зазвичай негативно відображається на його репутації.

3. Організаційні ризики, які пов'язані з тим, що структура бухгалтерської служби, організація облікової роботи, кваліфікація та інші професійні та особистісні характеристики працівників не будуть відповідати завданням, поставленим перед апаратом бухгалтерії. Це може призвести до зростання трудомісткості і зниження оперативності облікової роботи, невиправданого збільшення штату бухгалтерії і, відповідно, падіння ефективності системи бухгалтерського обліку. Крім того, до цієї ж групи ризиків доцільно віднести ризики втрати конфіденційної інформації внаслідок недбалості або злого наміру працівників бухгалтерії.

В зв'язку з тим, що частота та періодичність виникнення подій, пов'язаних з професійними ризиками бухгалтера слабо піддається прогнозуванню (бо має стохастичний характер), достовірна та об'єктивна оцінка цих ризиків – утруднена. В обліку ж знаходять відображення лише наслідки подібних ризиків, такі як штрафи, пені, неустойки за господарськими угодами чи податковими платежами. Тому перед підприємствами стоїть нагальна проблема розробки механізмів прогнозування, оцінки та зниження професійних ризиків в бухгалтерському обліку.

Ці механізми повинні бути покладені в основу економічної політики підприємства в частині мінімізації ступеня впливу професійного ризику бухгалтера на стан його економічної безпеки, що потребуватиме змін в організації бухгалтерського обліку (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Управління професійними ризиками бухгалтера в системі економічної безпеки підприємства

Такі зміни, в першу чергу, пов'язані з інтеграцією в систему бухгалтерського обліку спеціальних методів перевірки, властивих економічній безпеці, при встановленні імовірності виникнення професійних ризиків бухгалтера. Метою такої інтеграції є недопущення виникнення негативних тенденцій спричинених діяльністю облікового персоналу, пов'язаною з навмисним чи ненавмисним маніпулюванням обліковими даними; своєчасне виявлення нелояльно налаштованих до підприємства осіб; забезпечення надійного захисту комерційної таємниці підприємства; протидія комерційному шпигунству тощо.

В умовах сьогодення бухгалтер є активним учасником процесу управління. Він повинен володіти навичками аналітичної роботи, здійснювати контроль за якістю ведення обліку, добре знати новітні інформаційні системи, податкове та трудове законодавство. При цьому праця бухгалтера носить в певному сенсі творчий характер. Це пояснюється, по-перше, відносно широкою свободою вибору способів ведення обліку, що потребує професійного судження бухгалтера.

По-друге, необхідністю задоволення широкого кола зовнішніх користувачів, які вимагають різноманітної за своїми характеристиками та складом інформації.

По-третє, тиском з боку власників підприємства, які прагнуть мінімізувати свої витрати пов'язані зі сплатою податків та інших соціальних зборів.

Тому перед бухгалтером виникає складна аналітична проблема підготовки звітності, що була б однаково корисною для всіх груп користувачів. При цьому така звітність може виступати як внутрішнім ресурсом при забезпеченні економічної безпеки так і загрозою безпечному функціонуванню підприємства.

Останнім часом у науковій пресі все частіше звучить дискусія стосовно впливу творчого (креативного) обліку на стан економічної безпеки підприємства, що дає можливість виділити два напрями в трактуванні даного

явища. Прибічники першого напрямку під креативним обліком розуміють багатоцільовий облік, який потребує від облікових працівників підприємства фактів та правил їх групування, виходячи з інтересів менеджменту з метою отримання знань про нові об'єкти спостереження [88, с. 90]. Запровадження такого обліку на підприємстві аргументоване принципами біхевіоризму в роботі бухгалтера при забезпеченні інформацією окремих груп користувачів, що задекларовано міжнародними стандартами фінансової звітності

Прибічники другого напрямку стверджують, що в креативному обліку від “законної” творчості залишилася лише назва [33]. Вони розглядають дане явище як загрозу, пов'язану з розповсюдженням недостовірної фінансової інформації. Цієї ж думки дотримуються і західні вчені, які висловлюють наступні точки зору відносно сутності креативного обліку:

- використання бухгалтерського обліку для введення в оману користувачів, замість належної допомоги їм [117, с.76];

- використання і зловживання методиками та принципами бухгалтерського обліку для досягнення фінансових результатів, які навмисно не забезпечують чесний та справедливий погляд [116, с. 369];

- процес підготовки звітів підприємства таким чином, щоб вони відображали його діяльність в більш привабливому та зручному світлі в очах акціонерів, інвесторів та інших зацікавлених осіб [73, с. 457].

Зазначений перелік проявів маніпулювання обліковими даними дає можливість виділити три напрями отримуваних від цього вигод:

- а) мінімізація витрат пов'язаних зі сплатою податків, обов'язкових зборів, ресурсних платежів;

- б) підвищення рейтингової оцінки іміджу підприємства;

- в) максимізація виплат менеджерам.

Маніпулюючи даними фінансової звітності, облікові працівники, з одного боку, налаштовані на отримання вигод для підприємства та власника, а, з іншого, – для себе (маніпуляції проти підприємства). Невипадково М.Метьюс однією з причин виникнення креативного обліку називає конфлікт

між підзвітністю управління та завданням розподілу обмежених фінансових ресурсів [73, с. 459]. При цьому учасниками конфлікту поряд з головними бухгалтерами зазвичай виступають менеджери вищої ланки управління, фінансові аналітики, аудиторів

Прийоми креативного обліку, що найчастіше використовують при викривленні фінансової інформації можна узагальнити в три основні групи:

- а) вибір облікових оцінок;
- б) вибір стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності;
- в) формальне відображення господарських операцій всередині однієї фінансово-промислової групи.

Облікові оцінки застосовують для максимізації, мінімізації чи вирівнювання прибутку через перерозподіл витрат між звітними періодами. Як засвідчують дослідження проведені американськими вченими, найбільш поширеними напрямками маніпулювання є:

- завищення резерву сумнівних боргів (14,6%);
- капіталізацію витрат (10%);
- невинуватена оцінка списання запасів (16%) [118].

Ще одним проявом творчості в обліку є здійснення формальних операцій між підприємствами в середині фінансово-промислових груп, що знайшло широке розповсюдження у вітчизняній практиці. Для цього власниками створюється значна кількість юридичних осіб, які здійснюють операції між собою. Така схема дозволяє підприємствам маніпулювати прибутком та укривати значні боргові зобов'язання, а підприємствам, що до неї входять виглядати в кращому світлі в очах потенційних партнерів.

Суцільне розповсюдження креативного обліку зумовило пошук шляхів для подолання цього явища. Деякі автори [108] вважають, що боротися з викривленнями фінансової інформації повинен незалежний аудитор. Однак, як показує український досвід господарювання, практично вся недостовірною фінансова звітність великих підприємств мала позитивний аудиторський висновок. Прагнучи максимізувати свій прибуток, аудиторські фірми нерідко

порушують як етичні, так і законодавчі норми. У цьому контексті слід згадати випадки з національною банківською системою, що отримали широкий розголос, коли в аудиторських висновках, які надавалися зовнішнім аудитором була підтверджена недостовірна фінансова звітність, яка істотно спотворювала їх реальний фінансовий стан [14, с. 67]. В зв'язку з цим, можна стверджувати, що обов'язкова аудиторська експертиза фінансової звітності не є панацеєю при упередженні наслідків креативного обліку.

В основу механізму перевірки достовірності облікової інформації повинні бути покладені способи отримання альтернативних даних, які підтверджують (не підтверджують) правдивість наданої інформації, а також технології описування її характеристик, що уможливить побудову шкали достовірності. Впровадження такого механізму в практичну діяльність вітчизняних підприємств є одним із основних завдань аналітика з питань фінансово-економічної безпеки.

Для отримання альтернативної інформації, аналітик застосовує елементи бізнес-розвідки, що передбачає збір даних з використанням офіційних та неофіційних джерел. Серед офіційних джерел найбільш розповсюдженими є:

- а) висновки незалежних аудиторських компаній;
- б) видання центральних та регіональних органів управління статистики України, в яких надаються середньогалузеві показники за окремими напрямками діяльності;
- в) періодичні офіційні видання державних органів та структур, зокрема, видання Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, відомчі збірки, які утримують інформацію про фінансові та економічні показники;
- г) офіційні сайти профільних комітетів та міністерств, де публікується річна фінансова звітність;
- д) біржова інформація про динаміку зміни вартості цінних паперів та тенденцій на фондовому ринку в цілому та за його окремими сегментами.

Неофіційну інформацію отримують на основі застосування спеціальних методів бізнес-розвідки (агентурної розвідки), які традиційно використовуються при забезпеченні економічної безпеки підприємства. Серед цих методів найбільш вживаними є: метод конфіденційних стосунків, метод спеціалізованого опитування, метод конфіденційного спостереження.

Перевіреній належним чином обліковій інформації аналітик з питань фінансово-економічної безпеки присвоює коефіцієнт достовірності, який залежить від ступеню підтвердження правдивості такої інформації альтернативними засобами. Він показує вплив облікових даних на подальші наслідки при прийнятті на їх основі управлінських рішень відносно співпраці з тим чи іншим контрагентом або запровадженні окремих бізнес-процесів в середині підприємства.

Не менш важливим аспектом, що потребує запровадження процедур перевірки з боку фахівців служби економічної безпеки є обґрунтований підбір кадрового потенціалу бухгалтерії з метою мінімізації ймовірних негативних наслідків професійних ризиків. Таку перевірку доцільно здійснювати за кожною особою при її прийомі на роботу, за групою окремих спеціалістів бухгалтерії, що займаються наданням інформації за окремими перспективними напрямками діяльності перед проведенням найбільш важливих угод за їх участі та при встановленні ступеню дотримання ними комерційної таємниці, а також в цілому за підрозділом бухгалтерії, якщо перевірка носить плановий характер (раз на рік). Випробування виконується за наступними напрямками: лояльність, чесність в роботі, професійна придатність та компетентність, дотримання комерційної таємниці.

Лояльність дає можливість перевірити бухгалтера щодо його готовності:

- надавати інформацію керівництву про можливі вигідні контракти, про діяльність конкурентів;
- бережно ставитися до майна підприємства;

- підтримувати та укріплювати здоровий морально-психологічний клімат на підприємстві взагалі та в бухгалтерії зокрема.

В основу перевірки лояльності покладено метод професійного спостереження та метод спеціальних психофізіологічних та психологічних досліджень. Метод спостереження дозволяє виявити контакти бухгалтера, які можуть свідчити про можливість його нелояльної поведінки до свого підприємства. При цьому категорично забороняється використовувати отриману інформацію з метою шантажу працівника чи порушувати його конституційні права при здійсненні професійного спостереження. Метод спеціальних психофізіологічних та психологічних досліджень передбачає отримання достовірної інформації про особу з використанням спеціальних психологічних, психофізіологічних та інформаційних пристроїв. В основі методу лежать принципи психологічного тестування або проведення перевірки із застосуванням поліграфу (детектора брехні), що дають можливість виявити інформацію стосовно можливих нелояльних дій, яку особа приховує, виходячи з її психологічної структури особистості.

Основний зміст перевірки на чесність в роботі полягає в тому, що бухгалтеру, якого перевіряють, утворюють умови, при яких він може щось вкрасти, будучи впевненим, що крадіжку не викриють. Перевірці на чесність, зазвичай, підлягають наступні операції:

- а) отримання комісійних від партнера. При цьому партнер діє по узгодженості з керівником підприємства про взаємну перевірку кадрів;
- б) завищення грошових коштів, виданих під звіт працівникам, з якими вступив бухгалтер у зговір з можливим «відмиванням» їх певної частки;
- в) несанкціоноване використання грошових коштів в касі на власні потреби з наступним поверненням;
- г) використання грошей підприємства для спекуляцій з валютою;
- д) використання автотранспортних засобів для особистих потреб.

Перевірка професійної придатності та компетентності, зазвичай проводиться головним бухгалтером чи його замісником, а в разі, якщо

суб'єктом перевірки є здобувач посади головного бухгалтера, то фінансовим директором підприємства. Зазвичай, перевірка проводиться шляхом співбесіди за проблематикою бухгалтерського обліку чи доручення виконати ту або іншу роботу, наприклад скласти звітність, заповнити первинний документ тощо.

При перевірці на дотримання комерційної таємниці у сферу уваги повинна потрапити:

- а) перевірка випадків зривів контрактів за участі бухгалтера;
- б) випадки втрати бухгалтером документів, що містять комерційну таємницю на попередніх місцях його роботи;
- в) випадки роботи із секретними документами фірми вдома або у вечірній (неробочий) час без узгодження з керівництвом;
- г) випадки перехоплення конкурентами угод, контрактів, про які було відомо бухгалтерові.

Контроль за дотриманням комерційної таємниці в поточній діяльності бухгалтера здійснюється за допомогою спеціального програмного забезпечення (McAfee Host Data Loss Prevention, McAfee Network DLP, Symantec Data Loss Prevention, Websense Data Security Suite (DSS), Контур информационной безопасности), що дозволяє фахівцям з безпеки контролювати проходження та розповсюдження облікової інформації, яка відноситься до комерційної таємниці або до інформації з обмеженим доступом.

За кожною з цих складових здійснюється оцінка ймовірності виникнення професійного ризику, що визначається в балах від 0 до 100. Це дає можливість аналітику з питань фінансово-економічної безпеки розрахувати узагальнюючий коефіцієнт рівня професійного ризику бухгалтера як середньоарифметичної величини за формулою:

$$P = \sum Q : N, \quad (3.1)$$

де P – професійний ризик бухгалтера;

Q – суми набраних балів за усіма складовими перевірки;

N – кількості напрямів перевірки.

В залежності від значення даного показника запропоновано встановлення чотирьох рівнів впливу професійного ризику бухгалтера на стан економічної безпеки підприємства: мінімальний вплив ризику (0-10 балів), допустимий вплив ризику (10 – 49 балів), критичний вплив ризику (50-89 балів), катастрофічний вплив ризику (90–100 балів).

Зважаючи на те, що наслідки таких ризиків пов'язані для підприємства лише з можливими втратами або отриманням нульового результату, при їх управлінні не розглядається перспектива виявлення шляхів отримання позитивного результату, а лише ставиться мета мінімізації імовірних збитків. Разом з тим, при виборі стратегії управління професійними ризиками слід виходити з того, що додаткові витрати пов'язані з мінімізацією негативних наслідків ризику не повинні перевищувати вигоди спричинені такою мінімізацією.

Тому при виявленні мінімального ризику не здійснюються дії щодо його управління, оскільки наслідки такого ризику характеризуються як незначні і не призводять до втрати капіталу підприємства.

При встановленні допустимого професійного ризику бухгалтера найбільш доцільним для підприємства буде створення внутрішнього резерву для виконання зобов'язань за цим ризиком, що не потребуватиме попереднього відволікання грошових коштів з підприємства, а їх фактичне вибуття здійснюватиметься на момент фактичного прояву наслідків ризику.

При встановленні критичного професійного ризику доцільною буде його диверсифікація. Найпродуктивнішим видом диверсифікації на сьогоднішній день є аутстафінг. З метою мінімізації кадрових ризиків в системі бухгалтерського обліку під аутстафінгом розуміють послугу з виведення облікового персоналу за штат підприємства та оформлення його в штат компанії-провайдера. Провайдер бере на себе обов'язки виконання окремих видів облікових робіт, а відповідно і ризики пов'язані з таким виконанням, що дає можливість подолати три основні проблеми:

По-перше, велика кількість нерегульованих законодавчих актів в галузі бухгалтерського обліку потребує від бухгалтерів відповідних знань та логіки мислення, що не завжди відповідає рівню їх кваліфікації, а отже породжує ризик недостовірності облікових даних та низької продуктивності праці. Тому провайдер бере на себе ризик правильної інтерпретації найбільш нерегульованих питань та їх документально-юридичного супроводу.

По-друге, більшість малих та середніх підприємств не може дозволити собі надання своїм співробітникам соціальних пільг у зв'язку з їх значною вартістю. Це породжує конфлікт інтересів між підприємством та його обліковими фахівцями, що викликає ризик маніпуляцій з фінансовими показниками, тому провайдер бере на себе ризик незадоволення персоналу цими аспектами та вирішує подібні завдання.

По-третє, висококваліфіковані облікові спеціалісти, зазвичай, диктують підприємству завищені вимоги щодо оплати чи умов своєї праці, задовольнити які роботодавцю важко в силу певних причин. Тому провайдер бере на себе ризик конфліктних ситуацій, а підприємство при цьому отримує кваліфікованого фахівця.

При встановленні катастрофічного впливу професійного ризику бухгалтера підприємству слід обрати один із варіантів дій:

а) уникнення ризику, тобто усвідомлену відмову від співпраці з окремим працівником чи категорією облікового персоналу, діяльність яких може спричинити суттєві збитки підприємству;

б) страхування ризику. У цьому випадку підприємство підписує договори про страхування відповідальності за заподіяні збитки з найбільш ризиконебезпечними категоріями облікового персоналу (студентами, спеціалістами низької кваліфікації, пенсіонерами, особами, за якими встановлено випадки порушення комерційної таємниці на попередніх місцях роботи тощо) та визначає розмір страхових внесків, що сплачуються страховій компанії. Таким чином, сформовані страхові фонди є своєрідною гарантією погашення наслідків професійних ризиків.

3.3. Удосконалення обліково-аналітичних технологій з метою управління ризиками в системі економічної безпеки підприємства

Ефективність управління будь-яким підприємством багато в чому залежить від здатності менеджменту управляти ризиками, притаманними його діяльності. Під управлінням ризиками розуміють процес розробки та впровадження програми зниження будь-яких не прогнозованих збитків підприємства [48, с. 27].

В системі економічної безпеки під управлінням ризиками розуміють професійну діяльність спрямовану на виявлення та кількісне вимірювання ризиків, включаючи їх діагностику (ідентифікацію), оцінку впливу на показники фінансового стану підприємства та прогнозування поведінки в майбутньому з урахуванням тенденцій зміни умов їх прояву.

Управління ризиками передбачає послідовне виконання наступних дій:

1. Виявлення (ідентифікацію) ризику. Зазвичай, ідентифікація внутрішніх ризиків на більшості підприємств покладена на менеджерів підприємства, що відповідають за його ключові функції діяльності або на спеціалістів служби економічної безпеки (ризик-менеджерів). Разом з тим, найбільші проблеми породжує ідентифікація ризиків, пов'язаних з діяльністю зовнішніх контрагентів, з якими планує співпрацювати підприємство. Використання для цього інструментів конкурентної розвідки, якими володіють спеціалісти служби економічної безпеки не завжди приносить позитивні результати, бо не надає фінансових показників, що давали б можливість визначити ризикованість діяльності з певним контрагентом.

2. Ранжування ризиків за ступенем їх важливості надає можливість виділити найбільш суттєві ризики (оцінити їх вплив на капітал підприємства), за якими в подальшому слід здійснювати заходи щодо їх мінімізації. Зазвичай, для ранжування ризику використовують експертні оцінки спеціалістів служби економічної безпеки, які встановлюють ранг ризику з урахуванням імовірного нанесення збитку діяльності підприємства в

результаті його прояву. Разом з тим, застосування лише професійного судження при встановленні рангу викликає низку сумнівів щодо точності оцінювання впливу окремих ризиків на капітал підприємства. Це спонукає до розробки комбінованих механізмів ранжування ризику з урахуванням експертних оцінок та аналітичних моделей зміни прибутку під впливом дії ризику.

3. Розробка заходів щодо зниження найбільш істотних ризиків. Зазвичай, це досягається декількома способами:

а) шляхом зменшення імовірності реалізації несприятливих подій (наприклад, знижуючи відсоток браку, підприємство досягає зменшення втрат ресурсів);

б) шляхом скорочення очікуваного збитку при настанні несприятливої події. До таких методів відносять диверсифікацію чи ухилення від особливо ризикованих подій (наприклад, з партнерами, стосовно яких існує низький відсоток їх фінансової надійності краще взагалі не укладати крупних угод навіть, якщо вони пропонують вигідні умови);

в) шляхом застосування методів компенсації ризику (наприклад, страхування чи резервування), які не змінюють його розміру, але дозволяють компенсувати втрати у випадку настання несприятливої події.

г) Оцінювання ефективності заходів стосовно зниження ризиків, що потребує узагальнення та обробки фінансової інформації з використанням загальновідомих чи оригінальних методик обґрунтування рішень в умовах невизначеності та ризику.

Сучасна система управління підприємством, визнаючи роль бухгалтерського обліку та економічного аналізу в управлінні ризиками його діяльності, передбачає взаємодію бухгалтерської служби зі службою економічної безпеки в питаннях формування інформації про ризики. Здійснені нами дослідження економічної сутності підприємницьких ризиків та порядку їх визнання в бухгалтерському обліку стали основою розробки механізмів взаємодії обліково-аналітичної системи та системи економічної

безпеки на основі обміну інформацією про події, які пов'язані з ризиками (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Модель взаємодії системи економічної безпеки та облікової системи при підготовці інформації для управління ризиками

Інформація про ідентифіковані ризики та можливий їх вплив на діяльність підприємства повинна використовуватися в системі бухгалтерського обліку при виборі облікової політики у відношенні методів оцінювання об'єктів обліку, що піддалися ризику, формування резервів, обґрунтування доцільності додаткових витрат на компенсацію чи упередження негативних наслідків впливу ризиків та розкриватися у фінансовій звітності. З іншого боку сама система бухгалтерського обліку є інструментом управління підприємницькими ризиками, що сприяє їх ідентифікації та оцінці.

Окремі форми фінансової звітності є не чим іншим як картою ризиків для обізнаних користувачів, адже в них наводиться інформація про наслідки ризиків, що мали місце у звітному періоді і не виключено, що можуть проявитися в майбутньому. Особливо корисною є така інформація при оцінці взаємовідносин з майбутніми контрагентами стосовно здійснення тих чи інших трансакцій з ними. Що ж стосується внутрішніх користувачів (фахівця з економічної безпеки, ризик-менеджера), то інформація відображена у звітності може стати індикатором оцінки їх роботи, вона вкаже наскільки ефективними були заходи щодо зниження (недопущення) дії ризику.

Для відображення інформації про ризики, пов'язані зі здійсненням майбутніх витрат та платежів у Примітках до річної фінансової звітності наводять дані про залишок, нарахування та фактичне використання грошових коштів для забезпечення майбутніх витрат та платежів на виплату відпусток працівникам, на виконання гарантійних зобов'язань за реалізованою продукцією, на реструктуризацію підприємства, на забезпечення зобов'язань при припиненні діяльності для виплати вихідної допомоги при звільненні працівників, а також сплати штрафів та неустойок за порушення укладених угод. Таким чином, користувач фінансової звітності отримує інформацію не лише про розмір зарезервованих витрат та платежів, а й про фактичне використання цих резервів. В цій ситуації оцінка ризику пов'язаного із забезпеченням майбутніх витрат, визначеного як різниця між величиною

створеного резерву та фактичним розміром понесених витрат, значно спрощується.

Розкриваючи інформацію про наслідки ризику, пов'язаного з несплатою зобов'язань дебіторами, використовують дані про прогнозний розмір резерву сумнівних боргів у складі первісної вартості дебіторської заборгованості, що наводиться в Балансі. Своєю чергою, в Примітках до річної фінансової звітності надається класифікація дебіторської заборгованості в залежності від термінів її погашення, а також сума списаної безнадійної дебіторської заборгованості, за якою не стягнено грошові кошти.

При визначенні майнових ризиків, пов'язаних з нестачами та крадіжками матеріальних цінностей використовують інформацію надану в Примітках до фінансової звітності, яка відображає первісну вартість нестач виявлених у звітному періоді, а також ту її частку, що залишилася невідшкодованою винуватцями.

При визначенні наслідків інформаційних ризиків, пов'язаних зі змінами в обліковій політиці необхідно керуватися даними Звіту про власний капітал, де наводиться інформація про вплив переоцінки статей фінансової звітності в результаті зміни прийнятих в обліковій політиці способів (методів) ведення обліку на вартість капіталу підприємства.

Крім того, аналітичне прочитання окремих форм фінансової звітності кваліфікованими користувачами дозволить визначити коефіцієнти ліквідності, фінансової стійкості, рентабельності, що доповнить їх уявлення про ризики, пов'язані з діяльністю підприємства. Недостатність власних обігових коштів, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості та низька ліквідність активів буде свідчити про ризик фінансової незалежності та ліквідності підприємства. А наявність непокритого збитку, зниження прибутку в динаміці, зростання витрат та падіння доходів підприємства характеризуватиме ризик зниження прибутковості його діяльності. Існування даних ризиків буде спонукати зовнішніх користувачів на прийняття негативних по відношенню до підприємства рішень. І навпаки, стійке

зростання показників прибутку, висока фінансова стійкість і ліквідність активів підвищують інвестиційну привабливість підприємства.

Та незважаючи на те, що значна частина даних про ризики та їх наслідки знаходить своє відбиття у фінансовій звітності, необхідно констатувати певну непристосованість сучасних форм звітності до потреб економічної безпеки.

По-перше, це пов'язано з тим, що практично вся інформація про ризики, яка відображається у фінансовій звітності носить історичний характер, тоді як майже відсутні прогностичні дані, що можуть пролити світло на стан підприємства в майбутньому, а також його політику стосовно заходів, які здійснюються менеджментом підприємства для мінімізації негативних наслідків ризику.

По-друге, усі дані відкритої звітності носять фінансовий характер, що унеможлиблює відображення в ній відмінних від фінансових характеристик ризику. Разом з тим, наслідки дії багатьох ризиків не можливо точно оцінити їх вартість, оскільки не вдається з прийнятним ступенем достовірності визначити імовірність їх настання, тому, зазвичай, не залишається іншого способу як лінгвістичний опис можливих подій, що можуть бути спричинені ризиком.

По-третє, для підвищення прозорості бухгалтерської інформації та дотримання принципу безперервності діяльності у підприємств в сучасних економічних умовах виникає необхідність визначати вплив ризиків, відображених в системі бухгалтерського обліку, на стан їх економічної безпеки. За тими ризиками, що можуть спричинити загрозу безперервному функціонуванню підприємства, необхідно розкривати імовірні наслідки їх дії.

Така думка повністю збігається з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності щодо відображення ризиків. Зокрема МСФЗ 1 "Подання фінансової звітності" зобов'язує всі підприємства розкривати у звітності цілі й політику управління ризиками, з якими воно стикається. Підприємства повинні надавати зовнішнім користувачам інформацію про ризики, пов'язані

з «потребою в капіталі, впливом інфляції, концентрацією доходу (за споживачами, продуктами, географічними зонами тощо), умовами конкуренції тощо» [95, с. 140].

Все це спонукає до відображення подібної інформації у Пояснювальній записці до річної фінансової звітності. Форма Пояснювальної записки має довільний характер, головне щоб вона висвітлювала основні позиції стосовно найбільш суттєвих ризиків підприємства та можливих механізмів управління ними.

Традиційно в основу ранжування внутрішніх ризиків (складання карти оцінки ризиків) за ступенем ймовірності настання несприятливих подій під впливом дії ризику та значимістю заподіяного збитку від їх реалізації покладено експертну оцінку фахівців служби економічної безпеки. Однак, при прийнятті подібних рішень виходити лише з суб'єктивних думок окремих спеціалістів – недоцільно.

Тому в даному дослідженні обґрунтовано необхідність використання методики складання карти ризиків на основі комбінування експертних оцінок та аналізу чутливості прибутку до окремих факторів ризику, що дозволить нівелювати суб'єктивізм при оцінюванні ступеню впливу ризику на показники діяльності підприємства та дасть можливість визначити пріоритетність заходів щодо мінімізації найбільш істотних ризиків.

Методика складається з трьох основних етапів:

- на першому етапі за допомогою опитування експертів (їх професійного судження) виявляються ризики властиві окремим функціям діяльності підприємства та здійснюється їх ранжування за критерієм ймовірності настання;

- на другому етапі проводиться оцінювання впливу виявлених факторів ризику на прибуток підприємства з використанням методик аналізу чутливості та аналізу беззбитковості та встановлюється ранг ризику за критерієм суттєвості збитку, спричиненого його дією;

- на третьому етапі визначається загальний ранг ризику, який дорівнює сумі рангів отриманих на двох попередніх етапах та визначається рівень впливу ризику на стан економічної безпеки.

Для апробації цієї методики на одному з сільськогосподарських підприємств були здійснені наступні дії:

а) на основі професійного судження окремих експертів (керівників підрозділів, спеціалістів служби економічної безпеки, ключових співробітників) визначено (ідентифіковано) основні ризики, які властиві окремим функціям діяльності підприємства;

б) здійснено ранжування ризиків за ступенем імовірності їх прояву. При цьому найвищий ранг було присвоєно тим з них, які найбільш часто згадуються в листках-опитувальниках за окремими підрозділами. Відтак, в основу експертного оцінювання в даній методиці було покладено не кількість експертів, від професійного судження яких залежить ранг ризику, а кількість підрозділів, де були ідентифіковані ризики;

в) розмежовано витрати діяльності підприємства на постійну та змінну складову та проведено аналіз беззбитковості (табл. 3.4);

г) розроблено логічні моделі взаємозв'язку між наслідками прояву ризику та елементами аналізу беззбитковості (змінними та постійними витратами, обсягами діяльності, маржинальним доходом) (табл. 3.5);

д) проведено аналіз чутливості прибутку підприємства під впливом дії факторів ризику, що дозволило встановити значущість останніх (табл. 3.6) ;

е) здійснено ранжування ризиків на основі комбінованої оцінки, що включає професійне судження експертів щодо ступеню ймовірності настання ризиків та математичне підтвердження значущості впливу цих ризиків на фінансовий результат підприємства (табл. 3.7).

Вибір аналізу беззбитковості (аналізу взаємозв'язку «витрати – обсяг діяльності – прибуток») в якості базової методики моніторингу впливу окремих факторів ризику на стан стабільного функціонування підприємства здійснено не випадково, адже він дозволяє визначити роль окремих чинників

у формуванні операційного прибутку і узагальнює усю фінансову інформацію про операційну діяльність підприємства, що створює надійну базу для прийняття управлінських рішень в системі його економічної безпеки. Результати аналізу беззбитковості досліджуваного підприємства надано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Результати аналізу беззбитковості за 2016 рік

Показник	Формула розрахунку	Значення
1. Дохід від реалізації (Д), тис. грн.		530 250
2. Змінні витрати (ЗВ), тис. грн.		340 755
3. Маржинальний дохід (МД), тис. грн.	$МД = Д - ЗВ$	189 495
4. Постійні витрати періоду (ПВ), тис. грн.		132 377
5. Операційний прибуток (ОП), тис. грн.	$ОП = МД - ПВ$	57 118
6. Коефіцієнт маржинального доходу (Кмд), %	$Кмд = МД : Д \times 100$	35,7
7. Точка беззбитковості (Тб), тис. грн.	$Тб = ПВ : Кмд \times 100$	370 804
8. Запас міцності (ЗМ), тис. грн.	$ЗМ = Д - Тб$	159 446
9. Коефіцієнт запасу міцності (Кзм), %	$Кзм = ЗМ : Д \times 100$	30,1
10. Фактор операційного важеля (Фов), рази	$Фов = МД : ОП$	3,3

Особливий інтерес в контексті використання аналізу беззбитковості в якості моделі оцінювання впливу ризику мають дві його базові концепції – запасу міцності та операційного важеля.

Запас міцності – це рівень поточної діяльності підприємства, що перевищує беззбитковий обсяг. Незважаючи на різноманітність назв цього показника, що зустрічаються в літературі (фінансовий запас міцності, запас фінансової міцності, маржа безпеки, зона безпеки), він завжди показує максимально допустимий розмір зниження фактичних обсягів діяльності без загрози для підприємства потрапити в зону збитків. Тому запас міцності (коефіцієнт запасу міцності) називають умовним індикатором ризику [105, с. 373]. Чим вищий коефіцієнт запасу міцності, тим надійніше фінансове становище господарюючого суб'єкта і тим менші негативні наслідки матимуть для нього такі несприятливі тенденції, як зниження попиту на продукцію, зміна кон'юнктури ринку, зміна цін на ресурси тощо. Окремі

вчені [107, с. 112], спираючись на результати практичних досліджень, зазначають, що якщо коефіцієнт запасу міцності нижчий 30% – це ознака високого ризику.

Крім цього запас міцності можна застосовувати як механізм визначення операційного прибутку, адже він показує обсяг реалізації понад точку беззбитковості, а, отже, цей обсяг неодмінно буде приносити підприємству прибуток.

Не менш важливе значення для оцінки впливу ризику на результати діяльності підприємства має показник, який називають операційним важелем (виробничий важіль, виробничий леверидж). Він є механізмом управління прибутком в умовах зміни обсягу реалізації продукції на основі оптимізації співвідношення постійних та змінних витрат. Економічний зміст цього показника полягає у наступному: чим нижча питома вага постійних витрат в загальній сумі витрат підприємства, тим менша величина маржинального доходу, необхідна для їх покриття. Тобто вираз «управління операційним важелем», з практичної точки зору, означає зміну питомої ваги постійних витрат залежно від прогнозів обсягу реалізації [24, с. 8].

Менша питома вага постійних витрат призводить до нижчого операційного важеля, що зумовлює меншу зміну величини прибутку при зміні виручки від реалізації. Справедливим є і зворотний зв'язок: вища питома вага постійних витрат – вищий операційний важіль – більший вплив на прибуток унаслідок зміни обсягу діяльності. Обізнане з цим підприємство, з метою впливу на операційний ризик, може встановити оптимальне співвідношення постійних і змінних витрат, віддаючи перевагу високому або низькому операційному важелю.

За несприятливої ситуації на ринку, внаслідок якої обсяг реалізації може зменшитися, підприємству необхідно вирішувати проблему мінімізації збитків. Тому за таких умов більш вигідним стає низький операційний важіль, що означає незначну частку постійних витрат у структурі загальних витрат суб'єкта господарювання. Саме такого принципу повинні

дотримуватися вітчизняні підприємства, що діють в нестабільних умовах економічної кризи.

Не виключенням є й досліджуване підприємство, діяльність якого, як і більшості підприємств, має високий ступінь ризикованості. Це підтверджується низьким значенням коефіцієнта запасу міцності (30,1%) та достатньо високим значенням фактора операційного важеля (3,3 рази). Все це спонукає до встановлення пріоритетності напрямів при управлінні ризиками з метою мінімізації їх впливу на суму прибутку підприємства.

Для подальших розвідок необхідно визначити взаємозв'язки між окремими наслідками ризику та показниками аналізу беззбитковості (табл. 3.5), а також провести аналіз чутливості прибутку до встановлених факторів ризику.

В основу вибору факторів ризику були покладені наступні факти:

По-перше, неритмічність поставок сировини, невідповідність асортименту чи неконкурентоспроможність продукції, що виготовляється буде спричиняти падіння обсягів реалізації, а значить і зниження маржинального доходу підприємства (Ф1).

По-друге, зростання виробничого браку чи збільшення витрат пов'язаних з закупками неякісної сировини та комплектуючих спричинить зростання змінної собівартості продукції (Ф2). Враховуючи, що за даними звітності досліджуваного підприємства питома вага матеріальних витрат у складі його змінних витрат складає 63%, то збільшення вартості сировини буде чинити вплив на 63% змінних витрат.

По-третє, затримка платежів від покупців буде спричиняти зниження грошових надходжень від виручки (Ф 3) та потребуватиме пошуку додаткових джерел наповнення оборотних коштів. В якості таких джерел підприємство використовує кредити банку, відсоток за якими складає 18% річних. Крім того низька платіжна дисципліна на підприємстві призводить до списання безнадійної дебіторської заборгованості, а значить зниження грошових надходжень у складі задекларованого доходу від реалізації.

Таблиця 3.5

Взаємозв'язок ризиків підприємницької діяльності з елементами аналізу беззбитковості

Вид ризику	Наслідки прояву ризику	Вплив на елемент аналізу беззбитковості	Фактор ризику
Неритмічність поставок сировини	Втрата маржинального доходу	Зниження маржинального доходу	Ф1
Виробничий брак	Зростання втрат від браку	Збільшення змінної собівартості продукції	Ф2
Затримки платежів від покупців	Зростання витрат пов'язаних з поповнення оборотних коштів	Зниження грошових надходжень у складі доходу реалізації	Ф3
Зниження обсягів реалізації у наслідок конкуренції чи неефективного управління продажами	Втрата маржинального доходу	Зниження маржинального доходу	Ф1
Придбання бракованої сировини та напівфабрикатів	Збільшення вартості сировини	Зростання змінних (матеріальних) витрат	Ф2
Крадіжки та псування готової продукції та сировини на складах	Збільшення операційних витрат підприємства	Зростання постійних витрат періоду	Ф4
Невідповідність продукції, що випускається попиту на неї	Втрата маржинального доходу	Зниження маржинального доходу	Ф1
Неплатоспроможність боржників	Списання дебіторської заборгованості	Зниження грошових надходжень у складі виручки від реалізації	Ф3
Застаріле програмне забезпечення	Зростання трудомісткості робіт управлінського персоналу	Зростання постійних витрат	Ф4

По-четверте, крадіжки та псування запасів на складах підприємства, а також збої в роботі програмного забезпечення будуть спричиняти зростання операційних витрат підприємства, які в своїй переважній більшості є постійними (Ф4).

Для ранжування зазначених факторів за ступенем їх впливу на прибуток підприємства було встановлено однаковий (10%) рубіж їх зміни та проведено відповідні розрахунки, що уможливило визначення факторів, які чинять найістотніший тиск на прибуток підприємства (табл. 3.6). При цьому в ролі базових показників були використані дані, надані в табл. 3.4.

Таблиця 3.6

Результати ранжування факторів ризику на основі чутливості прибутку підприємства до їх впливу

Показник (формула розрахунку)	Дохід від реалізації (Д), тис. грн.	Змінні витрати (ЗВ), тис. грн.	Постійні витрати (ПВ), тис. грн.	Операційний прибуток (ОП), тис. грн.	Зміна прибутку порівняно з фактичним значенням, тис. грн.	Ранг фактора
Фактичне значення за 2016 рік	530 250	340 755	132 377	57 118		
Перерахунок показників під впливом зниження маржинального доходу (Ф1)						
ОП = (Д - ЗВ) x (1 - 0,1) - ПВ	477 225	306 680	132 377	38 168	- 18 950	3
Перерахунок показників під впливом зростання змінних витрат (Ф2)						
ОП = Д - (ЗВ x (1 + 0,1) + (1 x 0,1 x 0,63)) - ПВ	530 250	(340 755 x 1,1) + (340 755 x 0,063) = 396299	132 377	1 574	- 55 544	2
Перерахунок показників під впливом зниження грошових надходжень у сумі виручки від реалізації (Ф3)						
ОП = (Д x (1 - (0,1 x 0,18))) - (1 x 0,1) - (ЗВ + ПВ)	520 706 - 53025 = 467681	340 755	132 377	-5 451	- 62 569	1
Перерахунок показників під впливом зростання постійних витрат (Ф4)						
ОП = Д - ЗВ - (ПВ x (1 + 0,1))	530 250	340 755	145 615	43 880	- 13 238	4

Для встановлення загально рангу істотності впливу відповідних ризиків на прибуток підприємства було об'єднано (підсумовано) дані визначені експертним та розрахунковим шляхом (колонки 2 та 3 таблиці 3.7), при цьому найнижча сума рангів буде характеризувати першочерговість прийняття рішень щодо протидії впливу зазначених ризиків і матиме найвищий (1) загальний ранг.

Таблиця 3.7

Карта оцінки ризиків підприємницької діяльності

Вид ризику	Ранг ризику за імовірністю настання (експертна оцінка)	Ранг ризику за сумою нанесеного збитку (розрахункова оцінка)	Сума рангів	Загальний ранг
Неритмічність поставок сировини	1	3	4	2
Виробничий брак	1	2	3	1
Затримки платежів від покупців	2	1	3	1
Зниження обсягів реалізації у наслідок конкуренції чи неефективного управління продажами	3	3	6	4
Придбання бракованої сировини	3	2	5	3
Крадіжки та псування готової продукції та сировини на складах	2	4	6	4
Невідповідність продукції, що випускається попиту на неї	4	3	7	5
Неплатоспроможність боржників	3	1	4	2
Застаріле програмне забезпечення	4	4	8	6

Відтак, запропонована методика оцінювання ризиків дає можливість в умовах обмежених ресурсів визначити ризики, що потребують пріоритетного управління, сконцентрувавши увагу керівництва на тих з них, що мають найвищий ранг. Що стосується досліджуваного підприємства, то найбільш суттєвий вплив на прибуток підприємства чинять два види ризику: зростання виробничого браку та низька платіжна дисципліна, що породжує затримку платежів окремими контрагентами аж до їх повної несплати. Тоді як, відштовхуючись лише від експертних оцінок, пріоритет потрібно надати удосконаленню механізмів забезпечення поставок матеріальних ресурсів. Крім обґрунтування істотності впливу окремих ризиків на капітал підприємства

перед спеціалістами економічної безпеки постає завдання визначення пріоритетності здійснення заходів щодо мінімізації ризику з урахуванням обмежених корпоративних ресурсів та у відповідності до стратегії підприємства щодо підвищення його конкурентоздатності та економічної безпеки.

В зв'язку з цим одним із аспектів запропонованої методики є встановлення першочерговості здійснення заходів з управління окремими видами підприємницьких ризиків. Це потребує узгодження однорідних за природою виникнення ризиків та заходів їх нейтралізації (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Ранжування заходів протидії ризикам підприємницької діяльності

Вид ризику	Загальний ранг (к.5 табл.3.8)	Середньозважена величина рангу за групою	Заходи щодо управління ризиками	Ранг групи заходів
Затримки платежів від покупців	1	1,5	Заходи по управлінню платіжною дисципліною	1
Неплатоспроможність боржників	2			
Виробничий брак	1	2,67	Заходи з управління якістю продукції	2
Крадіжки та псування готової продукції та сировини на складах	4			
Придбання бракованої сировини та напівфабрикатів	3			
Зриви у виробничому процесі із-за неритмічності поставок сировини	2	3,67	Заходи в галузі маркетингу та логістики	3
Зниження обсягів реалізації у наслідок конкуренції чи неефективного управління продажами	4			
Невідповідність продукції, що випускається попиту на неї	5			
Застаріле програмне забезпечення	6	6	Ігнорувати	4

Ранг пріоритетності заходів протидії впливу ризиків на фінансовий результат діяльності (капітал) підприємства визначається на основі середньозваженого рангу за окремою групою ризиків. Найвищий ранг

заходів протидії ризикам отримує та група, що має найнижчий середньозважений ранг. В той час як вплив ризику з найвищим середньозваженим рангом найменш вагомий, тому його можна проігнорувати.

Висновки до розділу 3

Відображення в обліку підприємницьких ризиків та їх наслідків вимагає вибору та обґрунтування методичних основ визнання (ідентифікації), оцінювання та розкриття інформації про них у фінансовій звітності. Не повне відображення інформації про ризики та їх наслідки в обліку та звітності чинить суттєвий вплив на управлінські рішення, що приймаються в системі економічної безпеки підприємства.

Формування інформації про підприємницькі ризики в системі бухгалтерського обліку потребує обґрунтування взаємозв'язку ризику, ідентифікованого в системі економічної безпеки, та фактів господарської діяльності, викликаних його впливом, що будуть відображені в системі бухгалтерського обліку. В зв'язку з цим в даному дослідженні встановлено, що ризик-причина асоціюється з умовним фактом господарської діяльності, який передбачає здійснення господарських операцій для покриття ймовірних наслідків ризику в майбутньому, тоді як ризик-наслідок є дійсним (реальним) фактом господарської діяльності, що призводить до коригування вартості окремих складових активів, зобов'язань та капіталу підприємства.

Відповідно до вітчизняного законодавства в сфері бухгалтерського обліку основними обліковими інструментами управління ризиками підприємницької діяльності, що забезпечують достовірне відображення інформації про складові капіталу підприємства у фінансовій звітності є оцінка та резервування.

Крім ризиків підприємницької діяльності, що знаходять своє відображення в системі бухгалтерського обліку на стан економічної безпеки підприємства суттєвий вплив чинять професійні ризики, пов'язані з людським фактором при здійсненні облікових процедур. Наслідками прояву професійних ризиків в системі бухгалтерського обліку є прийняття управлінських рішень, які базуються на недостовірній інформації, що призведе до зниження рівня економічної безпеки.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Отримані теоретичні та практичні результати дозволяють зробити наступні висновки:

1. Аналіз науково-теоретичних поглядів на економічну безпеку підприємства дозволив стверджувати, що однією з основних проблем, яка потребує подальшого розвитку є переосмислення сутнісного наповнення дифініції “економічна безпека підприємства” як категорії, що розглядається не лише з позиції оцінювання стану захищеності підприємства, але й з урахуванням господарських процесів (діяльності), що забезпечують досягнення такого стану. Відтак, з метою виокремлення обліково-аналітичної складової у забезпеченні процесів з підтримання стану безпеки підприємства уточнено поняття “економічна безпека підприємства”, яке тлумачиться як здатність суб’єкта господарювання ефективно та безперервно здійснювати свою діяльність на основі вживання сукупності взаємопов’язаних обліково-аналітичних та контрольних процедур, що дозволять оптимізувати використання корпора-тивних ресурсів підприємства та нівелювати вплив загроз внутрішнього та зовнішнього середовища з метою збільшення вартості його капіталу.

2. Проведені дослідження дають можливість стверджувати, що створення необхідних передумов для підтримання економічної безпеки має базуватися на ефективній системі заходів із необхідним правовим, фінансовим, організаційним та інформаційним підґрунтям, що в свою чергу передбачає формування оптимальної системи забезпечення економічної безпеки підприємства, яка враховуючи особистісні властивості підприємства та характер його взаємозв’язків з суб’єктами зовнішнього середовища, створюватиме оптимальні умови його стійкому існуванню з моменту заснування до моменту ліквідації.

3. Обліково-аналітичне забезпечення є складовою системи економічної безпеки і являє цілісну інформаційну систему другого порядку, яка об’єднує методи та технології обліку, аналізу та безпекознавства з метою прийняття

управлінських рішень щодо протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам безпечному функціонуванню та сталому розвитку підприємства. В основу обліково-аналітичного забезпечення покладено механізм його функціонування, який передбачає збір інформації, оцінку її достовірності, способи узагальнення, а також технології надання безпосереднім користувачам з метою визначення рівня та стану економічної безпеки підприємства як для його власників, чи персоналу, так і для інших зацікавлених у його діяльності осіб.

4. Центральне місце у складі обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємства відводиться обліково-аналітичній інформації, під якою в дослідженні розуміється сукупність облікової інформації та аналітичної інформації, отриманої з облікової інформації шляхом аналізу і синтезу. Ця інформація представляє собою економічну модель взаємозв'язку між системою економічної безпеки, інформаційним ресурсом, якої є, та інформаційними процесами всередині підприємства. Використання обліково-аналітичних даних в якості одного з основних чинників у забезпеченні економічної безпеки потребує перегляду традиційних (класичних) поглядів на якісні властивості облікової інформації, які слід розглядати в контексті корисності для прийняття рішень щодо збільшення конкурентних переваг суб'єкта господарської діяльності та узгодження соціальних відносин, виражених системою інтересів та потреб. З цією метою розширено перелік загальнооблікових характеристик інформації та виділено три аспекти їх узагальнення, що представляють спеціальні, технічні та соціальні властивості облікових даних

5. Обґрунтовано необхідність здійснення обліково-аналітичної діяльності із забезпечення економічної безпеки, що полягає у професійно організованій роботі аналітиків з питань фінансово-економічної безпеки, спрямованій на отримання, аналіз та оцінювання даних, які максимально повно задовольняють інформаційні потреби керівництва для прийняття ними управлінських рішень в сфері безпеки підприємства. Визначено перелік

професійних навичок та кваліфікаційних вимог до представників професії “Аналітик з питань фінансово-економічної безпеки” та розроблено кваліфікаційну характеристику цього фахівця, а також доведено необхідність виділення такої діяльності в самостійний напрям знань, що потребує окремої підготовки аналітиків.

6. Сучасна система управління підприємством передбачає взаємодію бухгалтерської служби зі службою економічної безпеки в питаннях формування інформації про ризики підприємницької діяльності. Відтак, в роботі розкрито роль бухгалтерського обліку як інструмента управління ризиками підприємницької діяльності та доведено необхідність удосконалення технологій відображення інформації про ризики в системі бухгалтерського обліку при формуванні прогностичних резервів та у відкритій звітності підприємства шляхом запровадження окремого розділу Пояснювальної записки до річної фінансової звітності. Це дасть можливість висвітлити нефінансову інформацію про підприємницькі ризики, що в свою чергу підвищить прозорість бухгалтерської інформації та дозволить її користувачам ідентифікувати безпечність (небезпечність) стосунків з підприємством.

7. На сьогоднішній день однією з найактуальніших проблем є відсутність оригінальних методик оцінювання рівня ризиків підприємницької діяльності, використання яких дозволить спеціалістам з безпеки мінімізувати негативні наслідки впливу ризиків на показники діяльності підприємства. Це слугувало причиною розроблення та запровадження методики управління ризиками підприємницької діяльності на основі комбінування експертних оцінок та аналізу чутливості прибутку до окремих факторів ризику, що дозволить нівелювати суб’єктивізм при оцінюванні ступеня впливу ризику на показники діяльності підприємства та дасть можливість визначити пріоритетність заходів щодо мінімізації найбільш істотних ризиків.

8. Значний вплив на стан економічної безпеки чинять інформаційні ризики, пов’язані з недобросовісною поведінкою облікових спеціалістів при

виконанні своїх обов'язків. Відтак, з метою мінімізації цих ризиків, в роботі розроблено напрями економічної політики підприємства в частині управління професійним ризиком бухгалтера в системі економічної безпеки та розроблено механізм реалізації такої політики. В основу механізму управління професійним ризиком бухгалтера покладено імплементацію в систему бухгалтерського обліку спеціальних методів перевірки та захисту інформації, властивих економічній безпеці, що уможливить зниження негативних тенденцій, спричинених діяльністю облікового персоналу, пов'язаною з навмисним чи ненавмисним маніпулюванням обліковими даними, розголошенням комерційної таємниці, некваліфікованим професійним судженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анкета для дослідження організації та здійснення обліково-аналітичного забезпечення функціонування системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. – Київ: УСПП, 2010. – 14 с.
2. Аткинсон Э.А. Управленческий учет / Э.А. Аткинсон, Р.Д. Банкер, Р.С. Каплан; пер с англ. – [3-е изд.]. – М.: Изд. дом “Вильямс”, 2005. – 879 с.
3. Безопасность предпринимательской деятельности: [учебник / под общей ред. Шарого Л.Д.]. – М.: “ВК”, 2005. – 480 с.
4. Белова І.М., Воробей К. Аналітичні процедури в аудиті / Аграрна наука та освіта Поділля: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. (14-16 березня 2017 р., м. Кам'янець-Подільський). Тернопіль: Крок, 2017. – С.94 – 97.
5. Белова І.М. Особливості економічного розвитку та експортних можливостей агропромислових підприємств / І.М. Белова, Т.В. Дідоренко // “Молодий вчений”: науковий журнал. Херсон, – № 6 (46). – 2017. – С. 410 – 414.
6. Белова І.М. Організація стратегічного управління інноваційною діяльністю підприємства / Обліково-аналітичне і організаційно-правове забезпечення діяльності підприємства в умовах інституційних трансформацій: монографія / Р.Ф. Бруханський, П.Р. Пуцентейло [та ін.] – Тернопіль: Вектор, 2017. – 260 с.
7. Белова І.М. Суть управлінського обліку та його місце в системі управління підприємством / І.М. Белова // Інноваційна економіка АПК. – Тернопіль, 2015. – № 2 (57). – С. 240-245.
8. Белова І.М. Теоретичні основи облікової політики / І.М. Белова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – Хмельницький : ХНУ, 2015. – № 2, Т. 1 (222). – С. 84-90.
9. Белова І.М. Тенденції гармонізації та стандартизації обліку до міжнародних стандартів обліку та звітності / І.М. Белова // Глобальні та

національні проблеми економіки: електронне наукове видання. Миколаїв, 2015. – Вип. 3. – С. 821-826.

10. Белоусова І.А. Управлінський облік – інформаційна складова системи економічної безпеки підприємства: [монографія] / І.А. Белоусова. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 432 с.

11. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: [учеб. пособие] / Т.Б. Бердникова. – М.: ИНФРА - М, 2007. – 215 с.

12. Бернстайн Л.А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / Л.А. Бернстайн; [пер. с англ. И.И. Елисеева]. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 624 с.

13. Бланк І.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / І.А. Бланк. – К.: Эльга, 2004. – 784 с.

14. Бутинець Ф.Ф. Альфа і омега бухгалтерського обліку, або моя болісна несповідь / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 328 с.

15. Бухгалтерський облік в торгівлі: [навчальний посібник / Н.М.Грабова, В.М. Добровський]. – К.: А.С.К., 2004. – 800 с.

16. Бруханський, Р. Ф. Бухгалтерський облік: підручник / Р. Ф. Бруханський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2016. – 480 с.

17. Бруханський Р. Ф. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / Р. Ф. Бруханський, О. П. Скирпан. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 444 с.

18. Бруханський Р. Ф. Варіанти взаємодії облікового забезпечення різних рівнів управління підприємством: стратегічний аспект / Р. Ф. Бруханський // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: міжнародний збірник наукових праць. Випуск 2. (м. Кам'янець-Подільський). – Тернопіль: Крок, 2014. – С. 13-16.

19. Бруханський, Р. Ф. Обліково-соціальні параметри диференціації та забезпечення стратегій аграрних підприємств / Р. Ф. Бруханський, С. К. Шандрук // Науковий вісник Полісся. – 2016. – №4 (8), Ч. 2. С. 247- 252.

20. Бруханський Р. Ф. Методика ведення стратегічного фінансового обліку на підприємствах: інжиніринговий аспект / Р. Ф. Бруханський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 8. – С. 18-28.

21. Вигівська І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” / І.М. Вигівська. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 21 с.

22. Галузіна С.М. Аспекти підвищення ролі учетно-аналитической інформації в системі управління організацією : монографія / С.М. Галузіна. – СПб. : Знання, 2006. – 392 с.

23. Галузіна С. М. Учетно-аналитическая інформація в управлінні організацією: [монографія] / С. М. Галузіна. – СПб.: Знання, ІВЭСЭП, 2006. – 267 с.

24. Гнилицька Л.В. Концептуальні засади підготовки інформації для прийняття управлінських рішень з метою забезпечення економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Зовнішня торгівля. Економічна безпека. – К.: Університет економіки та права “КРОК”, 2011. – Вип. 5. – С. 3-8.

25. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання / Л.В. Гнилицька // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Науковий журнал. – Луганськ.: СНУ ім. В.Даля, 2011. – №3 (157). – С. 57-65.

26. Гнилицька Л.В. Теоретичні та методологічні аспекти фінансової діагностики в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності / Л.В. Гнилицька // Формування ринкової економіки в Україні. Зб. наук. праць. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. – Вип. 24. – С. 96-101.

27. Гнилицька Л.В. Використання обліково-аналітичних технологій при розробці методики управління підприємницькими ризиками в системі

економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Бухгалтерський облік і аудит. – 2012. – №3. – С. 32-38.

28. Гнилицька Л.В. Облікові технології управління ризиками при забезпеченні економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2012. – Вип. 19. – С. 253-265.

29. Гнилицька Л.В. Вектори модернізації теоретичних основ бухгалтерського обліку з метою використання облікової інформації при забезпеченні економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Вчені записки: Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2012. – № 14, частина 1. – С. 169-176.

30. Гнилицька Л.В. Вплив професійних ризиків бухгалтера на стан економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Формування ринкової економіки: Зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2012. – Вип. 27. – С. 455-464.

31. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: [монографія] / Л.В. Гнилицька. – К.: КНЕУ, 2012. – 305 с.

32. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: [монографія] / С.Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.

33. Голов С. Креативный учет – угроза профессии и обществу / С. Голов // Бухгалтерский учет и аудит. – 2011. – №1. – С. 31-43.

34. Гончаренко Л.П. Управление безопасностью: [учебное пособие] / Л.П.Гончаренко, Е.С.Куценко. – М.: КНОРУС, 2010. – 272 с.

35. Гуцаленко Л. В. Поліпшення якості та прогнозованості облікової інформації для забезпечення прибутковості підприємства / Л. В. Гуцаленко // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 67–71.

36. Дикий А.П. Організація бухгалтерського обліку як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” / А.П. Дикий. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 21 с.

37. Дідоренко Т.В. “Вектор розвитку активно-адаптивної системи бухгалтерського обліку в агропромисловому комплексі”. Наук. вісник Херсонського державного університету. Серія “Економічні науки”, Випуск 10, Ч.2, Херсон. – 2015. – С.174-177.

38. Дідоренко Т.В. “Вплив міжнародних стандартів фінансової звітності на систему стратегічного обліку і аналізу підприємства”. Вісник хмельницького національного університету, № 2, Том 1. – 2015 (222). – С.110–114.

39. Дідоренко Т.В., Коробій І.П. “Облік і аналіз організації використання основного і оборотного капіталу в сільськогосподарських підприємствах”. Обліково-аналітичне та правове забезпечення інституційних секторів економіки України в умовах Євроінтеграції та інноваційного розвитку. Матеріали тез доповідей. 2017. – Тернопіль. С.19-21.

40. Дідоренко Т.В. “Сутність витрат як об’єкта бухгалтерського обліку”. Науковий журнал “Молодий вчений”. – № 1 (16) .– 1/2015. – С.126-129.

41. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників “Безпека господарської діяльності підприємства, установи, організації” розроблено Державною установою Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України та затверджено наказом Всеукраїнської організації Українського союзу промисловців та підприємців від 03.10.2011 р. №99. – Київ: ТОВ “Дорадо-Друк”, 2011. – 55с.

42. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства: [навч. посібн.] / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

43. Донцова Л. В. Анализ финансовой отчетности: учебник / Л. В. Донцова, Н.А. Никифорова. – [6-е изд.]. – М.: Издательство “Дело и сервис”, 2008. – 368 с.

44. Друри К. Управленческий и производственный учет / К. Друри. – М.: Аудит-ЮНИТИ, 2002. – 1071 с.

45. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: монографія. / [Кириченко О.А., Захаров О.І., Денисенко М.П. та ін.]. – К.: ТОВ “Дорадо-Друк” – 2010. – 412 с.
46. Економічна безпека: навч. посіб. [Варналій З.С., Мельник В.П., Тарангул Л.Л. та ін.] за ред. З.С.Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
47. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / укл. Н. П.Сисоліна. – Кіровоград: КНТУ, 2014 – 226 с.
48. Екатеринославский Ю.Ю. Риски бизнеса (диагностика, профилактика, управление) / Ю.Ю. Екатеринославский, А.М. Медведева. – М.: Анкил, 2011. – 280 с.
49. Ендовицкий Д.А. Диагностический анализ финансовой несостоятельности организаций: учебное пособие / Д.А. Ендовицкий, М.В. Щербаков. – М.: Экономистъ, 2007. – 287 с.
50. Євдокимов В.В. Адаптована модель інтегрованої системи бухгалтерського обліку: [монографія] / В.В.Євдокимов. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 516 с.
51. Євдокимов В.В. Особливості організації бухгалтерського обліку при забезпеченні економічної безпеки підприємства / В.В. Євдокимов, А.П.Дикий // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Збірник наукових праць Української академії банківської справи НБУ. —Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – Вип. 24. – С 255-264.
52. Єпіфанов А.О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ: монографія / А.О. Єпіфанов, О.Л. Пластун, В.С. Домбровський. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 295 с.
53. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. монографія / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. – К.: НАУ, 2010. – 232 с.
54. Загальні вимоги до фінансової звітності: національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1: від 7 лютого 2013 р., № 73 /

Міністерство фінансів України. – Офіц. вид. [Електро- нний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

55. Іванілов О. С. Економіка підприємства: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

56. Канке А.А. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебное пособие / А.А. Канке, И.П. Кошечая. – [2-е изд.]. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 288 с.

57. Капелюшников Р. Теория транзакционных издержек [Электронный ресурс] // [ie.boom.ru / Lecture3.htm](http://ie.boom.ru/Lecture3.htm).

58. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию. / Каплан Роберт С., Нортон Дэвид П.; пер. с англ. – М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2003. – 304 с.

59. Кіндрацька Л. Бухгалтерський облік – основа інформаційної системи суб’єктів господарювання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі”], (Тернопіль, 25-26 листопада 2010). – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – С. 42-45.

60. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: аналіз наявних визначень / Г. В. Козаченко, Т. М. Адаменко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 1(1). – С. 69-79. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk20151\(1\)12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk20151(1)12).

61. Кравчук О.Я. Діагностика та механізм забезпечення корпоративної безпеки підприємства : Монографія / О.Я. Кравчук, П.Я. Кравчук. – Луцьк. : ВОРВП “Надстир’я”, 2008. – 286 с

62. Крупка Я. Економічна безпека підприємства та її реалізація через систему облікових принципів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі”], (Тернопіль, 25-26 листопада 2010). – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – С. 57-60.

63. Кузьмінський Ю. Оцінка ефективності впровадження інформаційних технологій у бухгалтерський облік / Ю. Кузьмінський // Бухгалтерський облік та аудит. – 2011. – №7. – С. 27-32.

64. Лазаришина І.Д. Економічний аналіз в Україні : історія, методологія, практика : монографія / І.Д. Лазаришина – Рівне : НУВГП, 2005. – 369 с.

65. Ловінська Л.Г. Оцінка в бухгалтерському обліку: [монографія] / Л.Г. Ловінська. – К.: КНЕУ, 2006. – 256 с.

66. Лукава, І. М. Зростання ролі управлінського обліку з прийняттям П(С)БО “Біологічні активи” [Текст] / І. М. Лукава // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 11– 12. – С. 98-101.

67. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: [монографія] /О.М. Ляшенко. – Луганськ: СЛУ ім. В.Даля, 2011. – 400 с.

68. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 02.03.2007 №60 [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України. – (Офіційний сайт міністерства економіки України). – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua> – (Законодавча база).

69. Методичні рекомендації щодо розроблення професійних стандартів за компетентнісним підходом розроблені Державною установою Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Міністерства соціальної політики України. Луганськ.: ДУНДІ соціально-трудових відносин. – 2012.

70. Мех. Я., Чорний Р. Соціалізація системи обліку в контексті контролю за використанням внутрішніх резервів підприємства : матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції [“Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку”], (Тернопіль, жовтень 2008 р.). – Тернопіль : ТНЕУ, 2008. – С. 215-218.

71. Мних Є. В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.

72. Молдаванцев А.А. Комплексная система обеспечения экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / А.А. Молдаванцев. – Режим доступа к источнику: <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1603/12.html>.

73. Мэтьюс М.Р. Теория бухгалтерского учета / М.Р. Мэтьюс; пер. с англ. Э. И. Гогия. – М.: Финансы и статистика, 1999. – 663 с.

74. Національний класифікатор України. Класифікатор професій ДК 003: 2010. Видання офіційне. – К.: “Соцінформ”, 2010. – 746 с.

75. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73.

76. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління фінансово-економічною безпекою суб’єктів господарювання будівельної галузі та житлово-комунального комплексу України: монографія / [Л.В Гнилицька, І.Г. Чалий, Н.І. Гордієнко та ін.] – Х: Фактор, 2012. – 536 с.

77. Палий В.Ф. Управленческий учет – новое прочтение внутривозвращенного расчета / В.Ф.Палий, В.В. Палий // Бухгалтерский учет. – 2000. – №17. – С. 58-62.

78. Палюх М.С. “Роль бухгалтерського обліку в системі управління підприємством”. Обліково-аналітичне та правове забезпечення інституційних секторів економіки України в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку: збірник наукових праць всеукр. наук.-практ. конф. (30 березня 2017 р., м. Тернопіль). Тернопіль : Крок, 2017. 220 с. – С. 42-44.

79. Палюх М.С. “Контрольна функція бухгалтерського обліку”. Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.]. –Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. – 276 с. (С. 155-158).

80. Пархомец М.К. “Теоретично-методичні засади дохідності – основа підвищення конкурентоспроможності підприємств”. Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Міжнародної науково-практичної

конференції [Тернопіль, 27 жовтня 2017 р.]. – Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2017. – 276 с. (С. 119-123).

81. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств : Наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163 // Бізнес «Бухгалтерія». – 2012. – № 1.

82. Попова Л.В. Основные теоретические аспекты построения учетно-аналитической системы / Попова Л.В., Маслов Б.Г., Маслова И.А. // Финансовый менеджмент. – 2003. – №5. – С. 41-45.

83. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник. – 3-тє видання, перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К. : Знання, 2008. – 630 с.

84. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України: від 16 липня 1999 р., № 966-XIV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

85. Пуцентейло П.Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства [Електронний ресурс] / П. Р. Пуцентейло // Сталий розвиток економіки. – 2015. – № 1. – С. 168-174. – Режим доступу https://scholar.google.com.ua/scholar?as_q

86. Пуцентейло П. Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств [Електронний ресурс] / П. Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1. – С. 194-198. – Режим доступу <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbisnbuv/cgiirbis>

87. Пуцентейло П.Р. Обліково-аналітичне забезпечення діяльності підприємства [Електронний ресурс] / П.Р. Пуцентейло // Інноваційна економіка. – 2015. – № 3 (58). – С. 228–233. – Режим доступу http://ie.at.ua/IE_2015/InnEco_3-58-2015.pdf

88. Пушкар М.С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2006. – 334 с.

89. Пушкар М.С. Філософія обліку / М.С.Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 157 с.

90. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – М.: Инфра-М, 2001. – 480 с.
91. Ришар Ж. Бухгалтерский учет: теория и практика / Ж. Ришар; пер. с фран. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 160 с.
92. Ройзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Ройзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – [5-е изд.]. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 207с.
93. Румянцев А.М. Инструментарий экономической науки и практики: научно-популярный справочник / А.М. Румянцев, Е.Т. Яковенко, С.И. Янаев. – М.: Знание, 1985. – 304 с.
94. Сливка С. С. Економічна безпека: синергетичний підхід / С. С. Сливка // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – С. 375–390.
95. Соколов Я.В. Международные стандарты бухгалтерского учета и мы / Я.В. Соколов // Проблемы учета и анализа: Сб. статей, посвященных 100-летию со дня рождения П.И. Савичева. – Спб.: и-во СПГ ГУЭФ. – 2001. – С.135-145.
96. Спільник І.В “Аналіз в обґрунтуванні товарно-асортиментної політики підприємства”. Обліково-аналітичне та правове забезпечення інституційних секторів економіки України в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку: збірник наукових праць всеукр. наук.-практ. конф. (30 березня 2017 р., м. Тернопіль). Тернопіль : Крок, 2017. С. 138 – 140.
97. Статистичний довідник “Діяльність суб’єктів господарювання за 2011 рік”. – К.: Державний комітет статистики України, 2016. – 447 с.
98. Теоретичні та методологічні підходи дослідження проблем економічної безпеки суб’єктів господарської діяльності: наукова доповідь / [О.А. Кириченко, П.Я. Пригунов, Л.В. Гнилицька та ін.]. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 48 с.
99. Ткач В.И. Международная система учета и отчетности / В.И. Ткач, М.В. Ткач. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 160 с.

100. Тычина Н.А. Теоретическое обоснование содержания учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития предприятия / Н.А. Тычина // Вестник ОГУ. – 2009. – №2. – С. 102-107.

101. Удалих О. О. Система забезпечення економічної безпеки промислового підприємства [Електронний ресурс] / О. О. Удалих, С. А. Волженцев, К. О. Корнієнко. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2008dec/3_udalih.html.

102. Управління фінансово-економічною безпекою: навчальний посібник / [О.А. Кириченко, П.Я. Пригунов, Л.В. Гнилицька та ін.]. – К.: Дорадо – Друк, 2010. – 480 с.

103. Фінансовий облік: підручник: у 2 ч. – Ч.1 / [М.І.Бондар, В.І.Єфіменко, Л.Г.Ловінська та ін.]; за заг ред. М.І.Бондаря та Л.Г.Ловінської. – К.: КНЕУ, 2012. – 553 с.

104. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки: [монографія] / В.І.Франчук. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 440 с.

105. Хенсен Дон Р. Управлінський облік / Дон Р. Хенсен, Мерієн М. Моувен, Небіл С. Еліас; пер. з англ. Н.П. Краснік. – [5-те видання]. – К.: Міленіум, 2002. – 974 с.

106. Хорват П. Сбалансированная система показателей как средство управления предприятием / П. Хорват // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 4. – С. 16-20.

107. Хорнгрен Ч. Управленческий учет / Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар; пер. с англ. – [10-е изд.]. – СПб.: Питер, 2007. – 1008 с.

108. Чалый И. Как доят священных коров бухучета / И. Чалый // Бухгалтер. – 2004. – №5. – С. 45-50.

109. Чумаченко М., Пушкар М. Свобода підприємництва та безпека економічної діяльності бізнесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції [“Облік як інформаційна система для економічної безпеки

підприємств в конкурентному середовищі”], (Тернопіль, 25-26 листопада 2010). – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – С. 11-14.

110. Чумаченко М. Управлінський облік в Україні / М. Чумаченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – №6. С. 43-47.

111. Шевелев А.Е. Риски в бухгалтерском учете: учебное пособие / А.Е. Шевелев, Е.В. Шевелева. – [2-е изд.]. – М.: КНОРУС, 2011. – 304 с.

112. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2010. – №10. – С. 178-181.

113. Шнейдман Л.З. Как пользоваться МСФО / Л.З. Шнейдман. – М.: Бухгалтерский учет, 2003. – 95 с.

114. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Эфрона: [электронный ресурс]. - www.vehi.net/brokgauz/index.html.

115. Innes J. Strategic Management Accounting in Innes J. (ed.) Handbook of Management Accounting. Gree, 1998, Ch.2.

116. O'Regan P. Financial Information analysis / P. O'Regan. - [Second Edition]. – Chichester: John Wiley&Sons Ltd., 2006. – 595 p.

117. Parker R. H. Macmillan Dictionary of Accounting / R. H Parker. – [Second Edition]. – London: The Macmillan Press Ltd., 1992. – 307 p.

118. 2003 Annual Review of Financial Reporting Matters. – Huron Consulting Group LLC, 2004. – 18 с.